
Nød har ingen nationalitet

Værdighed og udsathed i Københavns hjemløseindsats

I samarbejde med projekt UDENFOR

Emilie Herlev

Kandidatspeciale, 1. marts 2017

Vejledt af Steffen Jöhncke

Institut for Antropologi, Københavns Universitet

Anslag: 192.273

Anslag i abstract: 6.325

TAK

... til projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde for den åbenhed og interesse, de har modtaget mig med. Tak til projekt UDENFOR for et godt samarbejde og løbende sparring og til socialarbejdere, ansatte, frivillige og brugere for deres deltagelse og interesse i mit feltarbejde.

En tak skal desuden lyde til min vejleder Steffen Jöhncke for god og konstruktiv kritik og mange interessante inputs.

Indholdsfortegnelse

Prolog	1
---------------------	----------

Kapitel 1

Hvem er de udsatte?	3
----------------------------------	----------

1.1 Problemformulering.....	5
1.2 Et kig ind i hjemløshedens etnografi	6
1.3 Det antropologiske bidrag	10
1.4 Specialets opbygning	11
1.5 Den danske velfærdsstat og socialpolitikens tilblivelse.....	12
1.6 Udvidelsen af den Europæiske Union	16
1.7 Hjemløs i Danmark	17

Kapitel 2

En metodologisk beskrivelse af feltet	21
--	-----------

2.1 Projekt UDENFOR	21
2.2 Den Sorte Gryde	23
2.3 Samarbejde som entrébillet - om adgang til feltet	24
2.4 Hovedinformanter.....	26
2.5 Det empiriske materiale.....	27
2.6 Nyt terræn i egen kultur - positionering og sociale roller.....	29
2.7 Ethiske problemstillinger og databegrænsninger	30

Kapitel 3

Wannabe hjemløse	33
-------------------------------	-----------

3.1 Virkelighedsskabelse som narrativ proces	34
3.2 Gypsy, gypsy!	38
3.3 At sparke nedad	39

Kapitel 4

At sove med et øje åbent	48
---------------------------------------	-----------

4.1 Årvågen over for ustabilitet.....	49
4.2 Man bliver nervøs.....	53
4.3 Normalitet og selvbestemmelse.....	55

Kapitel 5

Socialarbejdernes nye hovedbrud	59
5.1 Nødhjælp frem for langsigtet hjælp	59
5.2 Hvordan defineres udsathed?	62
5.3 Én kategori af hjemløse	65
5.4 Målet og midlet	67

Kapitel 6

Politik som formuleret og politik som praktiseret.....	69
6.1 Filantropisk frihed	71
6.2 Forurenende effektivisering	72
6.3 Politik på gadeniveau.....	74
6.4 Behov: Objektive eller subjektive vurderinger?	75
6.5 Koordineret hjemløseindsats.....	77

Kapitel 7

Tilbage til gavegiveri? – Konkluderende tanker.....	79
--	-----------

Litteratur.....	84
------------------------	-----------

Nyhedsartikler.....	92
Internetsider	93
Andet	94

Abstract	95
-----------------------	-----------

”For 5-6 år siden arbejdede jeg stort set kun med ældre danske psykisk syge mænd, som lå i parkerne og troede, de var Jesus eller noget i den stil. Og så lige pludselig, så kom alle de her folk” – Socialarbejder, projekt UDENFOR

Mange af de ansatte og frivillige hos projekt UDENFOR, som var tilknyttet hjemløseområdet i København for ti år siden, har en erindring om en meget brat overgang, nogle taler endda om en fra-den-ene-dag-til-den-anden-udvikling. I mange år har hjemløsepopulationen i Danmark været underforstået midaldrende mænd, ofte med enten en sindslidelse eller et alkoholmisbrug. Deres psykiske sygdom eller sociale problemer gjorde, at de ikke egnede sig til at bo på den konventionelle måde – i eget hus eller lejlighed. Med udvidelsen af den Europæiske Union i 2004 og 2007 skete der pludselig noget. Nu havde migranter fra nogle af de fattigste lande i Europa ret til at bevæge sig frit over grænserne i den Europæiske Union i deres søgen efter arbejde. Denne ret er blevet flittigt brugt siden og har i løbet af meget kort tid ændret præmissen for det arbejde, som danske hjemløseorganisationer udfører. Mange af de fattigste og mest socialt udsatte migranter ender i det københavnske hjemløsemiljø, og i kølvandet på denne udvikling har flere af byens hjemløseorganisationer måtte revurdere deres arbejde og hele deres idégrundlag.

Kapitel 1

Hvem er de udsatte?

Udgangspunktet for dette speciale er de oplevelser, udfordringer og ændringer som har fulgt tilkomsten af en ny gruppe hjemløse i de københavnske gader og tvunget de organisationer, som beskæftiger sig med hjemløseproblematikker til at redefinere sig selv. Gennem fire måneder i foråret 2015 har jeg fulgt det frivillige arbejde hos hjemløseorganisationerne projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde samt gennemført interviews med ansatte, frivillige og brugere af tilbuddene. Projekt UDENFOR har i en årrække beskæftiget sig med de mennesker, de definerer som mest udsatte på gaden, men i løbet af de seneste år er mange udlændinge havnet på gaden i København - mange af dem som følge af mislykkede drømme om en ny chance i et nyt land - og det har stillet organisationen i et dilemma, for hvem er nu de mest udsatte?

Der er ikke én universel definition på, hvad det vil sige at være hjemløs. De individer, som i ét land karakteriseres som hjemløse, går ikke nødvendigvis under samme kategori i en anden kulturel kontekst (Glasser & Bridgman 1999:3). Paraplyorganisationen for europæiske hjemløseorganisationer, FEANTSA¹, arbejder ud fra den såkaldte ETHOS²-definition, som bygger på fire forskellige kategorier, der alle falder ind under hjemløshed: Manglende opholdssted, boligløs, usikker bolig og utilstrækkelig bolig. Dermed er det ikke udelukkende hjemløse, der er synlige i gadebilledet ved at sove på gaden eller på herberger, som karakteriseres som sådan. Et hjem udgøres i ETHOS- definitionen af en passende bolig eller et passende rum, som vedkommende eller vedkommendes familie har råderetten over. Et sted hvor man kan opretholde en privatsfære og varetage sociale relationer og et sted, som man har den juridiske råderet til at bebo.

Det nationale forskningscenter for velfærd (SFI) har i deres kortlægning af hjemløse, senest gennemført i 2015, valgt at benytte sig af en indskrænket version af ETHOS-definitionen, som dækker over den synlige hjemløshed i form af gadesovere og herbergbrugere, men også de som bor midlertidigt hos familie eller venner eller

---

¹ European Federation of National Organisations working with the Homeless.

² European Typology on Homelessness and Housing Exclusion.

en institution, de står til at blive udskrevet fra (Benjaminsen & Hesselberg Lauritzen 2015:15). Bredere bolig-mæssig eksklusion, eksempelvis i form af usikker eller utilstrækkelig bolig, indgår dermed ikke i denne definition. Mit eget felt udgøres af brugere af to hjemløsetilbud. Ingen af stederne tilbyder dog overnatning, og det er derfor svært for mig at have et overblik over brugernes boligsituation. Ganske få af dem, jeg har talt med eller hørt om, har dog tag over hovedet. Et par af de danske brugere har enten herbergplads eller et værelse i en lejlighed, men er for psykisk ustabile til at klare sig selv. Samtlige af de udenlandske brugere, jeg har været i kontakt med, er enten gadesovere, teltsovere eller, for fås vedkommende, herbergsovere. Da en betydelig del af de øst- og centraleuropæiske hjemløse er arbejdsmigranter, er bolig ikke den første prioritet for dem. De har ofte planer om at vende tilbage til deres hjemland indenfor den nærmeste fremtid. Derfor passer den indskrænkede ETHOS-model bedst på mine informanter.

Jeg har valgt at bruge begrebet hjemløsemiljøet i København, da min opfattelse gennem mit feltarbejde netop har været, at der er tale om ét samlet hjemløsemiljø og ikke flere adskilte hjemløsemiljøer. Mit brug af begrebet *miljø* er en samlet betegnelse for aktører indenfor området; brugerne af hjemløsetilbud samt de organisationer, ansatte og frivillige, som betjener disse. Mange af de ansatte, jeg har talt med, både i projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde, peger på, at der netop er et behov for at opdele det eksisterende hjemløsemiljø i flere hjemløsemiljøer for at tilgodese de meget forskelligartede problematikker, som Københavns hjemløse har inde på livet. Dette vil jeg komme nærmere ind på i et senere kapitel.

Projekt UDENFOR karakteriserer de hjemløse som *brugere*, mens man i Den Sorte Gryde kalder de besøgende for enten *brugere* eller *gæster*. *Gæster* fordi de besøgende kommer i Den Sorte Grydes egne lokaler, hvorimod man hos projekt UDENFOR gør meget ud af, at det er de frivillige, der er gæster hos de hjemløse på gaden og ikke omvendt. Begge betegnelser vil derfor benyttes igennem specialet, men *gæster* kun om dem, der benytter sig af Den Sorte Grydes tilbud.

De to organisationer opererer med såkaldte lavtærskeltilbud. Disse er kendetegnet ved at være tilbud, som kan benyttes åbent og anonymt og uden krav om visitation (projekt UDENFOR 2012a:4).

1.1 Problemformulering

Mit feltarbejde har haft til formål at undersøge de seneste års udvikling på hjemløseområdet i takt med, at tilkomsten af migranter fra de nyeste EU-medlemslande er blevet stærkt øget. Herunder har fokus ligget på hjemløseorganisationen projekt UDENFOR samt dennes samarbejdspartner, værestedet Den Sorte Gryde. Der er udført en del studier af hjemløshed, men sjældent har det centrale i disse været at undersøge, hvordan hjemløshed som socialt problem påvirkes og formes af forskellige eksterne omstændigheder – eksempelvis af de socialarbejdere, institutioner og organisationer, der beskæftiger sig med hjemløshed.

Det har ledt mig til følgende problemformulering:

Begrebsliggørelsen af værdigt trængende inden for den danske socialpolitik var før velfærdsstatens oprettelse central i afgørelsen af, hvilke individer der gjorde sig fortjent til økonomisk bistand. Distinktionen mellem værdighed og uværdighed fremstår stadig som en grundmodel for det danske samfund og dets medlemmers måde at forholde sig til socialhjælp. Det ses i både den retslige, organisatoriske og individuelle konceptualisering af, hvem der er værdige til hjælp. I en tid med større indvandring til Danmark og mere åbne grænser i den Europæiske Union, er det danske samfunds forståelse for, hvem der har ret til hjælp, blevet udfordret, og kategorier af værdigt og uværdigt trængende er på denne nye baggrund blevet reaktualiseret i den københavnske hjemløseindsats. På denne baggrund vil jeg undersøge:

Hvordan skaber brugerne af de to hjemløsetilbud kategorier af værdigt og uværdigt trængende gennem interaktion med hinanden?

Hvilke forståelser for værdighed og udsathed arbejder de to hjemløseorganisationer ud fra, og hvordan definerer det deres indsats for og relation til brugerne?

1.2 Et kig ind i hjemløshedens etnografi

I løbet af de seneste årtier er bidraget til en antropologi af hjemløshed vokset. Årsagen til dette tiltagende fokus kan blandt andet findes i den større interesse inden for disciplinen for at studere industrialiserede samfund samt neoliberalismens fremtog med dens mantraer om privatisering og færre offentlige udgifter, som nævnes som en af de strukturelle årsager til hjemløshed (se eksempelvis Lyon-Callo 2004:11). Jeg vil her give et overblik over, hvordan hjemløshed er blevet begrebsliggjort i antropologien og beslægtede discipliner.

I 1970 var antropologen James Spradley en af de første til at vise gennem etnografisk arbejde, at hjemløshed er rodfæstet i fattigdom, social kontrol i institutioner og manglen på tilgængelige boliger (Spradley 2000 [1970]:xxi). Hans studie af mænd, der lever som vagabonder i Seattle, er samtidig en kritik af det industrialiserede samfunds kriminalisering af fattigdom. Deres adfærd og levevis anses af byens autoriteter ikke i overensstemmelse med en *normal* livsstil, hvorfor de konstant får fængselsstraffe for småforseelser som offentlig beruselse (ibid.:252). Spradley kalder de studerede individer for *urban nomads*, og hans etnografiske arbejde er udført før hjemløshed blev taget op som et samfundsproblem inden for antropologien. Fokus er på sociale institutioners strukturelle vold mod deres brugere, og Spradleys indsigter har banet vejen for at begynde at studere, hvordan nye samfundsstrukturer med udgangspunkt i en neoliberal økonomi skaber nye former for afvigende subjekter, som falder uden for rammerne for det ideelle samfundsmedlem.

Et andet vigtigt antropologisk studie af hjemløshed er Robert Desjarlais' *Shelter Blues* fra slutningen af 1990'erne, med hvilket formålet er at præsentere hjemløse individer på et herberg i Boston med de individuelle problemstillinger, som er grunden til deres sociale udsathed. Gennem de hjemløses narrativer viser Desjarlais, hvordan deres virkelighed formes gennem erfaringer, følelser, kropslighed og psykologiske stadier - og at disse kategorier er gennemsyrede af politik (Desjarlais 1997:248). Det er blandt andet synligt i den disciplinering, der finder sted på herberget, samt i socialarbejdernes omtale af den som en nødvendighed for brugernes *normalisering* (ibid.:95). Desjarlais' erfaringsorienterede grundlag for at studere hjemløshed har været en vigtig inspirationskilde for konceptualiseringen af

mit felt og for forståelsen af, hvad der er på spil for mine informanter i deres hverdag og i deres menneskelige relationer. Med Desjarlais' ord er der behov for at koble fænomenologiske og politiske sfærer for ikke bare at forsøge at forstå, *hvad* de studerede subjekter føler og tænker, men også *hvordan* de gør det (ibid.:25).

Glasser og Bridgman henviser i deres *Braving the Streets* (1999:8) til, at hjemløsestudier indenfor antropologien ofte portrætterer det fællesskab, som opstår på væresteder og herberger ud af den kaos, som de hjemløse individer ofte lever i. Fokus på fællesskab hjemløse imellem, vil jeg mene, er kendetegnende for den nordamerikanske etnografi repræsenteret ved eksempelvis Desjarlais 1997, Glasser 1988 og Lyon-Callo 2004, og er ikke central i en dansk kontekst, ej heller i mit feltarbejde. En grund hertil kan være, at former for fællesskab i dansk sammenhæng har fokuseret på velfærdsstatens inkluderende og ekskluderende kraft og måder at tilhøre samfundet gennem det (nationale) fællesskab som velfærdsstaten udgår fra.

En del studier af hjemløshed fokuserer desuden på det spatiale aspekt, som opstår, når hjemløse af beslutningstagere så vel som af det øvrige samfund bliver et symbol på afvigelse, der findes i det offentlige rum (Amster 2003; Doherty et al 2008; Scullion et al 2015). Gennem deres synlighed i bybilledet bliver hjemløse en påmindelse om en måde at leve på, som ikke er socialt acceptabel, som afviger for meget fra samfundsnormen og som derfor gerne vil gemmes væk.

Udgangspunktet for mit feltarbejde er de kategorier af værdighed og uværdighed, som brugerne af lavtærskeltilbud opstiller for sig selv og hinanden, og som socialarbejdere stiller op for brugerne. Dette har etnografiske studier af Lane & Power 2009, Scullion et al 2015 og Järvinen 2003 ligeledes beskæftiget sig med. Sidstnævnte artikel viser tendensen blandt hjemløse til at fremstille sig selv som mere værdig til hjælp end andre i samme bolig-mæssige og sociale situation. I dette tilfælde, hvor de interviewede alle er ikke-vestlige migranter fra før EU-udvidelserne, anses værdighed som betinget af moral. Tendensen blandt marginaliserede individer til at "sparke nedad", et socialt fænomen, som gennem teori af sociologen Erving Goffman (1963) vil tages op i et senere kapitel, udvises gennem artiklens forskellige narrativer, som sætter fokus på individuelle grunde til hjemløshed. Gennem feltarbejde hos forskellige suppekøkkener i London gør Lane & Power (2009:20) det klart, at der er en tendens fra både socialarbejderen og andre

hjemløses side til at se østeuropæiske hjemløse som repræsenterende en *forkert og uværdig* opførsel - hvilket jeg ligeledes argumenterer for, gør sig gældende i mit felt. For Scullion et al (2015:421) er værdighed koblet til et neoliberalt fokus på markedsværdi og den mangel på samme, hjemløse besidder.

Beskæftigelsen med hjemløshed i dansk sammenhæng er især blevet skrevet ud gennem den tætte forbindelse mellem hjemløshed og socialpolitik (Siiger 2009; Järvinen & Mik-Meyer 2003; Böcker Jakobsen & Egelund 2006). Selvom de to sidstnævnte antologier ikke udelukkende beskæftiger sig med hjemløshed, men med forskellige aspekter af socialt arbejde, ser jeg det som symptomatisk for stort set al dansk antropologisk forskning i hjemløshed, jeg er stødt på, at den behandler mødet mellem bruger (eller *klient*) og velfærdsinstitutioner. Som vi vil se i det introducerende kapitel, har hjemløshed som samfundsproblem altid været knyttet til de processer, som igangsættes, da man indgik en politisk aftale om, at økonomisk bistand til samfundets svageste fremover skulle ses som en ret frem for et udtryk for barmhjertighed. De statslige institutioners betydning på hjemløseområdet er som udslag heraf synlig i det danske – og generelt skandinaviske – bidrag til forskning i hjemløshed, både i antropologien og beslægtede discipliner. Hans Swärds (2006) beskæftigelse med både frivillige og offentlige organisationers indflydelse på det svenske hjemløseområde er dog en udtagelse. Her viser han, at frivillige organisationer bruger deres ideologiske grundlag, som ofte enten er humanitært eller religiøst forankret, i arbejdet med hjemløse. Det kommer især til udtryk gennem organisationernes fokus på individuel adfærd og behandling, selvom grunden til problemet ses som strukturelt betinget (ibid.:112). Et lignende perspektiv præsenterer Marie Nordfeldt (2000) i en antologi om hjemløshed i Sverige, som ligeledes retter sig mod det filantropiske grundlag for meget arbejde med hjemløshed samt det store finansieringsansvar, som lægges over på frivillige organisationer og dermed letter velfærdsstatens indsats på området.

Antropologen Charlotte Siigers ph.d.-afhandling tager sit udgangspunkt i det sociale arbejde, der udføres på forskellige boformer for hjemløse, og hvordan disse institutioner indgår i en overordnet politisk ramme, som foreskriver en pragmatisk fremgangsmåde i arbejdet.

Ligeledes beskæftiger antropologerne Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer sig med mødet mellem socialarbejdere og klienter i deres antologi over

velfærdsinstitutioners rolle i forskellige aspekter af det sociale arbejde. De viser, at et gennemgående problem i det institutionelle sociale arbejde er, at de eksterne forhold, som brugerne selv ser som problematiske (eksempelvis arbejdsløshed og boligløshed), i mødet med velfærdsinstitutioner gøres til individuelle problematikker, som knytter sig til brugeren (Järvinen & Mik-Meyer 2003:228)

Min søgen efter etnografisk materiale, der beskriver socialarbejderes medvirken til at forme hjemløshed som socialt problem ved at tillægge det forskellige problematikker og dertilhørende løsninger, har derfor været defineret af institutionelle processer som et udslag af velfærdsmodellen. Denne form for data har været afgørende for at forstå, at de løsninger, som det sociale arbejde ser, lige så vel kan forme (hjemløse)problemet som omvendt (Siiger 2009:27), og at en sygdomsdiskurs, som hindrer varige, strukturelle ændringer for de involverede subjekter, er dominerende i det sociale arbejde (Järvinen & Mik-Meyer 2003:242). Med enkelte undtagelser er den antropologiske udforskning af private og filantropiske organisationers rolle i hjemløsemiljøet dog relativt uudviklet. En af dem, som har beskæftiget sig med netop dette og dermed regionalt og tematisk kommer tættest på mit felt, er geograften Magdalena Mostowska (2014). Gennem feltarbejde hos blandt andre projekt UDENFOR i København viser hun, at tilkomsten af EU-migranter har skabt nye arbejdsstrukturer i det sociale arbejde, og at man i organisationer med lavtærskeltilbud for hjemløse har indrettet arbejdet på forskellige strategier, som til en varierende grad anvender officielle retningslinjer og egne humanitære overbevisninger.

Sidst men ikke mindst er et centralt fokus i etnografiske studier af hjemløshed en kritik af den patologisk diskurs, som præger meget socialt arbejde, og en dertilhørende appel om et forstørret fokus på de strukturelle forhold, som ligger til grund for, at hjemløshed har vokset sig til et så omfattende samfundsproblem i moderne, vestlige samfund (Löfstrand 2010:31; Clapham 2003; Lyon-Callo 2000; 2004 & 2012; Daly 1996:12; Scullion et al 2015:419; Böcker Jakobsen & Egelund 2006:101). Herunder hører også den ulige klasse-, race- og nationalitetsopdeling i hjemløsepopulationer (Pleace 2010; Daly 1996; Lyon-Callo 2012:217).

1.3 Det antropologiske bidrag

Tilgangen i dette speciale kan ses som en bestræbelse på at sammenvæve elementer fra politisk antropologi og socialt arbejde. Inden for den politiske antropologi kan politik enten anskues som konstitueret oppefra af beslutningstagere og implementeret på de områder, der skal influeres, eller omvendt skabt nedefra af dem, som arbejder med den daglige integration af politik og praksis (Lipsky 2010[1980]:4; Siiger 2009:14). Dette feltarbejde har haft til formål at se politik som udøvet på sidstnævnte måde; af socialarbejdere og frivillige i et felt domineret af private og filantropiske organisationer.

Derudover er specialet ment som et analytisk bidrag til fænomenologiske og praksisteoretiske grene af antropologien. Jeg har forsøgt at skrive koblingen mellem det sociopolitiske og det fænomenologiske frem gennem mine informanters fortællinger og erfaringer. Samtidig er det med blik på, at der er strukturelle begrænsninger, man som hjemløs må orientere sig efter, og at disse strukturer har indflydelse på, hvordan man formidler og forhandler social agens og intentioner - det vil sige, *hvordan* man erfarer, og *hvad* man lægger vægt på at fortælle. Det centrale i min analyse har derfor været at koble objektive dele i form af det strukturelle, med subjektive dele, den menneskelige agens, erfaring og virkelighed, som udtrykkes og udleveres.

Robert Desjarlais skriver, at erfaringens ontologi har splittet antropologien i to lejre; i den ene lejr anskues man erfaring ud fra en fænomenologisk forståelse af det kropslige og følelsesmæssige, mens det andet syn på erfaring bunder i en epistemologisk og pragmatisk tilgang, hvori antropologien er begrænset til antagelser om andres erfaringer, da man aldrig kan få adgang til dem (Desjarlais 1994:886). Mit udgangspunkt for feltarbejdet har været, at selvom jeg sandsynligvis aldrig får adgang til mine informanters tanker, følelser og personlige erfaringer, siger deres fortællinger og de specifikke detaljer, de vælger at fremhæve for mig og for hinanden, noget om den virkelighed, de lever i, og den virkelighed, de ønsker at leve i.

Det er min overbevisning, at de dele af hjemløshed, som relaterer til kausalitetsforholdet mellem problem og løsning samt det sociale arbejdes splittelse

mellem værdighed og rettighed, bedst kan forstås og studeres holistisk med et blik for kompleksiteten i både individuelle og strukturelle faktorer, som bidrager til opretholdelsen af den sociale problemstilling. Her kan antropologien i kraft af sine metodologiske styrker medvirke til en bredere og mere dybdegående forståelse for nævnte forhold, som tager udgangspunkt i helheden og ikke blot de umiddelbare komplikationer, som hjemløshed fører med sig for det enkelte individ. Mit ønske har været at arbejde over et fokus på individuelle livshistorier og ind i en diskussion om, hvordan et socialt problem formes og defineres fra flere sider. Skæringspunktet mellem hvordan ideer om udsathed ændrer sig med den sociopolitiske virkelighed, og hvordan overstatslige politiske anliggender influerer et lokalmiljø, fremhæver forskellige dele af en tidsbestemt virkelighed, og jeg mener, det kan bidrage til en antropologisk diskussion om, hvordan aktører, som arbejder med sociale problemer, er medvirkende til at forme helheden af disse ved at definere, hvori problemet ligger, og hvordan man bør løse det. Gennem opretholdelsen af en skala for hvem, der påvirkes mest af det sociale problem, er der fare for, at udfaldet bliver flere problemer end løsninger.

1.4 Specialets opbygning

Specialet vil tage form gennem et introducerende kapitel efterfulgt af en metodologisk diskussion, fire analysekapitler, som vil gå i dybden med de to forskellige dele af den opstillede problemformulering, og slutteligt konkluderende tanker, som både vil samle analytiske og teoretiske tråde.

Resten af første kapitel vil tjene som en introduktion til og ramme for det valgte felt. Her vil jeg præsentere de omstændigheder, historiske og nutidige, som har relevans for konceptualiseringen af mit felt. Herefter følger et metodekapitel med en beskrivelse af de praktiske omstændigheder for feltarbejdet samt overvejelser over sociale roller, positionering og etiske problemstillinger.

Fortællingen om de mange mennesker, som er kommet til København og er endt i byens hjemløsemiljø efter EU-udvidelserne, er kraftigt domineret af et før/efter-narrativ. I første analysekapitel viser jeg, hvordan de narrativer, brugerne af de to hjemløsetilbud skaber, tjener til at opretholde kategorier af værdighed og uværdighed i modtagelsen af ydelser. Vurderinger af udsathed i det sociale arbejde

vil desuden blive diskuteret ud fra socialarbejderes syn på hjemløse arbejdsmigranter drevet af fattigdom som *for ressourcestærke* til at modtage hjælp.

Specialets andet analysekapitel vil dykke ned i konsekvenserne af at leve i et miljø, som er foranderligt og ustabil, og hvor et hierarki baseret på *rigtig* og *forkert* opførsel er definerende for, hvilke muligheder man som hjemløs har for at navigere og positionere sig selv bedst muligt til hjælp.

De to sidste analysekapitler vil flytte fokus over på de aktører, som arbejder med hjemløshed. Her vil jeg i det første af kapitlerne vise, hvordan socialarbejdere har oplevet ændringerne i hjemløsepopulationen i København. og hvordan de ud fra en egen forståelse for udsathed har reageret på disse.

I kapitel seks vil det centrale tema være de filantropiske organisationers dominans på hjemløseområdet, og hvordan de bidrager til at udfordre eksisterende retningslinjer, politik og praksis på hjemløseområdet.

1.5 Den danske velfærdsstat og socialpolitikens tilblivelse

”Her skal ikke være Tale om en Standsning i det sociale Arbejde – dette Arbejde er netop det 20de Aarhundrede forbeholdt –, men man maa huske paa, at det ikke er Barmhjertighed, der skal være det ledende, men Retten. Barmhjertighed er en Følelse vedrørende Personen, men Ret og Retfærdighed er Samfundets Basis.” – Dr. Moltesen. (K.K. Steincke 1912: 9)

I mellemkrigstiden blomstrede i politiske kredse en debat om, hvorvidt man burde gøre op med begreberne værdigt og uværdigt trængende, som havde præget samfundets syn på fattige siden 1600-tallet (Engen 2016). Socialdemokraten Karl Kristian Steincke, der som socialminister i 1933 gennemførte en systematisering af sociallovgivningen, spillede en stor rolle heri. Det var først i 1961 at man i dansk politik med en socialreform gik bort fra fattighjælp og over til en statskontrolleret socialhjælp, men Steincke havde allerede i 1912 sået et frø med sit kendte skrift *Almisser eller rettigheder*. Hvor adgangen til fattigdomshjælp stadig i starten af det 20. århundrede beroede på den kristne arbejdsmoral og subjektive vurderinger af, hvem der var værdige til at modtage almisser, var Steincke fortaler for et system, som skulle gøre op med berettigelsen til sociale ydelser baseret på et værdighedsprincip.

I stedet burde ydelser være en rettighed, som skulle følge en række tydelige og objektive kriterier. Hermed ville man også undgå den fornædelse, det var at skulle tigge om penge samt overklassens "falske humanitet", dens følelse af at være moralsk overlegen ved at give de fattige en skilling i ny og næ (Steincke 1912:19).

Da det første system, som skulle skelne mellem værdigt og uværdigt trængendes berettigelse til hjælp, blev etableret i det 17. århundrede, var det med kongens tilladelse til, at de, som kvalificerede sig som værdigt trængende, kunne få et tiggertegn til deres hjemstavn (Engen 2016). Op gennem 1800-tallet var fattighjælpen kontrolleret af kristne filantroper, og værdighed var karakteriseret ved kristne idealer. Uværdigt trængende var de, der drak, var dovne eller i moralsk forfald. Var man derimod forhindret i at arbejde grundet omstændigheder, som lå ud over ens egen kontrol, eksempelvis sygdom, kunne man gøre sig fortjent, hvis man samtidig udviste en vilje til at bidrage til samfundet. Modtagelse af den offentlige fattighjælp førte en række krav og fratagelser med sig, for at man kunne ses som værdig modtager. Blandt andet var man underlagt en udvidet strafferamme, som i tilfælde af forseelser mod "Orden eller Sædelighed, saasom ved Drukkenskab, Arbejdsuvillighed, Trodsighed mod det foresatte o.s.v." ville medføre ekstra sanktioner (Steincke 1912: 44). Derudover fik man frataget sin stemmeret under fattigdomsydelsen og også efter endt ydelse, med mindre det modtagne beløb var tilbagebetalt eller eftergivet.

I 1933 indgik man, i lyset af økonomisk recession og høj arbejdsløshed, en politisk aftale om, at staten forpligtede sig til at tage sig af dem, som ikke kunne tage vare på sig selv. Det blev starten på den velfærdsstat, som efter 2. Verdenskrig tog fart, og som især i 1960'erne oplevede et stort boom.

Den universelle velfærdsmodel, som praktiseres i de skandinaviske lande, bygger på tanken om, at det er i alle samfundsgruppers interesse, såvel som nationens som helhed, at have et redistribuerende system, som sikrer befolkningen en række basale rettigheder som supplement til arbejdsmarkedet (Jöhncke 2011:31). Det er desuden centralt for universalitetsprincippet, at nationen udgør en enhed. Befolkningens ensartethed legitimerer det politiske og økonomiske projekt, som velfærdsstaten er (ibid.:38). De seneste års tilgang af immigranter, som ikke deler danskernes kulturelle fundament, er derfor en ny udefrakommende faktor, der ikke er kalkuleret

med i velfærdsstatens ekskluderende projekt. Forudsætningerne for at blive betragtet som en del af den danske velfærdsstat er omfattende og svært definerbare. Der er en forventning om, at man ikke blot "føler sig dansk", men at man også "opfører sig dansk" (ibid.:35). Den universelle velfærdsmodel bygger på lighed i velfærdssystemet gennem adgang til ydelser, men denne lighed er samtidig baseret på ensartethed eller kulturel homogenitet (Romme Larsen 2012:156; Gullestad 2002:46; Bruun et al 2011:5). Man kan derfor diskutere, om velfærdsstaten er presset. Både af en tendens til en mere individualiseret og professionaliseret konkurrencestat (Pedersen 2011) og af den større grad af multikulturalisme, som vokser med tilkomsten af migranter og gør det svært at opretholde et system baseret på lighed og universelle værdier (Jöhncke 2011:40).

Ifølge en undersøgelse om danskernes holdning til hjemløse, som hjemløseorganisationen projekt UDENFOR har lavet sammen med analyseinstituttet YouGov, svarer 55 procent af de adspurgte, at de aldrig giver penge til hjemløse, da det er statens ansvar at hjælpe denne gruppe (projekt UDENFOR 2014). Desuden mener 25 procent, at de hjemløse selv er skyld i deres hjemløshed. Tendensen til at anskue hjemløshed ud fra et individuelt perspektiv - ud fra hvad der er hændt i den enkeltes liv, siden vedkommende er endt i hjemløshed - negligerer samtidig betydningen af de strukturer, som tillader, at samfundsborgere ender i en marginaliseret samfundsposition. Disse strukturer kommer endnu tydeligere til udtryk i den konkurrencestat, som ifølge Ove K. Pedersen (2011) har erstattet velfærdsstaten. Hvor det er velfærdsstatens rolle er at beskytte befolkningen og virksomheder mod konjunkturudviklinger i den internationale økonomi, er konkurrencestatens rolle at mobilisere samme til at deltage i den globale konkurrence (ibid.:12). Konkurrencestaten er karakteriseret ved, at individet er den primære aktør i eget liv. Her er fællesskabet knyttet til arbejde, og frihed betyder frihed til at realisere egne behov frem for frihed gennem velfærdsstatens moralske dannelsesprojekt. Statens søgen efter stabilitet er erstattet af en dynamisk og udadvendt kraft, hvor det primære mål er at fremme danske interesser internationalt (ibid.).

Ifølge Preben Brandt, stifter af projekt UDENFOR, er hjemløseområdet et af de sociale områder, der længst har været privatiseret. Som vi skal se senere, er projekt UDENFOR skabt som et privat initiativ, der skal supplere velfærdsstaten på et

område, den ikke dækker. Er denne privatisering af hjælpen til samfundets udsatte tegn på, at den danske stat er gået tilbage til en model, som man netop afskaffede med den første velfærdsaftale i 1933? En model, hvor de mest udsatte ikke længere er sikret hjælp fra staten som en rettighed, og hvor retten til velfærd er afløst af velgørenhed fra filantropiske organisationer, som selv skal definere udsathed og værdighed.

Det universelle velfærdssystem er baseret på, at der ikke skal være stigmatisering eller skam forbundet med at modtage velfærdsydelser, da adgangen til ydelser er ens for alle (Jöhncke 2011:42). Der er dog en fremvoksende tendens til at se skævt til dem, som modtager offentlig forsørgelse, fordi de af den ene eller anden grund ikke arbejder, og det er i de seneste år blevet debatteret flittigt blandt danske politikere, om det skal være sværere at kvalificere sig til at modtage offentlig forsørgelse. ”Det skal kunne betale sig at arbejde”, er argumentet hos kritikerne (Larsen 2016; Liberal Alliance 2016). Alle samfundsborgere modtager i løbet af deres liv velfærd i form af blandt andet uddannelsesstøtte, sundhedspleje og pension, men der er stadig skam forbundet med at modtage statsstøtte som arbejdskompensation. Arbejde udgør ikke kun en materiel produktion, men også en social produktion (Bruun 2011:74). Derfor anses det at betale skat som det tydeligste bevis på, at man bidrager til og deltager i samfundet, og de, som ikke gør det, bliver til tider fremstillet som samfundssnyltere, som modtager uden at bidrage (Jöhncke 2011:43).

Dette er også en del af diskursen omkring hjemløse migranter, en gruppe der til tider bliver fremstillet politisk som et tydeligt billede på, at det kan betale sig økonomisk at tage til Danmark, at man kan få flere penge mellem hænderne ved at migrere til et velfærdssamfund. Spørgsmålet om, hvorvidt migranter så systematisk søger mod velfærdslande, er flittigt diskuteret (Gudmundsson 2013).

Det er desuden ikke sjældent, man støder på diskursen, at man i Danmark bør hjælpe sine ”egne” hjemløse før de udenlandske hjemløse. At man allerede har nok nødlidende mennesker i eget samfund, som burde hjælpes (Janniche 2016). Dette er et tegn på, at skellene mellem de sociale klasser er blevet slørede gennem velfærdsstatens lighedsprincip, mens forskellene mellem etniske danskere og immigranter synes større, fordi de kulturelt, udseende- og værdimæssigt opfattes som uforenelige med ”det danske” (Gullestad 2002:47).

1.6 Udvidelsen af den Europæiske Union

Indtil for få årtier siden blev Danmark betragtet som et yderst kulturelt homogent samfund, men med de seneste års øgede immigration, både fra lande inden for den Europæiske Unions grænser og fra lande uden for unionen, bevæger det danske samfund sig langsomt hen imod en større grad af multikulturalisme. I maj 2004 blev otte nye medlemslande budt velkommen i den Europæiske Union. Landene var Tjekkiet, Estland, Ungarn, Letland, Litauen, Polen, Slovakiet og Slovenien³. Denne gruppe af lande betegnes ofte i EU-sammenhæng som A8, og denne betegnelse vil optræde fremadrettet i dette speciale. I januar 2007 stødte yderligere to lande til; Rumænien og Bulgarien, som går under betegnelsen A2. Hermed blev disse lande underlagt EU-lovgivningen, som blandt andet giver medlemsborgere fri bevægelighed inden for unionens grænser.

EU-direktivet om fri bevægelighed, som trådte i kraft i 2004, giver alle EU-borgere ret til at bevæge sig frit og bosætte sig i andre EU-medlemslande, såfremt de overholder de betingelser, der fremgår af EU's traktater (EUR-lex 2015). EU-borgere med et gyldigt pas eller identifikationskort kan dermed opholde sig op til tre måneder i et andet EU-land uden betingelser eller formaliteter. Ved ophold over tre måneder er man underlagt en række betingelser. Her kræves det, at man enten arbejder i det pågældende modtagerland eller har økonomiske midler til at forsørge sig selv og eventuel medflyttet familie og er dækket af en sygesikring, så man ikke er en byrde for modtagerlandets sociale system under opholdet (Neville 2016). Efter fem års uafbrudt og lovligt ophold i modtagerlandet har man, forudsat at der ikke er truffet en udvisningsdom mod en, ret til varigt ophold.

Modtagerlandet kan udvise EU-borgere under forudsætning af, at de udgør en begrundet trussel mod den offentlige orden, den offentlige sikkerhed eller den offentlige sundhed. Der må under ingen omstændigheder lægges økonomiske betragtninger til grund for en udvisningsafgørelse (ibid.).

Den nye europæiske migration følger i højere grad en flydende struktur, som adskiller sig fra migrationsmønstrene op gennem det 20. århundrede, mens det bærer flere ligheder med den cirkulære migration, som karakteriserede det 19.

---

³ Cypern og Malta blev optaget i den Europæiske Union samme år, men deres ubetydelighed for dette studie taget i betragtning, vil jeg referere til A8 og ikke A10 som henviser til alle ti optagne lande i 2004.

århundrede. Med den Europæiske Unions svækkede grænser er det blevet lettere og mere attraktivt, især for befolkningerne i de fattigste af den Europæiske Unions medlemslande, at krydse landegrænser for at søge arbejde i de "gamle" medlemslande i Vesteuropa. Dog har mange ikke intentioner om at blive i modtagerlandet, men betænker at vende tilbage til deres hjemland på et senere tidspunkt (Engbersen & Snel 2013:26).

Det flydende migrationsmønster, som Engbersen og Snel i et forskningsværk over hjemløshed i EU refererer til, er således kendetegnet ved en større fleksibilitet blandt migranter fra de nye EU-lande, som frit kan bevæge sig frem og tilbage mellem hjemland og modtagerland efter EU's regler om fri bevægelighed. Flydende migration er stærkt arbejdsmotiveret og et migrationsfænomen som er karakteristisk for denne periode efter tiltrædelsen. Selvom den nuværende arbejdsmigration har mange ligheder med den store migrationsbølge af gæstarbejdere i 1960'erne og 1970'erne, adskiller den sig ved at være resultatet af Europas svækkede interne grænser (ibid:23-24).

Hvor Engbersen og Snel mener, at den tidligere bølge af gæstarbejdere migrerede i en periode, hvor nationale grænser stadig var meget virkelige og betydelige, vil jeg dog tilføje, at selvom de fysiske grænser indenfor den Europæiske Union er svækkede, er der stadig meget mærkbare praktiske grænser mellem medlemslandene, som har gjort migrationen fra hjemlandet til modtagerlandet meget vanskelig for flere af mine informanter. Det er stadig helt centralt for migrationen at være besiddelse af et pas og ikke at miste det i modtagerlandet, og samtidig kan sprogbarrieren og mangel på netværk i modtagerlandet udgøre en helt konkret udfordring for migration. Den større tilkomst af migranter, især fra mindre velstillede lande, skaber samtidig en større usikkerhed blandt befolkningen, som kan føre til en højere grad af social og økonomisk eksklusion af de nytilkomne.

1.7 Hjemløs i Danmark

Ifølge serviceloven har man i Danmark ret til hjælp under forudsætning af, at man opholder sig lovligt i landet. Det gælder som udgangspunkt både, hvis man har midlertidigt og fast ophold (Socialministeriet 2011). I praksis er adgangen til sociale ydelser for personer med midlertidigt ophold dog mere uklar.

I årene efter EU-udvidelsen mod øst har der ikke været konsensus omkring, hvornår man ifølge serviceloven opholder sig lovligt i Danmark og har ret til ydelser. I december 2014 krævede Kirkens Korshær en redegørelse fra Københavns Kommune vedrørende kommunens instruktioner til herberger, som Kirkens Korshær mente var i strid med loven. I deres svar udtrykker Københavns Kommune ligeledes forvirring over lovgivningen, men holder fast i, at de følger Socialministeriets instrukser (Københavns Kommune 2015:8). I et notat fra 2006 fremgår det, at "turister under ophold i Danmark vil have ret til den hjælp, som ikke kan vente, til de kommer hjem igen. Det gælder fx skift af forbindinger, hjælp til personlig pleje mv." og "hvis EU – statsborgere og deres medfølgende familiemedlemmer, som opholder sig her i landet i den første 3 måneders periode, som beskrevet ovenfor, søger om hjælp efter serviceloven, er Danmark (kommunen) som udgangspunkt ikke forpligtet til at yde hjælpen.". Københavns Kommune har indtil 2014 vejledt kommunale herberger herefter til ikke at yde hjælp til migranter, som ikke opholdt sig lovligt i Danmark. Det har betydet, at herbergernes praksis har været at afvise alle migranter, som ikke har kunne fremvise et gult sygesikringsbevis, og det er den fremgangsmåde, Kirkens Korshær har krævet en redegørelse for. Organisationen, som arbejder med svage og udstødte grupper i det danske samfund, har kritiseret den kommunale antagelse, at uregistrerede EU-borgere, som henvender sig til et §110-tilbud nødvendigvis opholder sig ulovligt i landet (ibid.:6).

I et notat fra 2014 anerkender Socialministeriet, "at der i praksis kan være usikkerhed om fortolkningen af reglerne om optagelse af hjemløse uregistrerede EU-borgere på forsorgshjem og herberger etableret efter servicelovens §110.". Efterfølgende blev det af ministeriet præciseret, at man som EU-borger med lovligt ophold har ret til botilbud mv. efter servicelovens §110, hvilket altså står i modsætning til den tidligere definition, men som altså fremadrettet er den fungerende vejledning for kommunale herberger (ibid.:8).

I rapporten *Nød har ingen nationalitet* kortlægger projekt UDENFOR forholdene for de migranter, der sover på gaden i København. Her gives der udtryk for, at en stor udfordring for migranterne er, at den danske lovgivning er yderst kompliceret at navigere rundt i (projekt UDENFOR 2012b:23). De migranter, som kommer til Danmark med et ønske om at søge arbejde og benytter deres ret til fri bevægelighed,

farer ofte vild i det danske system og har hverken ret til sociale ydelser i Danmark eller i deres hjemland. En stor udfordring i arbejdet med hjemløse migranter er desuden, at det ikke er lovligt at anvende offentlige støttemidler på denne gruppe udover de nødpuljer, der er blevet givet til midlertidige nødovertagingssteder⁴. Som effekt af dette står private organisationer alene med ansvaret for de hjemløse migranter, hvis situation kræver mange ressourcer (ibid.:24).

Fra politisk side har argumentet for ikke at yde støtte til hjemløse migranter de seneste år været, at man ikke vil bidrage til en øget tilstrømning ved at give migranter et incitament til at komme til Danmark grundet bedre forhold end i hjemlandet. Med tidligere socialminister Karen Jespersens ord, ville man ikke have, at Danmark blev "EU's varmetue" (Nilsson 2014). Denne udtalelse samt forholdene for hjemløse migranter blev efterfølgende et tema i medierne, og flere hjælpeorganisationer henledte opmærksomheden på, at de herberger, som afviste hjemløse migranter, agerede i strid med EU-lovgivningen (Kjær 2014; Kirkens Korshær et al 2011).

Mange arbejdsmigranter, som kommer til København i håb om at skaffe sig arbejde, ender med at forsørge sig gennem den uformelle sektor, eksempelvis ved flaskeindsamling eller tiggeri. Ifølge straffelovens §197 straffes tiggeri efter politiets advarsel med op til 6 måneders fængsel, hvorfor denne form for forsørgelse er uholdbar og usikker for migranterne. En del danske hjemløse erhverver sig ved at sælge hjemløsebladet Hus Forbi, men da en licens til dette ifølge mine informanter i projekt UDENFOR kræver, at man kan præsentere et dansk sygesikringskort, og at man taler dansk, er de fleste udenlandske hjemløse automatisk udelukket fra denne mulighed.

Med hensyn til det gule sygesikringskort, som er adgangen til det meste af den hjælp, man som udlænding er berettiget til, er der den komplikation for hjemløse migranter, at de skal have fast adresse for at få et sygesikringskort. Jeg har desuden ladet mig fortælle af flere socialarbejdere i mit felt, at de heller ikke kan registreres på en bopæl, hvis de skulle få mulighed for dette, så længe de ikke har et sygesikringskort. Det er derfor ekstremt kompliceret at få fat i den dokumentation,

---

⁴ Nødpuljen blev oprettet i 2010 og beskrives som et "midlertidigt og tidsbegrænset kulderedskab", som kan bruges til alle hjemløse uanset opholdsgrundlag (Københavns Kommune 2015).

der er så essentiel for deres muligheder for hjælp, og uden hvilken de ikke har mange rettigheder i Danmark.

Ifølge nationale kortlægninger udført af SFI er antallet af hjemløse i Danmark i årene fra 2009, hvor den nuværende definition af eksisterende hjemløshedssituationer begyndte at blive anvendt, og til seneste kortlægning i 2015 steget fra 4.998 borgere til 6.138, hvilket svarer til en procentvis stigning på 23% over en 6-årig periode (Benjaminsen & Lauritzen 2015:35). Antallet af hjemløse, der sover på gaden, er desuden steget fra 506 til 609 over samme periode. Det skal dog understreges, at der kan være forskellige omstændigheder, blandt andet vejræssige, som kan føre til udfald i netop denne optælling (ibid.:36).

Kapitel 2

En metodologisk beskrivelse af feltet

For at kunne diskutere metodologiske aspekter af feltarbejdet vil jeg først give et indblik i de to organisationers struktur og funktion. Herefter vil jeg komme ind på feltarbejdets udformning og udvikling samt de metodologiske og etiske overvejelser, jeg løbende har gjort mig.

2.1 Projekt UDENFOR

I 1997 blev projekt UDENFOR etableret som privat initiativ af dr. med. Preben Brandt og i 1998 stiftet som organisation. Ifølge organisationens egen beskrivelse var baggrunden for etableringen af projekt UDENFOR den erfaring, at det etablerede system ikke altid er i stand til at nå de mest udstødte borgere eller dem, som af den ene eller anden grund er røget ud af det etablerede system.

Organisationen består af en bestyrelse, 13 fastansatte – hvoraf en del arbejder på gadeplan - og en gruppe på omkring 40 frivillige tilknyttet lavtærskeltilbuddet Den Mobile Café. Finansieringsgrundlaget er sammensat af statslige midler, private midler og egen indtægt. Navnet ” projekt UDENFOR” kommer af, at projektet ser sig selv som stående uden for systemet; de har til opgave at fange dem, som det offentlige sikkerhedsnet ikke er tætmasket nok til at fange. Derudover står deres målgruppe også uden for systemet, og det meste af projektets arbejde foregår udenfor - på gaden.

Projekt UDENFOR er en fond, som engagerer sig i arbejdet med hjemløshed og social marginalisering. Dette kommer - ud over forskning i og formidling af hjemløshed og dets sociale konsekvenser - konkret til udtryk i organisationens frivilligprojekter, hvorunder Den Mobile Café er det mest omfattende. Den Mobile Café er en varevogn, som 5-6 gange om ugen køres ud til fire faste stop af to frivillige. Ved de faste stop er det ofte de samme brugere, man møder. Nogle er kommet der gennem flere år, andre får nys om, at man kan få et måltid mad, hvis man venter ved stoppene. Dog gør projekt UDENFOR meget ud af ikke at reklamere for meget med muligheden for at få mad, da man gerne vil sørge for, at de 50 portioner bliver delt ud til de brugere, som falder inden for målgruppen: *De*

særligt sårbare. Med de særligt sårbare menes de, som ”har problemer ud over hjemløshed” (projekt UDENFOR 2012a:9). Problemer, som kan være af social og mental karakter, og som gør det svært at tage vare på sig selv. Denne definition af *de mest udsatte* betyder samtidig, at man hos projekt UDENFOR ikke umiddelbart betegner gruppen af boligløse arbejdsmigranter, som projektet i en rapport anslår udgør 80 procent af gruppen af udenlandske hjemløse i København, som værende indenfor målgruppen (ibid.:10). De ses som for ressourcestærke i og med, at deres primære eller eneste problem er hjemløshed.

Det centrale element i Den Mobile Café er kontakten med de hjemløse og ikke som sådan uddelingen af mad. Det er tanken, at man gennem kontakten til brugerne kan finde ud af, hvordan man bedst kan hjælpe dem på længere sigt. De frivillige får dog også at vide, at de ikke skal afvise nogen, som gerne vil have mad. Man må gøre opmærksom på, at det er et projekt, som deler mad ud til hjemløse og særligt trængende, og hvis brugerne selv synes, de falder ind under den kategori, er det op til projektets gadeplansmedarbejdere, som er på gaden dagligt og i tæt kontakt med de hjemløse, at vurdere, og ikke de frivillige. Hvis der efter besøg på alle de faste stop stadig er overskydende mad, er det dog op til de frivillige at opsøge hjemløse, som de vurderer har brug for en portion mad. Denne sidste del er samtidig en måde for gadeplansmedarbejderne at få nys om nye potentielle brugere.

Hvor meget tid, man vil lægge i det frivillige arbejde, er op til den frivillige selv, men projektet ser helst, at man som minimum påtager sig to vagter om måneden, så der både for projektet selv og de hjemløse er en struktur, som gør, at de frivillige bliver kendte ansigter på gaden og på denne måde lettere kan opbygge en relation til brugerne af tilbuddet. For de hjemløse er der en sikkerhed i visheden om, at bilen hver dag stopper på det samme sted på nogenlunde samme klokkeslæt, og projektet lægger stor vægt på, at det er kvalitet frem for kvantitet, som er den røde tråd i arbejdet. Det er ikke mængden af uddelte portioner, som er det vigtigste, men kontakten til de hjemløse og at nå dem som ifølge projekt UDENFOR har allermest brug for hjælp. Formålet med Den Mobile Café er altså at bygge bro mellem hjemløse og socialarbejdere, og det kan især gadeplansmedarbejderne bruge til at skabe en god og tryk relation til de hjemløse. Ofte har gadeplansmedarbejderne svært ved at få nye hjemløse, som de lægger mærke til på gaden, i tale. Det kan tage lang tid at få dem til at tage imod hjælp. Ved at henvise dem til Den Mobile Café kan

man sikre sig, at de får den mest basale hjælp og måske med tiden vænner sig til tanken om yderligere hjælp. Brugergruppen er sammensat af både danske og udenlandske hjemløse, og der bliver lagt stor vægt på, at uanset hvor man er fra, er man velkommen, for som en af projektets socialarbejdere understreger; *"nød har ingen nationalitet"*.

2.2 Den Sorte Gryde

Den Sorte Gryde er et værested i Indre København, som er organiseret under Vor Frue Kirke og finansieres gennem bidrag fra Kirkernes Menighedsråd samt fra fonde og privatpersoner. Den daglige ledelse varetages af en sognemedhjælper og formanden for Vor Frue Kirkes hjemløseudvalg. Der er to fastansatte sognemedhjælpere, som sørger for den daglige drift af værestedet. Ofte får de hjælp af en frivillig, og der er ligeledes en kok tilknyttet. Værestedet har eksisteret siden midten af 1990'erne og betegner sin målgruppe som "de allermest udsatte hjemløse med psykiske lidelser, alkohol-/stofmisbrug, dårlig fysisk tilstand og manglende netværk", en målgruppe der er defineret på meget lig vis med projekt UDENFORs. Alle ugens hverdage mellem klokken 11 og 14 uddeles der et gratis måltid til gæsterne, og i endnu højere grad end hos projekt UDENFOR er det de samme, som kommer dagligt. Antallet af portioner, som uddeles på en dag, varierer en del, men min erfaring har været, at især hen over sommeren, hvor mange hjemløse opholder sig i København, formentlig i håb om at kunne tjene penge på flaskesamling og andre småjobs, når man ofte op omkring 80 besøgende.

Formålet med Den Sorte Gryde er at skabe et sted, hvor de hjemløse kan komme og få et måltid mad, men som i Den Mobile Café er maden mere midlet til at komme i kontakt med brugerne og give dem et sted, hvor de kan slappe af nogle timer og snakke med den frivillige og de to fastansatte, som hver dag er til stede. De to fastansatte, som driver værestedet og tager sig af det daglige arbejde, gør meget ud af, at det skal være et sted, hvor man mødes med ligeværd og respekt. De giver hånd til alle, som kommer ind, og tiltaler dem "sir" eller "hr." - langt størstedelen af de besøgende er mænd. På denne måde forsøger man at skabe et rum, hvor brugerne, på trods af det stigma som er knyttet til hjemløshed, kan føle sig velkomne. Samtidig sørger Den Sorte Gryde for, at de migranter, som skal tilbage til deres hjemland, har

nyt og rent tøj at have på hjem, så de får en værdig hjemkomst og ikke skal møde eventuel familie i en beskidt og forhutlet tilstand.

Selvom arbejdet i henholdsvis Den Sorte Gryde og projekt UDENFOR tjener stort set samme formål og har mange af de samme brugere, er præmissen for de to organisationer forskellig grundet de rum, de udspiller sig i. Mens de frivillige er gæster hos de hjemløse på gaden, kan man i Den Sorte Gryde byde brugerne indenfor i nogle omgivelser, hvor de er gæster, og hvor forholdet mellem gæst og socialarbejder tit er af en mere personlig karakter. Noget de to steder organisatorisk har til fælles er dog, at de ifølge ansatte begge steder er de eneste to tilbud i København, som er helt gratis for brugerne.

I det følgende vil jeg beskrive, hvordan indgangen til feltet gennem de to organisationer blev åbnet op for mig gennem en samarbejdsaftale med projekt UDENFOR og ved at engagere mig i det frivillige arbejde begge steder.

2.3 Samarbejde som entrébillet - om adgang til feltet

Kroatiske Nemo kommer som altid lidt sent ind ad døren til Den Sorte Gryde. Han ved, at der er mindre travlt en times tid inden lukketid klokken 14 og derfor mere tid til at sludre med os på den anden side af skranken, hvor maden bliver serveret. Vi taler om løst og fast; om hans planer om at tage til Norge og om hverdagsproblemerne som opstår, når man bor på gaden. Nemo taler godt engelsk, og jeg ser mit snit til at spørge ham, om han mon kunne tænke sig at stille op til et lille interview. Han smiler og svarer, at det kan han da godt. Det har han prøvet flere gange før, mens han har levet som hjemløs, tilføjer han. Jeg oplever flere gange i løbet af feltarbejdet, at frivillige eller udefrakommende prøver at engagere brugere til interviews i forbindelse med studier med varierende held. Selv erfarede jeg relativt tidligt i forløbet, at mine observationer, oplevelser og uformelle samtaler i løbet af det frivillige arbejde, både hos Den Sorte Gryde og projekt UDENFOR, ville være en bedre indgang til feltet end strukturerede interview.

Jeg havde på forhånd en forventning om, at jeg ville få svært ved at åbne feltet op gennem interview med brugerne af de to tilbud. Mit først planlagte feltarbejde udmundede i en mislykket proces, hvor jeg forgæves forsøgte at skabe relationer og

adgang til et lille romasamfund på Midtsjælland. ”Jeg tror ikke de kan se, hvad det skal hjælpe at tale om deres oplevelser med at være roma”, forklarede min eneste informant mig undskyldende. Mange af hans venner og bekendte, inklusiv ham selv, var ikke meget for at tale om deres romaidentitet, som de tilsyneladende ofte skjuler for deres omgivelser. Da jeg ændrede mit fokus for feltarbejdet, var det derfor med dette i baghovedet, og selvom et romasamfund på Midtsjælland og en gruppe brugere af hjemløsetilbud i København ikke nødvendigvis har meget tilfælles, var jeg nervøs for at oplevelsen af social marginalisering som de hjemløse, ligesom subjekterne i mit tidligere studie har tæt ind på livet, ville have samme konsekvens for min adgang til feltet. I et felt, hvor mennesker bevæger sig ud og ind i kortere eller længere perioder, kan det desuden være svært at finde konstanter. Der har kun været en håndfuld brugere af de to hjemløsetilbud, som er blevet ved med at dukke op gennem det fire måneder lange feltarbejde. Med udgangspunkt i det, og opildnet af den omstændighed at kun få antropologiske studier af hjemløshed har taget udgangspunkt i dem, der arbejder med hjemløshed, besluttede jeg mig for at kontakte projekt UDENFOR, som jeg vidste har et særligt fokus på udenlandske hjemløse – en del af dem tilsyneladende også roma.

En af de vægtige grunde til at udføre feltarbejdet i samarbejde med en organisation var, at jeg på denne måde ville kunne benytte mig af deltagende observation som det metodemæssige fundament, og at jeg desuden ville få lettet adgangen til interview inden for organisationen. Tanken om, at mit speciale ville kunne bruges af en organisation inden for fagområdet, og at jeg fik mulighed for at præsentere det for organisationen efterfølgende, tiltalte mig ligeledes. Jeg indgik derfor en aftale med projekt UDENFOR om et specialesamarbejde, hvor jeg ville få adgang til data (gennem organisationens rapporter, undersøgelser og lignende), interview og specialekontor mod at dele mine resultater og muligheden for at henvise til dem. Jeg indgik desuden i organisationens frivilliggruppe, hvor jeg på ugentlig basis deltog i lavtærskeltilbuddet Den Mobile Café. Frivilligvakterne fordeles gennem et tilmeldingssystem, hvor de frivillige hver måned melder sig på et antal vagter den kommende måned. Gennem de fire måneder, mit feltarbejde stod på, har jeg sørget for at tage så mange frivilligvagter som muligt for at engagere mig i feltet og hurtigt få opbygget relationer både til organisationens medarbejdere og andre frivillige samt til de hjemløse, vi møder på gaden. Jeg har i gennemsnit kørt med den Mobile Café en gang om ugen i de omtrent 4 timer, en tur varer.

Projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde samarbejder en del, både på et projekt som tilbyder aflåste skabe til værdigenstande for de mest udsatte hjemløse og gennem det opsøgende gadeplansarbejde. Jeg fik derfor også kontakt til Den Sorte Gryde, hvor arbejdet er anderledes i og med, at det udføres indendørs, hvor brugerne kan komme og sidde. Det gjorde muligheden for både deltagende observation og interview mindre flyvsk end hos Den Mobile Café. Mit arbejde på projektet bestod af en til to ugentlige vagter, hvor relationsarbejdet, udover maduddelingen til de besøgende, var i højsædet. Der blev desuden udført anden form for praktisk hjælp til brugerne såsom information om og kontakt til herberger, tøjvask og udlån af barbergrej. Grundet de spatiale omstændigheder kommer der i Den Sorte Gryde flere brugere med behov for den sociale del og kontakten til de ansatte end hos Den Mobile Café. Her kan man sidde i værestedets åbningstimer, og de ansatte er ikke i konstant bevægelse, ligesom hos Den Mobile Café.

Efter hver vagt på begge projekter har jeg nedskrevet de vigtigste observationer, oplevelser og samtaler i en form for dagbog, som har udgjort mine noter. Noterne har været tredelt, således at jeg har haft et computerdokument med tanker omkring arbejdet i Den Mobile Café og et lignende fra Den Sorte Gryde, mens et sidste dokument har været forbeholdt noter af analytisk og tematisk karakter. Mange af disse noter har først senere fået betydning i en større kontekst, da jeg gav mig tid til at kode dem efter en række overordnede temaer, som fremkom løbende med relation til den historie, jeg ville fortælle om mit felt.

2.4 Hovedinformanter

Preben er stifter af projekt UDENFOR, og hans bevæggrunde for at skabe projektet samt den udvikling, der er sket i løbet af de seneste år, som har gjort udenlandske migranter til et fokusområde for organisationen, har været centrale for at forstå og videreformidle projekt UDENFOR som aktør på hjemløseområdet. Hans idealistiske tanker om både projekt UDENFOR og hjemløsemiljøet generelt vil derfor fungere som en form for analytisk ramme i specialet.

I kraft af sin erfaring med gruppen af udenlandske hjemløse, navnlig fra de nye østeuropæiske EU-lande, har Bo i løbet af mit feltarbejde udviklet sig til en

nøgleinformant. Jeg har gennemført et langt struktureret interview med ham og ud over det flere gange haft uformelle samtaler om forholdene for udenlandske hjemløse i København samt om de udfordringer, hjemløseorganisationer står over for, hvis der skal ændres på de grundlæggende strukturer på området. Bo har i vores samtaler lagt stor vægt på, at der er behov for at ændre de praksisser, som er dominerende blandt de københavnske organisationer, private såvel som offentlige, og denne kritiske tilgang har ramt nogle af de samme problematikker, som jeg er stødt på i min tid i feltet. Omtalte behov for ændringer vil blive uddybet i kapitel 5 og 6.

I Den Sorte Gryde var mit arbejde defineret af den daglige leder på stedet, Justine, som jeg på hver frivillig vagt arbejdede tæt sammen med og dermed jævnligt havde samtaler med om stedet, dets brugere og dets funktion. Jeg fik gennem hende et stort kendskab til de daglige dilemmaer, som opstår i interaktionen mellem ansatte og brugere og imellem brugerne selv samt til de ansattes og den bagvedliggende organisation, Københavns Domkirkes, ønsker for og tanker om stedets ideelle funktion. Udover de mange uformelle snakke har jeg gennemført et struktureret interview med Justine.

Brugerne selv var, som tidligere nævnt, svære at skabe kontakt til. Både grundet sprogbarrierer, de til tider lange perioder mellem hvert besøg og varierende interesse for at blive ”studeret”. Tre brugere formåede jeg dog at skabe gode og vedvarende relationer til, som jeg kunne bruge til at gennemføre interview. Det tilskriver jeg både det forhold, at de stort set kom dagligt hos henholdsvis Den Sorte Gryde og Den Mobile Café i min tid som frivillig, og at de to migranter, Nemo og Alex, talte godt engelsk. Jens er kendt af stort set alle i projekt UDENFOR, både frivillige og socialarbejdere. Hver aften står han klar, når Den Mobile Café ruller ind på sit første stop. Interviewene blev gennemført med de tre hver især uden for de to tilbuds ”åbningstider” på forskellige steder i byen.

2.5 Det empiriske materiale

En stor del af feltarbejdet har været særdeles deltagende for mig, i og med at arbejdet bestod i at tale med brugerne, give dem praktiske råd og at dele mad ud. Jeg har engageret mig i relationen til brugerne så dedikeret som muligt, og jeg har haft svært ved at løsrive mig fra mit frivillige virke efter feltarbejdet slutning. Jeg

fortsatte derfor som frivillig i projekt UDENFOR efterfølgende. Dele af feltarbejdet har dog også været mere præget af observation, og en del af mine data er indsamlet ved at se på, hvordan brugerne imellem og brugere og ansatte imellem interagerer med hinanden; deres ordvalg og kropssprog samt hvem deres primære relationer er.

Interview udgør en omfangsmæssigt mindre del af min empiri, men har samtidig været centrale i og med, at de har givet mulighed for at koble udsagn, holdninger og ideer hos både ansatte i projekt UDENFOR og hjemløse til det, jeg observerede i det praktiske arbejde på gaden og i hverdagssituationer. Således har jeg gennemført tolv strukturerede og semistrukturerede interview på mellem en halv og halvanden time hver – fire af dem med ansatte hos projekt UDENFOR (to gadeplansmedarbejdere, frivilligkoordinatoren og stifteren af projektet), et med den daglige leder af Den Sorte Gryde, fire med frivillige hos projekt UDENFOR og tre med brugere af de to tilbud.

Hver aften efter endt tur med Den Mobile Café skriver de to frivillige, eller blot den ene af dem, en elektronisk dagbog, som bliver sendt ud til samtlige frivillige og ansatte. Heri fremgår det blandt andet hvor mange brugere, der har været på de forskellige stop og eventuelt hvem, om der er noget, der er forløbet anderledes end det plejer, og problemer der kan være opstået i løbet af vagten. Her kan de frivillige holde sig opdateret på udviklinger, der kan have indflydelse på den næste tur, man selv skal køre, og de ansatte kan følge med i de kendte brugere, der bliver nævnt, og eventuelle nye brugere, som kan have behov for at blive kontaktet. Dagbogen har været en vigtig kilde gennem feltarbejdet, både til at følge med i udviklingen i den frivillige indsats og i de frivilliges måde at beskrive disse udviklinger. Jeg kommer derfor i løbet af specialet ind på situationer, som er taget ud af de frivilliges nedskrevne oplevelser fra Den Mobile Café.

En anden form for data, jeg har nydt godt af at gennemgå, er projekt UDENFORs egne forståelser for deres profession som kommunikeret gennem rapporter og andre dokumenter af faglig karakter. I denne form for data, som indtager en faktuel og fortolkende rolle, har det til tider været nødvendigt at minde mig selv om at bibeholde en kritisk distance og huske på, at selvforfattede rapporter og lignende er organisationens tolkning af virkeligheden med en agenda defineret ud fra dennes arbejde. Ikke desto mindre har deres skriftlige data været behjælpelig for min

forståelse af organisationens kommunikerede fokusområder og (politiske) synspunkter.

Slutteligt har interne kurser og frivilligmøder hos projekt UDENFOR, som finder sted en gang månedligt, været en god observations- og informationskilde til det arbejde, der udføres i organisationen, og hvordan dette kommunikeres til de frivillige. Ud over generel information om praksisser i det frivillige arbejde har disse møder blandt andet haft til formål at instruere de frivillige i førstehjælp og krisehåndtering med udgangspunkt i konkrete oplevelser.

2.6 Nyt terræn i egen kultur - positionering og sociale roller

Antropologen Vincent Lyon-Callo, som gennem en årrække har arbejdet på hjemløseherberger, og hvis indgående kendskab til forholdene for hjemløse i USA jeg kommer til at bruge som referencepunkt flere gange i løbet af dette speciale, har grebet sin position i feltet an på - for den etnografiske fremgangsmåde - lidt atypisk vis med større vægt på den deltagende end observerende del af etnografisk metode. Hans motivation for at engagere sig i feltet i så høj grad er, at man kun ved at indgå aktivt i dialog med aktører på området, her de ansatte på hjemløseherberjerne, kan problematisere rutiner, diskurser og praksisser og derved skabe de ændringer, som der er behov for (Lyon-Callo 2004:23).

Spørgsmålet om man som antropolog har et grundlag, og måske endda ansvar, for at opfordre til samfundsændringer, har optaget mig meget. Jeg har dog ikke, som Lyon-Callo, været beskæftiget med hjemløshed gennem en længere periode, og derfor føler jeg heller ikke, at mit halve års feltarbejde berettiger mig til at komme med ændringsforslag til eller direkte kritik af de to organisationer. Jeg har haft mange samtaler med medfrivillige på turene med Den Mobile Café, hvor jeg somme tider har delt mine personlige holdninger til arbejdet, mens jeg andre gange har været mere tilbageholdende. Selvom jeg har set mig selv i rollen som frivillig i de situationer, har de andre frivillige vidst, at jeg deltog i det frivillige arbejde i forskningsmæssigt øjemed, og derfor har jeg ofte følt det som en svær balance, hvornår mine egne tanker har været passende. Jeg ville ikke give indtryk af at forsøge at præge deres måder at anskue arbejdet og brugerne på.

Samme svære balancegang har jeg skulle forholde mig til i relationen til brugerne. I Hammersley & Atkinsons (2007:99) gennemgang af problematikker og observationer fra det etnografiske feltarbejde foreslår de, at deltagerne i de første stadier af feltarbejdet kan fremstå som meget opsatte på at forklare feltet og dets opfattede virkelighed til etnografen. Det kan være en måde at beskytte egne interesser i det studerede felt på. Netop denne oplevelse har til tider stillet mig i en lettere akavet situation i løbet af mit eget feltarbejde, da forskellige aktører i feltet har forskellige oplevelser af, hvem der er mest værdige til at modtage den hjælp, som tilbydes. Flere gange har jeg oplevet, at danske hjemløse har set min og deres fælles kulturelle baggrund som et tegn på, at vi deler en politisk overbevisning angående udenlandske hjemløses ret til hjælp, og det har sat mig i situationer, hvor jeg, direkte adspurgt, har haft svært ved at forholde mig neutral. De akavede situationer, som opstår gennem positionering eller mangel på samme i feltarbejdet, har Hume & Mulcock (2004) dedikeret en hel antologi til, blandt andet med metodologiske og etiske overvejelser omkring netop forventningen om fællesskabsfølelse mellem etnograf og informant fra sidstnævntes side (Ibid.:59-71).

Mit eget besvær med at finde min plads i feltet i denne henseende er tydeligvis relateret til det at udføre feltarbejde i mit eget lokalsamfund, hvor jeg kan forventes af nogle informanter at dele visse kulturelle værdier med dem. Dette til trods har jeg oplevet mit felt som nyt terræn mere end egen kultur. Udover i relationen med de ansatte i de to organisationer har det frivillige arbejde budt på et virvar af forskellige nationaliteter og sprog, og jeg har mindst brugt ligeså meget engelsk, spansk og fagter som dansk i løbet af min tid der. Det har desuden krævet tilvænning og tillæring at færdes i feltet og at skabe kontakt til brugerne på deres vilkår, og jeg har ofte følt mig på udebane i et miljø, hvor jeg kun deler kulturel baggrund med nogle og social baggrund med meget få.

2.7 Etiske problemstillinger og databegrænsninger

Ud over allerede nævnte dilemmaer i forhold til positionering og sociale roller i feltet har min mest vægtige etiske overvejelse i forbindelse med feltarbejdet og den efterfølgende skriveproces omhandlet informeret samtykke. Som Steffen Jöhncke (2009:250) anfører, kan spørgsmålet om samtykke ikke ses som en formel aftale, der indgås i starten af feltarbejdet, men må jævnligt genovervejes og genforhandles. På

trods af at det har været en fordel for min kontakt til både brugere og ansatte at kunne engagere mig i feltet gennem det frivillige arbejde, har det også fremtvunget store etiske overvejelser i forhold til, hvordan jeg har præsenteret mig selv for mit felt. Alle ansatte og frivillige på begge projekter var informeret om min dobbeltrolle som både frivillig og studerende, og jeg har aldrig haft nogen intention om at skjule dette forhold for nogen i feltet. Det er en etisk diskussion central for det etnografiske feltarbejde, hvorvidt alle aktører i feltet skal kende til omstændighederne for studiet, så de har et aktivt valg i at deltage (Madden 2010:89; Jöhncke 2009:250).

For mig har det været centralt ikke at anvende informationer fortalt til mig som frivillig og dermed bidrage til det politilignende udsagn ”*Anything you say or do may be taken down and used as data*” (ibid.). Alle, jeg har haft lejlighed til at tale med ud over ordudvekslinger i forbindelse med udførelsen af det frivillige arbejde, har jeg derfor informeret om min rolle som forsker, og jeg har ikke citeret nogen i specialet uden deres viden om formålet med min tilstedeværelse hos de to organisationer. Dog udgøres mit felt af en brugergruppe med stor udskiftning, som konstant bevæger sig ud og ind af feltet. Mange af brugerne har jeg kun set en enkelt eller et par gange og aldrig rigtig talt med. De har muligvis bidraget til en forståelse af feltet fra min side uden at vide, at jeg var på feltarbejde. En stor udfordring i mit felt har desuden været den eksisterende sprogbarriere. Med mange af brugerne har jeg ikke haft noget fælles sprog og har derfor kun kunne udveksle fagter med dem. Derudover har Den Mobile Café ikke nogen fysiske rammer, og man kan derfor ikke på samme måde som i Den Sorte Gryde sætte sig ned og tale med brugerne. Mange af dem får deres mad og er så væk igen.

På trods af at det er antropologens ansvar at udføre et etisk ansvarligt feltarbejde, hvor deltagerne dels er informeret om studiets formål og implikationer og dels selv kan vælge at deltage, udtrykker Vincent Crapanzano en overbevisning om, at feltarbejdet altid i et eller andet omfang vil medføre en overtrædelse af informanternes grænser og simplificeringer af deres levevis: ”*However sensitive we are to our informants, we have to recognize that fieldwork is at some level always a violation*” (Crapanzano 2010:57). Den spontanitet og særegenhed, som præger relationer i feltet, kan ikke undgå at gennemgå en generaliserende proces skabt af antropologen og til tider også af informanter. Med Crapanzanos ord bliver disse oplevelser

symptomatiseret – kendetegnende for en bestemt teoretisk eller analytisk sammenhæng (ibid.).

Med disse forskellige aspekter af etisk forsvarligt etnografisk arbejde i mente, har jeg gennem feltarbejdet været opmærksom på, at mine informanter følte sig godt tilpas med den rolle, de spillede i mit studie. Jeg har gjort mine hjemløse informanter opmærksomme på, at deres optræden ville blive anonymiseret, til trods for at flere af dem ikke mente, det var nødvendigt, og jeg har ud over at fortælle om studiet gjort det klart for dem, at de selv kunne vælge, om de ville deltage - og i hvilket omfang. Dette var også en del af samarbejdsaftalen med projekt UDENFOR. Samtlige ansatte hos projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde har fået valget om anonymisering, men alle ville gerne stille op med navn.

Selvom mit eget studie ikke er et eksempel på, hvad George Marcus (1995) berømmeligt har døbt *multi-sited ethnography*, følger det ofte kun subjekter i en kort periode af deres liv, da disse bevæger sig ind og ud af feltet, og selv kan siges at være *multi-sited* og sjældent rodfæstet i den lokale *setting* – det københavnske hjemløsemiljø. Jeg er derfor klar over, at der er en tidsmæssig begrænsning for, hvad mit studie kan sige noget om. Mine informanternes narrativer er et udtryk for den verden og den tid, de beskriver. Som Hammersley & Atkinson (2007:97) foreslår, kan etnografiske narrativer analyseres i form af de perspektiver, de indebærer, de diskursive strategier de anvender og de psykosociale dynamikker, de lægger op til. Jeg er samtidig også bevidst om, at jeg ved at tolke på mine informanternes fortolkninger af virkeligheden er med til at producere en form for metanarrativ (ibid.:199). På trods af at min kun er én mulig fortolkning af mine informanternes oplevelser, og at disse måske endda skal behandles ekstra varsomt grundet min position som forsker i eget samfund, har jeg forsøgt at præsentere narrativerne som udtryk for, hvad der er på spil i mine informanternes hverdag.

Kapitel 3

Wannabe hjemløse

“For os, brugerne, er det blevet overfyldt. Man må vente på at få bad, vente på det ene, vente på det andet. Før var det meget nemmere. Hjemløse ser hinanden som konkurrenter, så de danske hjemløse kan ikke lide, at så mange migranter er kommet til, og nu er de steder, hvor danskere kommer, og de steder, hvor migranter kommer, blevet adskilt (min oversættelse)” – Alex.

Det er starten af måneden, og der er ikke så mange på det faste stop, som der plejer. *”De er millionærer for et par dage”,* siger Jens, *”de har lige fået løn eller dagpenge og er ude og drikke pengene op. Så kommer de tilbage for at få mad igen bagefter. Os der altid er her, også om vinteren, det er os, som har rigtig brug for det”.*

”Wannabe hjemløse”, sådan kalder Jens de brugere, som han ikke mener har behov for den hjælp, de gør krav på. De som kommer på Den Mobile Cafés faste stop for at få mad, tøj og soveposer og rager alt det til sig, de kan. Jens er gammel af gårde og er en af de brugere, som har benyttet sig af byens forskellige hjemløsetilbud gennem de sidste mange år. Han startede med at arbejde på det samme skibsværft ved Toldboden i København som sin far for 40 år siden. Efterfølgende har han haft svært ved at holde fast i et job og er faldet ind og ud af arbejde og kontanthjælp. Han bor på en lille båd, og det har han gjort i en del år. Nu søger han pension. De mange års hårde manuelle arbejde har sat sine aftryk på kroppen. Hjemløs har han selv valgt at være, fortæller han mig, men han ser nu heller ikke sig selv som hjemløs. Nærmere fri.

De udenlandske hjemløse er et meget ømtåleligt tema for Jens og ofte et diskussionsemne, når vi møder ham på gaden. Sædvanligvis lader de frivillige ham tale og få frit løb for sine frustrationer. De virker til efterhånden at have indgået en stille konsensus om, at hans behov for at italesætte de ”wannabe hjemløse” lettest imødekommes ved ikke at starte en diskussion med ham. Og han kan da også godt se, at det kan være svært for os i projekt UDENFOR at vurdere, hvem vi burde sortere fra, siger han. Det er ikke socialarbejderne eller frivilligprojekterne, han er sur på. Det er de udenlandske hjemløse, som han mener er grådige: *”Det handler om ’jeg skal have’ og at være ligeglad med, hvad andre får. Det er egoistisk”.*

Den frustration, som Jens udtrykker, når jeg taler med ham, bunder ifølge ham selv i, at der ikke længere er plads til *de rigtige hjemløse* – dem der har været en del af det københavnske gademiljø gennem en længere årrække, og som er de eneste, der kommer hos Den Mobile Café hver dag uanset vejr og årstid. Da jeg spørger ham, om det er nogle af udlændingene, han konkret tænker på, svarer han; ”*det er sigøjnere og østeuropæere generelt. Ser de, at du har en iPhone, vil de stjæle den, selvom du står og hjælper dem*”.

Det, som Jens påpeger i vores samtaler, er en moralsk brist hos denne specifikke gruppe blandt migranterne – *sigøjnerne* og *østeuropæerne*. Deres opførsel karakteriserer han som både egoistisk og bedragerisk, og derfor mener han ikke, at de bør være kvalificerede til at få del i de midler, som fordeles, for de skubber de *rigtige hjemløse væk*: ”*For 20 år siden var jeg også hjemløs og modtog ikke kontanthjælp i perioder. Der kunne jeg få mad ved at samle flasker. Det kan man ikke i dag på samme måde, for der går så mange, og de går i grupper på 3-5 stykker. De stjæler andres flasker. De har ingen respekt. Det er også derfor, der bliver en negativ ting mod østeuropæere. Fordi de er grådige og ikke respekterer andre mennesker*”.

Han mener desuden, at alle *sigøjnerne* er kommet til København i bander og er styret af en *sigøjnermafia*. De kommer for at stjæle og tigge, selvom de har masser af penge. ”*Det er derfor, de altid færdes i grupper*” siger han.

3.1 Virkelighedsskabelse som narrativ proces

I sine etnografiske studier af hjemløshed på nordamerikanske herberger viser Robert Desjarlais, at hans informanter skaber fortællinger om den virkelighed, de lever i gennem subjektivt genererede erfaringer, som bygger på sammenkoblingen af forskellige opfattelser og refleksioner over tid (Desjarlais 1994:897). Fra mit felt har jeg taget oplevelsen med mig af, at mine informanter på samme måde som Desjarlais’ skaber narrativer om deres egen og andres virkelighed gennem samfundsdiskurser og livserfaringer.

Et lignende forslag præsenterer antropolog Katy Gardner (2002:41): ”*If narratives about the past are to be understood as social processes then we must pay as much attention to the form and contexts in which they are produced as to their content*”. Jeg vil hævde, at dette ræsonnement gør sig gældende, ikke kun hvad angår narrativer om fortiden,

men også narrativer om nutiden netop grundet narrativets sociale funktion, som gør dets fortællere i stand til at opbygge egne sociale virkeligheder, der tjener hverdagsmæssige og aktuelle formål. Antropologiens tradition for at anskue narrativer fra et metodeperspektiv kan måske betyde, at narrativets analytiske potentiale overses. I mit felt er det, som overstående citat foreslår, vigtigt at tage i betragtning, at de hjemløses fortællinger videregives med et bestemt formål og inden for en ramme af erfaringskabte virkelighedsbilleder. Narrativer er dermed ikke nødvendigvis transparente gengivelser af virkeligheden, men må holdes op mod den sociale og politiske kontekst, som de repræsenterede individer lever i (Eastmond 2007:252).

I et studie af de narrativer, som migranter benytter sig af for at give mening til deres oplevelser, foreslår Marita Eastmond, at svaret på, hvordan man som antropolog kan repræsentere andres oplevelser på en måde, som yder dem retfærdighed, er at tage forskellige analytiske niveauer i betragtning (ibid.:249). *Det levede liv* er den række af begivenheder, som influerer individets liv, *det oplevede liv* beskriver derimod den mening, som individet selv tillægger disse begivenheder. *Det fortalte liv* kommer til udtryk, når individet videregiver sine oplevelser på en bestemt måde i en bestemt kontekst, mens *det nedskrevne liv* henviser til antropologens repræsentation af de fortalte oplevelser. Det er derfor med en forståelse for, at mine informanternes fortællinger og udsagn er fragmenter af en periode af deres liv og af en samfundsmæssig tendens, at jeg foreslår at se nærmere på de narrativer, som skabes af aktører i mit felt. Det er dog også disse fragmenter og tidstypiske træk, som efter min mening gør narrativerne interessante i og med, at de giver et umiddelbart tidsbillede af både det fortællende individs liv og af det samfund, der omgiver det.

De fortolkninger, som tillægges forskellige sociale kontekster, kommer til udtryk ved, at mange hjemløse konstruerer et narrativ, der kommer til at tjene som deres virkelighedsbillede. De narrativer, jeg har lagt øre til, er meget uoverensstemmende og fuld af forskellige indtryk og overbevisninger. Jens har eksempelvis ved flere lejligheder gjort det klart for mig, at han ser det som uretfærdigt, at de udenlandske hjemløse fylder så meget på herberger og væresteder. Han mener, at der ikke længere er plads til de danske hjemløse – hverken fysisk eller mentalitetsmæssigt: ”Østeuropæerne har fået lov til at overtage det hele rigtig mange steder. I 2007 forbød man udlændinge at bo på de danske herberger. Ved du, hvorfor man gjorde det? Det var ikke

fordi, man ikke ville have dem, det var simpelthen fordi, der var 25% polakker, 25% somaliere, 15% grønlandere, 15-20% svenskere, nordmænd og finner. Og det passer med 100%. Så hvornår kommer der danskere? Der er faktisk ikke plads til en eneste dansker”.

Andre oplever modsat, at de som udlændinge ikke får lov til at være på herbergerne, og at de på de væresteder, de kommer på, bliver mødt med racisme af de danske brugere: *“Især på bunden af samfundet kan man se, at der er meget racisme. Når jeg tager hen for at tage bad i Metodistkirken, er der flest danskere, og én fyr taler altid til mig på dansk, selvom jeg har fortalt ham, at jeg ikke taler dansk. De danske hjemløse er bitre, fordi der kommer mange sigøjnere og østeuropæere. De har mistet mange privilegier (min oversættelse)”*, mener min slovenske informant Alex.

En dag møder jeg desuden en oprevet grønlandsk mand, en Hus Forbi-sælger, som ikke kan forstå, at han er blevet konfronteret af et par andre brugere tidligere. De mente ikke, at han kunne være bekendt at gøre krav på mad fra Den Mobile Café, når han tjente penge på bladsalget, for så var der andre uden arbejde, som havde mere behov for hjælpen. Det var han meget uenig i, for han mente, at han var mere kvalificeret end dem til at modtage mad, da han jo gjorde en indsats og formåede at passe et arbejde. En frivillig fortæller på et frivilligmøde i projekt UDENFOR om et lignende forløb. Hun havde oplevet, at en bruger blev meget forurettet over ikke at måtte få en ekstra portion mad. Det mente han at have ret til i kraft af den indsats, han gjorde med at sælge Hus Forbi.

Ud over at vise, at der hersker mange forskellige opfattelser af, hvem i hjemløsemiljøet der har mest ret til hjælp, er ovenstående eksempler gode beviser på det, jeg har hørt flere af socialarbejderne omtale som selvjustits. Dette kommer til udtryk ved, at brugerne agerer vogtere over for hinanden følgende deres egen moralske overbevisning. Eksemplerne viser desuden, at den virkelighed, de hjemløse lever i, langt fra er konvergerende til trods for, at de færdes i det samme miljø og de samme fysiske omgivelser. Heri kommer relevansen af at overveje de forskellige kontekster, fortællingerne gengives, i til syne.

Når man giver narrativer analytisk betydning for, hvordan hjemløse skaber deres virkelighed, er det nærliggende at drage paralleller til det såkaldte *ramme*-begreb, som sociologen Erving Goffman har lånt fra videnskabsmanden og antropologen

Gregory Bateson og givet fornyet teoretisk liv til. Selv definerer Goffman *rammer* som kontekstgivende organisering af den mening, individer giver til sociale begivenheder og deres subjektive involvering i disse (Goffman 1974:10). Dermed kan rammer i denne forstand forstås som udslagsgivende for de narrativer, individet skaber for at give mening til det oplevede. Når Goffman analyserer menneskers anvendelse af kognitive rammer, er det baseret på deres organisering af sociale *experiences* (vil her blive omtalt som erfaringer), hvorpå ny mening løbende tillægges og tilsammen bliver udslagsgivende for, hvordan man anskuer forskellige sociale begivenheder (ibid.:11). Sociale rammer er determineret af subjektive vurderinger og vil tjene som en baggrund for at danne sig meninger om forskellige aspekter af det sociale liv. Denne form for rammer foranlediger ifølge Goffman ”guidedede handlinger” (ibid.: 22) forstået på den måde, at individet i forskellige kontekster trækker på tidligere erfaringer, og at der er en social kraft – en agens – i de handlinger, man foretager baseret på disse erfaringer.

Mens rammer kan anvendes på mit felt til at beskrive mine informanternes meget diverse opfattelser af behov for og ret til hjælp, er Goffmans oprindelige teoretisering af rammer nærmere en beskrivelse af agens end en beskrivelse af, hvordan erfaring og oplevelser formes. Hans udeladelse af de eksterne kræfter, som ligeledes influerer måder at tænke på i forskellige sociale situationer, strider imod den erfaringsmæssige baggrund, som individer bruger til at agere kontekstuel bestemt på sociale begivenheder. Erfaringer opstår ikke blot, men skabes intersubjektivt og relationelt. Jeg vil argumentere for, at de fortolkende rammer, som mine informanter giver indtryk af at bruge i deres tolkninger af virkeligheden på gaden, hverken er individuelt opståede eller nødvendigvis kendetegnende for deres kulturelle baggrund. Tværtimod er de skabt i spændingen mellem individ og samfund. Lad mig tage udgangspunkt i en samtale, jeg havde med Jens omkring det stigende antal migranter i København. Her udtrykte han, at ”*når vi hjælper flygtninge og sådan noget, så er der utrolig mange levebrødsflygtninge, der selv har råd til at betale en menneskesmugler for at komme herop*”. Selvom en del af den meningsskabende proces utvivlsomt er individuel, udgår den mening, man tillægger erfaring, ligeledes fra eksisterende og foreskrivende kategorier formet af den sociokulturelle kontekst, man lever i (Rapport & Overing 2000:288). Jeg vil i tråd med dette påstå, at Jens’ oplevelse ikke er udslaget af et kulturelt betinget syn på flygtninge, men derimod

nærmere af en af de diskurser, som har præget det danske samfund de senere år – især i medierne.

Narrativer skabt gennem kontekstgivende rammer er en måde at organisere og give mening til oplevelser, men de har også en pragmatisk funktion, som man kan handle på for at få indflydelse på en fremtidig udvikling. (Goffman 1974:251). Næste kapitel vil kigge nærmere på de strategier, hjemløse brugere af projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde benytter sig af for at lette deres liv på gaden. Dog vil jeg tage en smule forskud på dette emne og foreslå, at de narrativer – eller virkelighedsbilleder – som skabes af de hjemløse, ligeledes kan ses som en (overlevelses)strategi. Brugernes fortolkninger af, hvem de *rigtige* og de *forkerte* hjemløse er, tjener både som en indre balancegang, en selvoverbevisning om, at man har en moralsk legitimitet i henhold til at modtage samfundets hjælp, ligeså vel som til at sende et signal til omverdenen om, at man er værdig til at modtage denne hjælp på bekostning af andre, som gør krav på den.

3.2 Gypsy, gypsy!

”Hvis man er vant til at stå i et suppekøkken i Bukarest, hvor der kun er til den første tredjedel, så skal man eddermame komme op i den første tredjedel” - Bo

Først på eftermiddagen er det største frokostryk overstået, og der kommer kun et par stykker dryssende ned ad trappen til Den Sorte Gryde for at få mad. Rundt omkring ved bordene bliver der slået mave og slappet af. Jeg udnytter, at roen har sænket sig lidt, og sætter mig på en af bænkerne lige uden for indgangen. Det er ofte det bedste sted at komme i snak med gæsterne, og i dag indleder jeg en samtale med den danske mand ved siden af mig. Han bemærker, at der godt nok er kommet mange romaer til byen. ”Ja”, siger jeg, ”der har været travlt i ’gryden’ i dag, og der kommer flere til nu, hvor vejret er begyndt at blive bedre”. Han mener dog, at der i de seneste år er kommet mange flere til over hele året. Jeg spørger ham, om man mærker meget til de nytilkomne på værestederne, og han svarer, at udlændingene jo ikke har så mange steder at tage hen, så de steder, de kan komme, bliver hurtigt proppede. ”Der er også nogen, som skændes og råber så meget, at selv romaerne, som ellers er vant til det, må sige til dem, at de skal tie stille”, tilføjer han. Han giver udtryk for, at romaerne bliver uretmæssigt diskrimineret i deres hjemlande, og jeg er overrasket

over hans store viden om romaernes historie, da ingen af mine andre informanter har givet udtryk for at kende til baggrunden for marginaliseringen af *roma* som etnisk kategori. Han bruger denne betegnelse, *roma*, hvor de fleste af mine andre hjemløse informanter enten har brugt ordet *sigøjner* eller *gypsy*⁵. Efterfølgende understreger han dog, at der er forskel på romaer og sigøjnere. ”*Sigøjnerne*”, siger han, ”*de grupperer sig i europæiske lande med henblik på at tigge, og de får endda deres børn til at gøre det for sig*”. Jeg nikker og kigger på ham. Jeg vil gerne høre, hvad han mener, og jeg vil ikke argumentere imod, men jeg siger forsigtigt, at det jo er trist, at romaerne oplever så meget diskrimination i deres hjemlande, at de ofte føler sig nødsaget til at flytte. ”*Ja*”, nikker han og kigger lige frem for sig, ”*men romaerne har jo altid været et nomadefolk, og de lever bare ikke, som vi gør. Det er derfor, de har svært ved at klare sig i det danske samfund*”.

3.3 At sparke nedad

”*In many ways, a soup kitchen is ideally suited to creating an ephemeral sense of community*”, skriver Irene Glasser (1988:10) i sin etnografi over et suppekøkken i det nordøstlige USA, som beskriver de relationer og sociale netværk, der opstår brugerne imellem på et værested for hjemløse. Jeg gik ind i feltarbejdet med en lidt romantiseret idé om, at der ville herske en form for solidarisk følelse de hjemløse imellem, men måtte hurtigt sande, at det langt fra virkede til at være tilfældet i mit felt.

Selvom det er tydeligt - og er noget, som mine informanter i både projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde ofte taler om - at hierarkiet blandt danske og udenlandske hjemløse er blevet meget udpræget de seneste år, har hjemløsemiljøet også været defineret af en hierarkisk struktur *før* tilkomsten af mange nye nationaliteter. Jeg har hørt fra flere sider, at hvor grønlændere tidligere var nederst i hjemløsehierarkiet, går de nu for manges vedkommende under den samme kategori som danske hjemløse. Grønlænderne har bevæget sig op i hierarkiet i kraft af, at der er kommet nye etniske grupper til, som er nye i kulturen og sproget og måske ikke ved, hvordan de skal gebærde sig efter de uskrevne regler på gaden.

---

⁵ Især ordet *sigøjner*, men også ofte *gypsy*, bliver af mange anset som værende politisk ukorrekte og diskriminerende begreber. *Sigøjner* kommer af et græsk ord for ”urørlig” eller ”paria” mens *gypsy* er en reference til *Egyptians*, da man tidligere var overbevist om, at roma-folket var indvandret til Europa fra Egypten. Det udstiller samtidig den generelt store uvidenhed om romaernes historiske og kulturelle baggrund.

Ud over de danske og grønlandske hjemløse, hvoraf sidstnævnte gruppe øjensynligt har nærmet sig de danske hjemløse med hensyn til den indbyrdes status i hjemløsemiljøet, er der en række primære nationale grupper, som ofte omtales af socialarbejdere og frivillige. En af de antalsmæssigt størst repræsenterede nationale grupper i hjemløsemiljøet er polakker. Polen er et af de A8-lande, som blev optaget i EU i 2004, og efterfølgende så en del af de oprindelige EU-lande en stigning i migration fra de nye EU-medlemslande. Det er noget, projekt UDENFOR har noteret sig. I deres *Rapport om hjemløse migranter i København* (2012a:9) fremgår det, at både i kategorien *særligt sårbare* og i kategorien af arbejdsmigranter finder man et stort antal af polakker. Grunden til overlappet mellem de to kategorier kan muligvis findes i, at mange polakker kommer til København med håb om arbejdsmuligheder, men har svært ved at finde noget permanent, og til tider udvikler alkohol- og/eller stofmisbrug løbende eller i forvejen er plaget af sociale eller psykiske problemer. Det er denne forklaring, jeg flere gange har hørt fra socialarbejdere. Geografen Magdalena Mostowska har i en artikel beskrevet hjemløse polakkers situation i København, og hun har erfaret, at mange polakker kommer til København fra ophold i andre EU-lande og ikke har planer om at vende tilbage til Polen (Mostowska 2014:20).

Udover Polen viser projekt UDENFORs gadenotater, at kategorien boligløse arbejdsmigranter især udgøres af migranter fra andre nye medlemslande efter EU-udvidelsen i 2004 og 2007, herunder især fra Rumænien, Litauen og Bulgarien (projekt UDENFOR 2012a:11). Selv betegner organisationen denne gruppe som drevet af arbejdsløshed og fattigdom i hjemlandet samt udsigten til bedre lønninger i modtagerlandet, og den består primært af mænd i alderen mellem 30 og 50 år. En undergruppe heraf er desuden udgjort af tiggere, flaskesamlere og sæsonarbejdere, som ifølge projekt UDENFOR ofte er romaer fra Rumænien eller Bulgarien. Denne gruppe adskiller sig fra de øvrige arbejdsmigranter ved for det første at opholde sig i København over en kortere periode og for det andet ved også at inkludere kvinder samt individer, der falder en del under eller en del over den førnævnte aldersfordeling. Hvor størstedelen af hjemløse med svære psykiske problemer eller misbrugsproblemer holder sig for sig selv på gaden, virker arbejdsmigranterne til ofte at søge sammen i (nationale) grupper, formentlig for at have et netværk at støtte sig til i et fremmed land, hvor det kan være svært at finde arbejde. Et udslag af denne dynamik er, at projekt UDENFOR ser det som et advarselssignal, når

hjemløse opholder sig alene på gaden. Det er ifølge de socialarbejdere, jeg har talt med, et tegn på, at en hjemløs er *særligt udsat*, hvorimod det antages, at de, som færdes med andre hjemløse, har bedre forudsætninger for at klare sig.

Selv har jeg oplevet, at mange hjemløse på tværs af nationale grupper - og ikke kun den nævnte undergruppe af arbejdsmigranter - ernærer sig ved at samle flasker. Der virker desuden til at være et overlap, hvor de, som kommer til København for at lede efter et arbejde i en periode, indtil de finder andre måder at leve på, tjener penge på flasker eller andre uformelle småjobs. En af dem er min kroatisk informant, Nemo, som er uddannet økonom i hjemlandet, men grundet et lille netværk og dårlige familierelationer med egne ord "faldt helt igennem". Nu lever han som hjemløs i København. Han går meget op i sin fremtoning og vil ikke have, at man skal kunne se på ham, at han er hjemløs, men han forklarer også, at livet på gaden gør de hjemløse udsatte for fordømmende blikke og adfærd: "*Nogle gange kan jeg lugte, når de normale danskere er racister. Især når man samler flasker. Ærlig talt er det det værste arbejde her. Måske er det bedre at tigge, men jeg kan ikke lide at tigge. Folk ser på mig sådan 'se ham der'. Du føler dig virkelig langt nede. Tro mig, efter at have samlet flasker i to-tre dage har man ikke engang viljen til at... jeg bliver nødt til at smile og spørge folk 'må jeg få lov at tage den flaske?'. Til sidst har jeg lyst til at kvæle nogen. Man bliver også nødt til at se det fra deres side 'jeg har betalt for den, så nu giver jeg den til dig', men nogle mennesker ødelægger flaskerne, bare så ingen får dem (min oversættelse)".*

Projekt UDENFORs fokus på romaer i de uformelle jobs skal måske ses i lyset af, at de umiddelbart tilhører den gruppe, som er mest tydelig og mest konstant i denne form for arbejde. Slovenske Alex forklarer, at hvor andre grupper, som eksempelvis afrikanere, nøjes med at samle flasker et par timer om dagen, er romaerne altid i gang: "*Jeg tror, de fattigste er sigøjnerne fra Rumænien, og de samler flasker hele dagen. Afrikanere kan finde rengøringsjobs, men sigøjnere fra Rumænien, de har ikke en chance. De samler bare flasker, og det er alt, de gør. Selvom de søgte et job, tror jeg ikke, de ville få det. Ikke bare i Danmark, men i alle lande. De bliver diskrimineret over det hele (min oversættelse)".*

Flere af mine udenlandske informanter identificerer romaerne som de mest udsatte i hjemløsemiljøet, når jeg spørger dem. Det samme gør Nemo, som understreger, at deres sociale status går langt tilbage: "*De var anden rang, og det er de stadig i dag, også*

i Vesteuropa. Men de har den der mentale knap. De kan godt lide at stjæle og... det er 500 års traditioner. Det er meget svært at ændre. De har taget den status med sig her. Måske vil 20-30% af dem gerne arbejde. Det er den vigtigste grund. Jeg vil ikke sige, at de godt kan lide at leve sådan, men de er vant til det. Fra dag til dag, fra sted til sted. Det er noget lort, men... det er måske også dem, der har mest brug for hjælp (min oversættelse)”.

Netop romaerne virker til at være en gruppe, som både er omgærdet af mange fordomme og megen mystik i hjemløsemiljøet, hvilket formentlig til en vis grad afspejler diskursen omkring romaer i det bredere samfund (Europakommissionen 2004:9; Cahn & Guild 2010 [2008]:14). På trods af sin egentlige etniske betydning⁶ vil jeg på de kommende sider udrede de meninger, som er blevet knyttet til kategorien roma af andre hjemløse samt af frivillige og socialarbejdere. For at sætte roma-kategoriens nutidige konnotationer i perspektiv er det nødvendigt at have et basalt kendskab til roma-folkets historie. Der er efterhånden overvejende enighed om, at romafolket kom til Europa fra Indien i tiden omkring det 14. århundrede (Cahn & Guild 2010 [2008]:13; Europakommissionen 2004:7). De fleste bosatte sig i det nuværende EU – primært i Balkanlandene - hvor de i de følgende århundreder var udsat for slaveri, social marginalisering, segregation fra det øvrige samfund og endda sterilisation. I mange lande blev romaer desuden forsøgt assimileret for at gøre en ende på ”romakulturen”, der blev set som afvigende og antisocial (Europakommissionen 2004:7-8). På baggrund af den mangeårige marginalisering af romaer og opbygningen af et sæt kulturelle stereotyper, der ses som beskrivende for denne gruppe, kan personer, som ellers ville identificere sig som roma, have en tendens til at bruge andre etniske eller nationale identiteter. (Barth 1969:31; Cahn & Guild 2010 [2008]:13)

Europa-Kommissionen vurderer, at selvom der officielt er omkring 10 millioner romaer i Europa, kan tallet være en del højere grundet det stigma, der er forbundet med at være roma, hvorfor mange ikke identificerer sig som sådan hos myndighederne (European Commission 2004:9). De mange hundrede år som minoritetsgruppe spredt over mange forskellige nationalstater har gjort, at der er få fællesnævnerne for romaer som en samlet gruppe. Selvom nogle taler romani, er det

---

⁶ Her vil jeg dog indskyde, at jeg er klar over diskussionen om, hvad roma-kategorien indbefatter; hvorvidt det er en etnicitet, en kultur eller om det er en etisk defineret klasse af fattigdom (Marushiakova & Popov 2011:88,94).

langt fra alle romaer, som deler et fællessprog. Der er hverken en religiøs tilknytning eller en nedskrevet historie, som binder roma-folket sammen symbolsk. På dette grundlag kan det argumenteres, at det ikke nødvendigvis giver mening at tilskrive romaer en fælles kulturel identitet. Den fleksible identitetsskabelse, som nogle romaer benytter sig af for ikke at blive konfronteret med det stigma, der er forbundet med denne kategori, kommer ligeledes til udtryk i hjemløsemiljøet. Bo, som har erfaring fra sit arbejde med hjemløse romaer i København, fortæller, at han ofte oplever, at de adopterer en anden etnisk identitet over for ham: *"Det første, de siger til dig, når du møder dem, er, at de er fra Italien, for de ved godt selv, at det er rigtig skidt [at være roma]"*.

Eksemplerne fra mit felt gør det klart, at selvom flere hjemløse anser romaer for at være den mest udsatte og marginaliserede gruppe i hjemløsemiljøet, er der en grad af egen skyld knyttet til deres opfattede status. Det kommer til udtryk hos den danske mand, jeg talte med i Den Sorte Gryde, som refererer til romaerne som nomadefolk, og indikerer, at det er grunden til deres besvær med at integrere sig, hos Nemo som stiller spørgsmålstejn ved deres arbejdsetik, samt hos en ung rumænsk mand, jeg mødte en aften, som fortæller mig, at romaer ikke har nogen moral.

På trods af at disse brugeres billede af romaer ikke blot er subjektivt konstrueret, men trækker på samfundsdiskurser samt formentlig på overleverede historier, kan omtalen af andres stigma have en socialt opretholdende virkning hos allerede stigmatiserede individer. Således foreslår Erving Goffman i sit værk over stigmatisering fra 1963, at det at have et stigma knyttet til sig som individ eller gruppe fører til et behov for at distancere sig fra andre, som er mere synligt stigmatiserede for selv at føle sig tættere på den sociale norm, eksempelvis ved at tage afstand fra de negative egenskaber, som man ikke selv besidder. De danske hjemløses afstandstagen fra udenlandske, og især østeuropæiske, hjemløses ophold i København kan ses som en del af denne proces, som desuden besværliggøres af, at hjemløshed allerede er en kategori, som har et stigma knyttet til sig. Bo forklarer eksempelvis, at *"nogle af dem, der er hårdest ved de udenlandske hjemløse, er de danske hjemløse. Og det er de selvfølgelig fordi, hvis man har det dårligt, så får man det bedre ved at sparke nedad"*. Ligeledes er min oplevelse, at både danske og udenlandske hjemløse

forsøger at skabe en moralsk balance ved at gøre frivillige og socialarbejdere opmærksomme på, at de i hvert fald ikke stjæler, eller ikke er alkoholikere.

Mens Goffman giver udtryk for, at man kan skjule sit stigma situationelt (Goffman 1963:150), er det vanskeligt, om ikke umuligt, for mine informanter grundet deres synlige stigma ved at de eksempelvis sover på gaden, samler flasker og får hjælp hos hjemløseprojekter, samt for nogles vedkommende er forhutlede eller psykisk syge. Goffman hævder, at individets virkelige gruppe er de personer, der lider de samme afsavn som følge af et fælles stigma (ibid.:153), hvilket frembringer spørgsmålet om, hvem denne "virkelige gruppe" består af for hjemløse. Hjemløshed er utvivlsomt et stigma i dansk kontekst, men for nogle af de hjemløse er deres etniske identitet også omgærdet af stigmatisering. Spørgsmålet er derfor, om stigma kan gradbøjes; om man kan være dobbelt stigmatiseret i den forstand, at man ikke blot hører under kategorien *hjemløs*, men også under kategorien *roma*, der ligeledes har et stigma knyttet til sig, som ikke nødvendigvis er relateret det at være hjemløs.

Selvom der kan være forskellige opfattelser blandt socialarbejdere og frivillige af, hvem der er de mest udsatte på gaden, en problemstilling jeg vil vende tilbage til i kapitel fem, har der på spørgsmålet om, hvem der indtager den laveste position i hierarkiet blandt hjemløse, været stor enighed om, at det må være romaer og østeuropæere generelt. Som eksemplificeret med oplevelser fra mit felt hersker der mange fordomme og antagelser om netop romaerne som gruppe i hjemløsemiljøet – essentialistiske antagelser, som knytter sig til deres forestillede kultur og natur. De ses blandt andet som uvillige til at arbejde og som grådige og kriminelle. I flere situationer har jeg oplevet, at de karaktertræk – eller nærmere karakterbrister, som flere af de hjemløse har givet udtryk for, at romaer besidder, er blevet trukket ud af den etniske kontekst og overført til en kategori af uærlighed, som bliver brugt i daglig tale.

Hver aften skriver de frivillige, der har været ude og køre Den Mobile Café, en elektronisk dagbog, som bliver sendt ud til alle de andre frivillige. På den måde kan man følge med i den daglige rutine og se, om der sker noget nyt, som man skal være opmærksom på, når man selv skal ud og køre næste gang. Den spiller derfor en vigtig kommunikativ rolle for det daglige arbejde med de hjemløse og videregiver vigtig information til både ansatte, gadeplansarbejdere og frivillige. For det meste

skriver den ene frivillige dagbogen, mens den anden ordner andre praktiske ting efter dagens tur. En aften, da min medfrivillige havde skrevet dagbogen, undrede jeg mig over, at hun havde noteret, at vi ved et af stoppene, som er kendt for at være det stop, hvor de fleste østeuropæere kommer, havde "mødt de sædvanlige romaer". Det forhold kunne jeg ikke genkende, og jeg spekulerede efterfølgende på, hvorfra hun havde fået den opfattelse, at de var romaer. Jeg har flere gange i løbet af feltarbejdet oplevet, at *gypsy* bruges som en form for skældsord brugerne imellem. En eftermiddag i Den Sorte Gryde var to østeuropæiske mænd blevet irriterede over, at en anden mand talte grimt til dem. Da de rejste sig for at gå, råbte manden "*Gypsy! Gypsy!*" efter dem. Det samme havde de brugere, som min medfrivillige kaldte romaer, råbt spøgefuldt efter hinanden. Derfor var min opfattelse ikke, at de selv var romaer. En lignende situation udspiller sig en aften, hvor en lille flok rumænske brugere stimler sammen om Den Mobile Café. De griner og laver sjov med hinanden. En får sin portion i hånden, kigger på den og spørger, om han ikke kan få et stykke kylling mere. Jeg svarer, at der kun er ét til hver. Han plager en smule, og manden ved siden af ham puffer til ham og siger med et grin "*hey gypsy, only one piece*". Det er derfor også interessant, at den danske bruger, jeg talte med i Den Sorte Gryde, adskiller *romaer*, den etniske gruppe, fra *sigøjnere*, som han ser som en kategori af omrejsende og organiserede tiggere eller mere konkret som en kategori karakteriseret ved negative værdier. Af alle mine informanter er det dog kun denne mand, der har skelnet så klart mellem de to kategorier, og derfor er min opfattelse, at *roma* og *sigøjner* blandt hjemløse er blevet én kategori, som både refererer til en bestemt etnisk gruppe i gademiljøet samt til en række karaktertræk, der til en vis grad er løsrevet fra den etniske beskrivelse.

Selvom der utvivlsomt er kommet en del romaer til København som følge af EU-udvidelsen, primært fra Rumænien og Bulgarien, er der ligeledes mange rumænere og bulgarere, som *ikke* tilhører roma-kategorien, men ikke desto mindre bliver placeret i den. Bemærkninger fra både hjemløse, frivillige og socialarbejdere tyder dermed på, at der er blevet skabt en kategori af hjemløse individer, som uagtet deres egne etniske og kulturelle identiteter anses for *romaer* eller *sigøjnere*. Det komplicerer dog denne etisk skabte kategori yderligere, at den øjensynligt har forskellige konnotationer for henholdsvis andre hjemløse og for frivillige og socialarbejdere. Hvor *sigøjner* eller *gypsy* for mange hjemløse, som tidligere nævnt, er blevet en beskrivelse af et individ eller en gruppe med en række negative karaktertræk, som

udspringer af de mange kulturelle fordomme knyttet til den etniske gruppe roma, er *roma* for nogle frivillige og socialarbejdere nærmere en betegnelse for den blandede gruppe af østeuropæere, primært fra Rumænien og Bulgarien, som de selv karakteriserer som lavest placeret i hjemløsehierarkiet. Som eksempel herpå henviser en af projekt UDENFORs socialarbejdere i et interview til "*den rumænske gruppe, som nogle omtaler som romakulturen*", og frivillige omtaler ofte i dagbogen hele den gruppe af østeuropæere, som kommer på et af de faste stop som *romagruppen*.

Det virker paradoksalt, at romaer og østeuropæere indtager det laveste trin i det interne hierarki på gaden, men at de samtidig ikke ses som værende blandt dem, som er mest udsatte og har mest behov for hjælp. Projekt UDENFOR definerer selv boligløse arbejdsmigranter som "personer, der ikke som udgangspunkt har problemer ud over den umiddelbare boligmangel" (Projekt UDENFOR 2012a:10). Det paradoks, som opstår når arbejdsmigranter, hvoraf hovedparten udgøres af de etniske og nationale grupper, som anses som lavest i hjemløsehierarkiet, ikke kvalificerer sig til hjemløseorganisationers hjælp, frembringer spørgsmålet, om man kan være marginaliseret og ressourcestærk på samme tid.

Socialarbejdere refererer til arbejdsmigranterne som en gruppe, der er i stand til at klare sig selv, dels fordi de ikke har helbreds- eller misbrugsproblemer, og dels fordi de ofte færdes med andre i samme situation. Når det dog samtidig bliver understreget af flere af mine informanter, at de fleste østeuropæere grundet et generelt stigma ikke har mulighed for at få arbejde og derfor ofte er henstillet til flaskesamling, tigging og lignende for at overleve, kan det være svært at se, hvor deres ressourcer skal komme fra. Ved at vurdere, at udsathed blandt hjemløse er ensbetydende med, at man er socialt marginaliseret, udelukker man samtidig andre måder at være udsat på. Hvis økonomisk og kulturel marginalisering ikke ses som vægtende grunde til at få hjælp, er hjemløsemiljøet måske netop medvirkende til at skabe en prototype på *den rigtige* hjemløse som en socialt isoleret person med mentale og/eller misbrugsrelaterede problematikker der stammer fra svigt tidligere i livet.

Da jeg taler med Alex om, hvordan man kan imødekomme arbejdsmigranternes problematikker, giver han udtryk for, at der er behov for en anden indsats end den nuværende: "*Det er vigtigt, at de, der arbejder med hjemløse, udover at give dem mad også*

får dem integreret i samfundet. Det betyder, at de skal kæmpe for, at der ikke er diskrimination og også hjælpe de hjemløse med at finde arbejde (min oversættelse)”.

På trods af, at mange af de nyligt tilkomne østeuropæiske hjemløse placeres i kategorien af arbejdsmigranter uden yderligere problemer end fattigdom og arbejdsløshed, er det min opfattelse, at deres problematikker ofte er ligeså komplekse som de *traditionelle hjemløses* - de som har sociale eller mentale udfordringer - om end anderledes sammensat og måske mindre tydelige.

Kapitel 4

At sove med et øje åbent

"Du ved ikke hvornår du får den næste mad, du ved ikke, hvor dine ting er, du er afhængig af vejret, hvis du først er blevet våd, bliver du ikke tør igen" - Bo.

På en vinteraften er det næsten ubærligt koldt at sove på gaden i København. Som frivillig er man godt klædt på: Tykke vinterjakker med projekt UDENFORs logo. Alligevel må man hoppe let på stedet for at holde varmen, når maden og den varme kaffe er uddelt ved stoppene, og man bliver stående en rum tid for at få en snak med brugerne. Mange af dem er kun iklædt tøj i vinterkulden. Projekt UDENFOR bestræber sig på at få fat i jakker og soveposer til brugerne, men der er sjældent nok til alle. Svenske Christer har været heldig at få en sovepose, som han sidder på, da vi kommer til det mest besøgte stop på ruten. Han er en ældre mand, så jeg indvilliger, da han spørger, om jeg vil komme hen med maden til ham. Det er dog ikke alderen, der tynger, fortæller han mig, men han tør ikke lade sine ting ude af syne. Ikke engang det øjeblik det tager at gå hen til bilen og hente en portion mad. Han sover ikke meget for tiden, for som han siger, *"de der østeuropæere er jo vågne om natten, og man skal passe på, de ikke hugger ens ting"*.

Mange af de hjemløse, jeg har talt med gennem mit feltarbejde, har udtrykt frygt for at få stjålet deres ting; de få ejendele, de har, er samlet i deres tasker, og for de udenlandske hjemløse kan det være katastrofalt at miste sit pas eller anden dokumentation. Frygten er begrundet, for en af de primære assistancer, som projekt UDENFORs gadeplansmedarbejdere yder, er ifølge projektets gadenotater og journaler hjælp til at skaffe pas og papirer til migranter, der har mistet disse. (projekt UDENFOR 2012a:23).

Selvom en del af brugerne ikke har en særlig tilknytning til hjemlandet, har deres pas en både symbolsk og ganske konkret betydning. Det er symbolet på de få rettigheder, de stadig har tilbage på trods af deres liv på gaden i et fremmed land; deres mulighed for at fortsætte deres rejse og søgen efter en levevej. Nemo fortæller, hvordan han fik sin rygsæk stjålet på et herberg. I tasken var blandt andet hans pas. Han forklarer mig, at han havde planlagt at tage til Norge flere måneder tidligere,

men at han var forhindret i at forlade Danmark i de tre måneder, hvor processen med at få nyt pas stod på.

4.1 Årvågen over for ustabilitet

Følger man Henrik Vighs navigationsbegreb, vil man som aktør i et foranderligt miljø bevæge sig via mellempunkter uden et specifikt endepunkt frem for i en lige linje mellem kendte punkter. Dermed er det landskab, man bevæger sig i aldrig statisk, men altid i forandring. Man navigerer efter øjebliksoplevelser samt erfaringer, man har gjort sig i fortiden. Det er med øje på en fjern fremtid, at man navigerer, men altid med udgangspunkt i de nutidige forhindringer og udfordringer, som muliggør vejen til den forestillede destination (Vigh 2009:429). Til dette kan knyttes min oplevelse af tidsperspektivet i mit felt; som hjemløs i et ustabil og foranderligt miljø bevæger man sig ikke lineært i en tid, hvor man ved, hvor man er på vej hen, men snarere i en cirkulær tid, hvor hver dag er et nyt kapitel, og hvor man skal tage nye foranstaltninger for at klare sig gennem dagen. Med cirkulær tid skal forstås, at man hver dag på ny gentager en hverdagsrutine, som sikrer en gennem dagen, men at man aldrig rigtig kan planlægge eller forudse sit fremtidige livsforløb. Samtidig må man dog hele tiden være opmærksom på eventuelle forandringer, som bryder gentagelsen, og det skaber en spænding mellem det foranderlige og det uforanderlige. Tid er måske endda en overflødig eller uønsket påmindelse om den livssituation, man befinder sig i. Det foreslår Robert Desjarlais i en artikel omhandlende psykisk syge hjemløse i USA: *"Since one way to stop thinking about the cold or other distractions is to step out of the flow of time, the acme of this predilection is the pursuit of timelessness"* (Desjarlais 1994:896).

Den hjælp, der tilbydes hjemløse i København, er tilrettelagt efter faste tidspunkter; maden uddeles inden for en fastlagt tidsramme hver dag, sengepladsen på herbergerne kan benyttes inden for et bestemt tidsrum, og aftaler med socialarbejdere planlægges efter tidspunkt. Mens nogle af mine informanter virker til at kunne lide de faste rutiner, som samtidig kræver, at de lever efter klokkeslæt, kan det fokus på tid, som er så udpræget i det moderne samfund, for andre være en påmindelse om, at de falder udenfor selv samme samfund ved at leve i en virkelighed, hvor hverdagens tidsaspekt udgør en underordnet dimension i manglen på sociale forpligtelser og begivenheder.

Lad os vende tilbage til Henrik Vighs anvendelse af begrebet navigation som en forståelse for de sociale kræfter, der er på spil i hans informanternes liv i felter, som er defineret ved en generel ustabilitet. I *Motion Squared* læner Vigh sig op ad empirisk materiale fra feltarbejde i Vestafrika og med vestafrikanske migranter i Lissabon for at vise, at en hverdag med social og økonomisk usikkerhed medfører et behov for at kunne bevæge sig med de sociopolitiske udsving og interagere med strukturer, som definerer de omgivelser, man bevæger sig i (Vigh 2009:420).

Navigation er bevægelse gennem både det socialt umiddelbare og det socialt forestillede (ibid.:425), og netop det uvisse element i bevægelsen stiller krav til, at individet må være *årvågen* og opmærksom på sine omgivelser – en omstændighed, som Vigh i en senere artikel præsenterer som *social vigilance* (Vigh 2011:99), og som jeg har oversat til årvågenhed. Her bygger Vigh på sit navigationsbegreb ved at introducere negativ potentialitet som et udslag af årvågenhed. Begrebet dækker over den fremtidige negative effekt, som en usynlig agent eller kraft er i stand til at generere (ibid.:93), og netop den potentielle trussel, som man hele tiden er på vagt over for, kommer til udtryk i det empiriske eksempel, som indledte dette kapitel – hos Christer, som sover med et øje åbent. En effekt af at være aktør i et ustabil miljø er, at man ved at navigere ud fra erfaringer og oplevelser hele tiden må være opmærksom på forandringer, som har betydning for de valg, man tager, og de sociale positioner, man indtager (ibid.:99). Der er altid en potentiel fare for forandring i de sociale kræfter omkring en, og den fare skal man være på forkant med og opfatte, så den ikke får lov at udspille sig, før man selv når at agere på den.

Vigh bruger potentialitet til at beskrive en sociopolitisk ustabilitet, og selvom mit felt udspiller sig i et samfund med velfærd og økonomisk stabilitet, er den virkelighed, som mine informanter lever i, ekstremt usikker og ustabil. Derfor ser jeg både ligheder og forskelle i teoretiseringen af Vighs felter i relation til mit eget. Beskrivelsen af de studerede subjekters mål med den sociale navigation i Vighs felter afviger fra mine informanternes formåen. For Vighs informanter er formålet at sikre sig en levevej, socialt værd og anerkendelse (Vigh 2009:421), mens fremtidsudsigterne for de fleste af mine informanter ikke rækker meget længere end til at komme igennem dagen. Jeg vil derfor heller ikke uden videre godtage præmissen, at forudsætningen for at have kapacitet til at navigere er fleksibilitet og taktik (ibid.:424). Vighs bløde strukturbillede giver et indtryk af, at man kan

interagere med strukturerne og vende dem til sin fordel, og at man dermed med lidt snilde selv kan definere sit endepunkt - det man navigerer efter. Mine informanter udviser en accept af de eksisterende strukturer. Nogle gange opstår der muligheder for at finde huller i de mure, man støder på, for strukturerne er ikke altid så fasttømrede, som de fremstår. Især er de til tider påvirkelige indenfor hjemløseområdet, hvor den statslige indblanding de seneste år ikke har vist sig særlig konsekvent. De fleste, jeg møder, udtrykker en anerkendelse af, at forholdene er, som de er. Et forudset endepunkt eller mål er ikke formålet med de strategier, mine informanter benytter sig af. Nok udnyttes de strategier, som synliggøres, men det er med de strukturelle begrænsninger i mente, og det er oftest med øje på en mere umiddelbar fremtid. Således stilles der kun sjældent spørgsmålstejn ved de ydelser, som er til rådighed for de hjemløse og de begrænsninger, disse ydelser måtte have. De fleste brugere af Den Mobile Café og Den Sorte Gryde udtrykker ikke utilfredshed med, at der til tider hverken er nok tøj eller mad, og at nogle tiltag er forbeholdt en bestemt del af brugergruppen. Derimod lærer de hurtigt, at de må tage de foranstaltninger, der skal til, og møde op tidligt, hvis de vil være sikre på at få noget.

Sociale netværk fremstilles som nøglen til at navigere bedst muligt (ibid.:421-422), men for mine informanter er manglende netværk netop hovedårsagen til den ustabilitet, de oplever omkring sig. Hjemløshed omtales af socialarbejdere ofte som en effekt af manglen på sociale relationer, og de fleste hjemløse har ikke kapacitet eller ressourcer til at genopbygge sådanne relationer. Adspurgt om deres syn på hjemløsemiljøet er *anarki* noget af det, jeg flere gange har hørt mine hjemløse informanter beskrive. Det uddyber de med, at det er alles kamp mod alle, og at det kan være svært at stole på nogen og bevare relationer i en omgangskreds, hvor alle er i spil til de samme ressourcer fra de samme organisationer. Flere af mine udenlandske informanter har dog givet udtryk for, at de oplever gademiljøet som mere hierarkisk end anarkistisk. De omtaler de danske hjemløse som dominerende, mens de selv er henvist til et lavere trin i den interne magtfordeling. Hierarki er ligeledes en betegnelse, jeg ofte har hørt socialarbejdere anvende. De er enige i udlægningen af, at de danske hjemløse er øverst, og de udenlandske, især de østeuropæiske, nederst, og at der er et klart uskrevet regelsæt, som gør sig gældende. Det forklarer Bo således: ”*Det er hardcore overlevelse, og det er hardcore*

afstraffelse, hvis der er nogle, der ikke holder reglerne eller snyder, eller der er nogle, der tror, de snyder, jamen så får man nogle tæsk"

Det københavnske hjemløsemiljø er, som Vighs felter, præget af en ekstrem volatilitet, og det kræver stor tilpasningsevne af de individer, der navigerer i det. Strukturernes har samtidig en direkte indvirkning på, hvad man som hjemløs navigerer efter, men snarere som en begrænsende effekt end som et udvalg af muligheder. Mulighederne kan dog være flere, hvis man har kendskab til fremgangsmåder og praksisser de steder, man er afhængig af for støtte. Forstår man spillereglerne, er det nemmere at navigere i de tilgængelige tilbud og at opsøge den hjælp, man har brug for. Man har "feel for the game", som Pierre Bourdieu kalder det (Bourdieu 1990[1989]:61). Det er de individer, som spiller spillet bedst og forstår at udnytte en kombination af rigtige strategier, praktiske kalkulationer og samfundsnormer, som står stærkest som sociale agenter: "*The good player, who is so to speak the game incarnate, does at every moment what the game requires*" (ibid.:62).

Bourdieu har ligeledes teoretiseret forholdet mellem sociale kræfter og agens, og denne interaktion mellem struktur og individ benytter han sig af i sin konceptualisering af sociale spilleregler. For Bourdieu beror en forforståelse for spillet på de sociale normer, som ligger indlejret i den samfundsopdragelse, man har fået – ens habitus (ibid.:63). De, som allerede kender til spillereglerne, har derfor en stor fordel i forhold til dem, som ikke kender til dem før spilstart. Det hierarki, som skabes, når nogle bedrer mestrer *de rigtige former for socialitet*, kalder Bruun et al for *value-mastering hierarchies* (Bruun et al 2011). Evnen til at tilpasse sig de former for socialitet, som af velfærdssamfundet anses for at være essentielle, og som velfærdssamfundets borgere er blevet opdraget med, har derfor betydning for, hvor i det sociale hierarki man placeres. Her kan det tilføjes, at de danske hjemløse ofte har været en del af hjemløsemiljøet i en lang periode og har stiftet bekendtskab med sociale institutioner og organisationer og derfor kender til retningslinjerne i disse.

Når jeg har spurgt ind til, hvilke regler man har for brugerne hos de to organisationer, har jeg fået som svar, at den eneste egentlige regel er, at racisme og vold ikke tolereres. Hos Den Sorte Gryde må brugerne desuden ikke medbringe og indtage alkohol. I praksis har min oplevelse været, at der begge steder foregår en disciplineringsproces i forbindelse med uddelingen af mad og tøj. Brugernes bliver

bedt om at stille sig i kø og får mad herefter, og hos projekt UDENFOR er der en rækkefølge i uddelingen, hvor der først gives mad og derefter drikkevarer og tøj, hvilket brugerne skal respektere. De bliver desuden til tider bedt om at rydde op efter sig, selv hvis de har ladet affald ligge efter måltidet, og iredtesat, hvis de taler grimt til hinanden. De omtalte sociale spilleregler kan derfor ses som integreret gennem både hjemløseorganisationerne og de brugere, som allerede kender til sociale normer som køkultur, høflighed og beskedenhed. Det fører uundgåeligt til frustrationer for danske brugere, som oplever det som grådigt og usympatisk, når udenlandske brugere ikke stiller sig op i kø og venter på deres tur. Det kan dog også ses som en basal overlevelsesstrategi for brugere, som er vant til, at der er stor konkurrence om ressourcerne, eller som slet ikke er vant til at få hjælp, at skynde sig at komme foran i køen og tage det, de kan få.

4.2 Man bliver nervøs

Både hjemløse og socialarbejdere har givet udtryk for, at de flere udenlandske hjemløse i byen har betydet, at der ikke længere altid er nok til alle hos de to lavtærskeltilbud – og generelt på de øvrige væresteder og herberger. Nogle gange går man forgæves efter mad og tøj, og den negative potentialitet, som Vigh beskriver, er effekten af en situation, hvor flere mennesker skal fordele færre ressourcer mellem sig i nogle allerede meget hierarkiske omgivelser. Det resulterer i den hårdt optrukne grænse mellem ”os” og ”dem”, som kommer til udtryk, når Christer er bange for, at østeuropæerne skal stjæle hans ting, mens han sover, eller, som vi så i det forrige kapitel, at Jens mener, at *sigøjnerne* kommer i store organiserede grupper for at rage til sig.

Ifølge brugere og ansatte hos projekt UDENFOR spiller den stressfaktor, der ligger i hele tiden at være på vagt og hele tiden at være nødsaget til at konkurrere med andre hjemløse om sovepladser, mad og tøj, en meget stor rolle for brugerne af de forskellige tilbud. Alex, som kommer hos både Den Mobile Café og Den Sorte Gryde, forklarer mig i en samtale om den store tilkomst af udenlandske hjemløse i København: *“Man ser på, hvad der er bedst for en, Rumænien eller Danmark. Danmark er bedre selv uden et arbejde. Derfor tror jeg, flere og flere mennesker vil komme. Det stopper aldrig. Den eneste løsning er at give arbejde til folk, så de ikke længere er hjemløse. Som det er nu, kommer flere og flere til, og det bliver overfyldt, og så kommer folk op at slås. Hvis*

man står op kl. 5 om morgenen for at samle flasker, bliver man nervøs. Indenfor en uge begyndte afrikanerne på Stengade [et natherberg for hjemløse] at slå over alle mulige småting. De bliver ekstremt nervøse. Jeg tror, det er mangel på søvn. Når man ikke sover godt, er det meget dårligt. Man bliver nervøs hele dagen (min oversættelse)".

En ansat i projekt UDENFOR forklarer, at det daglige pres, der er forbundet med at leve og overleve på gaden, kan være medvirkende til at hive de udsatte endnu længere ned i en spiral af misbrug og hjemløshed: "*Mange af de hjemløse er bange for at sove på gaden. Det er koldt. Hvis man er bange og kold, så er alkohol godt. De holder sig vågne for at passe på deres ting, for de ved, at når de sover, så mister de dem. Den her stressfaktor, der er i at være hjemløs, er noget, som er rigtig undervurderet*".

Den stressfaktor, som her fremhæves, kan ses som en følge af den årvågenhed, som individer i et socialt foranderligt miljø konstant forholder sig til og lever efter, og for mine informanter synes følelsen af stress eller nervøsitet at spille en stor rolle i hverdagen. Nervøsiteten opstår, når man hele tiden er på vagt over for sine omgivelser, både fordi man opholder sig i et offentligt rum, hvor man aldrig er alene og kan føle sig udsat og overvåget, fordi der er en reel risiko for, at man får taget sine ting, hvis man ikke er opmærksom, og fordi man konstant skal tilpasse sig de skiftende vejrmæssige omstændigheder. For nogle kan nervøsiteten dulmes ved at drikke alkohol for at sanse de hårde omstændigheder mindre, men når man drikker, bliver man samtidig endnu mere udsat for tyveri. Hjemløse, som ikke allerede var misbrugende, da de startede med at leve på gaden, eksempelvis arbejdsmigranter, bliver derfor ofte hvirvlet ind i en ond cirkel af tiltagende alkoholmisbrug og selvforsømmelse af at leve på gaden.

Joao Biehl (2004:479) refererer netop til denne følelse af nervøsitet, som opstår, når man ikke længere er den primære agent i eget liv, og når man står uden for samfundsstrukturerne, hvor individuelle kroppe bliver til politiske kroppe, som definerer den samfundsmæssige konsensus om, hvornår social afvigelse bliver så udpræget, at den er uforenelig med samfundsnormen. Gennem sit studie på en mentalinstitution i Brasilien, tager han initiativ til en diskussion om former for subjektivitet. Mennesker er i verden i kraft af de handlinger, de foretager, og i kraft af deres fysiske synlighed og sociale betydning. Er man da et menneske, når man karakteriseres som et samfundsmæssig spildprodukt, som hverken socialt eller økonomisk kan bidrage til fællesskabet? Når individet ikke anerkendes som sådan,

men bliver reduceret til et politisk problem, som der skal findes en løsning på, er det svært at opretholde subjektivitet (ibid.:481). Biehl foreslår derfor, at hans informanter ikke *længere* er mennesker – at de er blevet en form for forhenværende mennesker. Manglen på agens for Biehls informanter, som er patienter på en institution, hvor socialt udstødte sendes til, forhindrer dem i at have en social og økonomisk funktion indenfor de eksisterende samfundsstrukturer. I stedet bliver de en del af en tabubelagt kategori af mennesker, som i deres – af det øvrige samfund – opfattede sygdom afviger så meget fra den sociale norm, at de gemmes væk og glemmes. De bliver dermed en del af den kategori af *ex-humans*, som Biehl introducerer. En kategori af individer som grundet afvigelse og afskærmning fra det omkringliggende samfund ikke længere ses som menneskelige kroppe og sind.

En af de funktioner, som hjemløseorganisationerne selv omtaler som en af deres primære, er netop at sikre, at de hjemløse ikke føler sig som et sådant spildprodukt, og både hos projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde lægger socialarbejderne et stort fokus på den menneskelige kontakt som en måde at give udsatte individer en følelse af anerkendelse og værd på trods af det stigma, som er knyttet til hjemløshed og psykisk sårbarhed.

4.3 Normalitet og selvbestemmelse

Ifølge Bourdieu er strategi ikke et produkt af lydighed over for de eksisterende regler, men af en forståelse for spillet (Bourdieu 1990[1989]:63-64). Denne analyse forudsætter dog, at man som social agent⁷ har et råderum og et valg mellem forskellige strategier, samt at man kender til og kan indrette sig efter de sociale normer. Valget af én overlevelsesstrategi over en anden forudsætter, at man har flere muligheder, som man kan vurdere og navigere ud fra for selv at stå stærkest, men det kan samtidig være et valg mellem to onder. Hvis man er socialt udsat og står uden for samfundet, kan man være tvunget til at tage dårlige valg. Valg som er kortsigtede og kan have negative konsekvenser fremadrettet. En af mine

---

⁷ I tråd med den teoretiske retning i dette kapitel definerer jeg en *social agent* ud fra Henrik Vighs praksisteoretiske karakteristik af begrebet, som samtidig bygger på Pierre Bourdieus syn på samme. Individets kapacitet til at handle selvstændigt og intentionelt er her forstået som et samspil med strukturerne, hvor interaktionen definerer, hvordan man som agent agerer (Vigh 2009:426). Hermed opstår agens gennem de sociale kræfter i individets omgivelser og udspiller sig som den strategiske reaktion herpå.

informanter i projekt UDENFOR understreger, at han aldrig har mødt nogen hjemløse, som stjæler eller tigger af lyst. De gør det, fordi de ikke har andre muligheder. Han mener dog, at både det at stjæle mad til den daglige overlevelse og at snyde sig til privilegier hos projekterne kan ses som en overlevelsestrategi. Både han og Ida, som er ansvarlig for Projekt Locker Room, fortæller således om brugere, som har *hustlet* dem, som Ida udtrykker det. Med dette mener hun, at nogle brugere formår at tiltuske sig ting eller adgange, som de egentlig ikke var tiltænkt. I Idas tilfælde kan det være brugere, som hun ikke ville karakterisere som udsatte nok til at få adgang til et skab i Locker Room, men som alligevel har været i stand til at overtale hende. Både hun og Bo understreger, at hvis de lykkes med det, er det godt, for det er en overlevelsestrategi, som viser, at de er gode til at klare sig.

Projekt Locker Room er et samarbejdsprojekt mellem projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde med fysisk beliggenhed i Den Sorte Grydes lokaler og projektstyring af en gadeplansmedarbejder fra projekt UDENFOR. Projekt Locker Room er et initiativ, som skal sikre, at de, som af den projektansvarlige bliver vurderet til at have det største behov, får et skab stillet til rådighed til opbevaring af personlige ejendele. Ved at have et aflåst skab aflastes brugeren for den del af stressfaktoren ved at leve på gaden, som skabes af konstant at skulle holde øje med sine ting. Egentlig har alle hjemløse behov for et sted, hvor de kan opbevare deres ting sikkert, forklarer Ida, men da der ikke er ressourcer til det hos projekt UDENFOR, som er den første og eneste organisation i København, som tilbyder aflåste skabe, har de valgt at prioritere dem, som har sværest ved at tage vare på sig selv.

En strategi, som flere af mine udenlandske informanter over for mig har lagt vægt på, er at se velsoigneret og velklædt ud, for som Alex siger: *“De diskriminerer dig, hvis de ved, du er fattig. Men hvis du ser normal ud, er der ingen der ved, at du er hjemløs. Derfor er det vigtigt for en hjemløs at have normalt tøj. At få tøj fra steder for hjemløse eller at samle flasker så man kan købe tøj og se normal ud. Så er folk normale over for dig. På den måde kan du undgå konflikter. Det er vigtigt at se normal ud (min oversættelse)”*. Med normal mener han formentlig, at han ikke vil skille sig negativt ud ved sin fremtoning og ikke vil have, at man skal kunne se på hans ydre, at han er hjemløs. Nyt tøj, som ikke er andre menneskers aflagte eller genbrugte, er derfor i høj kurs.

Det samme gør sig gældende for min kroatisk informant, Nemo, som sætter stor ære i at se ren og pæn ud, men som samtidig siger, at hvis folk ved, at han er hjemløs, så behandler de ham anderledes. Hans forsøg på at bevare en følelse af normalitet ved at være høflig og eksempelvis holde døren for andre, forhindrer ham ikke i at føle sig utilstrækkelig. ”*Kan du forestille dig, jeg plejede at være en ’player’, en kvindernes ven*”, siger han med et grin, men fortsætter i en mere alvorlig tone; ”*nu føler jeg slet ikke, at jeg har noget af min maskulinitet tilbage*”.

Fælles for mange af mine informanter er en vekslen mellem et ønske om at kunne klare sig selv og være i kontrol over eget liv og en udtrykt følelse af at falde uden for samfundsnormen. Ifølge Vighs årvågenhedsbegreb er livet hele tiden foranderligt og i fluks, og fokus er på en orientering mod fremtiden. Mine informanter taler ofte om deres planer. Når jeg møder dem på gaden, taler de tit om, at de vil videre til en ny by eller et nyt land, fordi de har hørt, at der er bedre muligheder for arbejde, eller fordi de har en fornemmelse af at kunne få et bedre liv det nye sted. Formentlig bunder behovet for at lave planer og give udtryk for, at man har dem, i, at der skal være noget at støtte sig til, så man kan vise sig selv og andre, at man er i stand til selv at agere og gøre noget for at forbedre sin situation. For det meste bliver planerne ikke umiddelbart til noget, for jeg bliver ved med at se de samme mennesker på gaden. Når jeg senere spørger ind til planerne, er der mange forskellige grunde til, at de ikke er blevet realiseret. Nemo forklarer i første omgang, at han ikke kom til Oslo som planlagt, fordi han har for mange smerter i skulderen. Senere, da han en kort periode har været i Oslo, må han sande, at det ikke var, som han havde forventet. Der var værre end i København, koldt og kedeligt, og der var ikke noget arbejde at få, fortæller han mig.

Det narrativ, mine informanter konstruerer, når de fortæller om deres planer, er, selvom de sjældent bliver ført ud i livet, medvirkende til at give en fornemmelse af, at man har muligheder, som man selv kan vælge mellem, og som giver noget kontrol tilbage, som man mister ved at være afhængige af andre menneskers ”velgørenhed”, når man samler flasker eller får mad og tøj fra hjemløseprojekter. En fortælling, som brugerne også benytter sig af for at understrege deres selvbestemmelse, er den, at de selv har valgt at bo på gaden. Da jeg spørger Ida fra projekt UDENFOR, om hun tror, at nogle af brugerne sover på gaden af egen fri vilje, trækker hun på skuldrene og siger, at det er de færreste, men at det nok har noget at gøre med deres

selvopfattelse. Ofte er det, fordi de har dårlige alternativer, og så er det det bedste af dårlige valg.

Flere af mine informanter omtaler deres hjemløshed som helt eller delvist deres eget valg. Jens siger, at han selv har valgt at være hjemløs, fordi han føler sig mere fri, Alex vælger at sove i et telt, fordi han ikke kan leve med atmosfæren og de disciplinerende rammer på herbergerne, hvor man kun kan opholde sig inden for et bestemt tidsrum. Denne fortælling bliver hermed bidragende for mine informanter til at vise, at de ikke *bare* vil indordne sig, men at de selv er aktører i deres eget liv. Hertil kan man lægge, at mange af arbejdsmigranterne kommer til byen i håb om at tjene penge, som de kan sende tilbage til deres hjemland. For dem er bolig ofte ikke en prioritet – om end heller ikke særlig ofte en mulighed, som vi så i det introducerende kapitel. Derfor er det, som Ida udtrykker det, måske ikke et spørgsmål om eget valg at bo på gaden, men nærmere en opvejning af muligheder og konsekvenser.

Kapitel 5

Socialarbejdernes nye hovedbrud

"Når andre skal beskrive, hvad jeg laver, så siger de tit, at jeg laver akut nødarbejde" - Bo

5.1 Nødhjælp frem for langsigtet hjælp

Bo er gadeplansmedarbejder i projekt UDENFOR og er i løbet af mit feltarbejde blevet en central informant i og med, at han har særlig kontakt til de østeuropæiske hjemløse og har arbejdet mange år med netop denne gruppe. Han er desuden den af mine informanter, der lægger størst vægt på den udvikling, som er sket i hjemløsemiljøet det seneste årti. Det kommer både til udtryk i den udtalelse, som indledte dette speciale, og i den ovenstående. For ham var overgangen brat; han var vant til at udføre sit relationsarbejde med danske hjemløse, ofte ældre, psykotiske mænd, men i kølvandet på de mange nytilkomne migranter, som er blevet hjemløse i København, har præmissen for hans indsats ændret sig.

Samtidig er Bos omtale af sin arbejdsfunktion som nødhjælpsrelateret symptomatisk for den situation, som både hjemløse og socialarbejdere i øjeblikket står i. Både hos projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde lægges der vægt på, at maden ikke er målet for den ønskede indsats, men snarere et middel til at opbygge en relation til brugerne, som i bedste tilfælde kan føre til et fælles grundlag for yderligere hjælp. Det voksende antal hjemløse har imidlertid ændret denne præmis og gjort det vanskeligt at holde fokus på langsigtede indsatser. I mødet mellem hjemløsetilbud og den gruppe af hjemløse, som er drevet af fattigdom, bliver maden målet og ikke midlet: *"Før i tiden havde vi altid nok mad, og faktisk brugte vi kun maden som et redskab til at komme i kontakt med folk. Der var ikke nogen, som sultede i København. Men i de sidste år har vi opdaget, at der er faktisk folk, som sulter, og vi kan ikke kun bruge maden som et redskab til at komme i kontakt med folk. Der er nogle, der har brug for den"* - Bo.

I Den Sorte Gryde har skiftet ligeledes haft en konkret betydning for det arbejde, som udføres, og Justine sætter følgende ord på de nye behov, hjemløseprojekterne møder fra deres brugere: *"Jeg kan huske første gang, vi fik en gruppe af rumænske brugere. Det er en del år siden, og det var en helt anden mentalitet. De kom i en stor gruppe, og de*

kom en time før åbningstid og ventede og kom ind, og vi var sådan helt chokerede over... folk kom og var meget sultne og ville gerne have mange ting, og de havde svært ved at forstå det her princip med, at vi stiller fode frem med kage, og så er det til alle. Folk tømte simpelthen bare tingene. Men vi opdagede også hurtigt, at de ikke havde de samme behov. Det handlede mere om mad og drikke og at sidde indenfor og få varmen, men det sociale samvær foregik internt i gruppen. Det var ikke så meget relationen til de ansatte, hvor vi har været vant til med de andre grupperinger, at det var nærmest skadesreduktion og omsorgsarbejde; det handlede om en, der havde skåret sig på en flaske og skulle have hjælp eller en, der havde brug for at sidde lang tid og snakke eller få vasket tøj”.

Beskrivelsen af socialarbejderens indsats som akut nødarbejde er en reaktion på den fortælling, som både i projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde er kommet til at fylde meget – at der er mennesker i hjemløsemiljøet, som har behov for den hjælp, organisationerne tilbyder blot for at overleve. Der ligger samtidig i denne form for umiddelbare arbejde, at det skaber en midlertidig løsning på et problem, som må behandles i øjeblikket, og som har den konsekvens, at der er mindre tid og overskud til at finde løsninger på de langsigtede problemstillinger, der opstår for de hjemløse. Det betyder også, at så længe situationen er, som den er, og socialarbejderne kun kan udføre en form for symptombehandling og opfylde de helt basale nødvendigheder som mad, tøj og menneskelig kontakt, så kan man ikke gøre sig håb om at assistere de hjemløse i at forbedre deres individuelle – eller grupperelaterede - situation.

Man skal dog huske på, understreger Preben Brandt, som er stifter af projekt UDENFOR, at hjemløsepopulationen i København aldrig har været statisk. Lige fra hjemløshed begyndte at få opmærksomhed som et samfundsmæssigt problem, har der været omskiftelighed i den gruppe af mennesker, der har levet som hjemløse, og de bagvedliggende grunde til deres hjemløshed, og i de 20 år, organisationen har arbejdet med hjemløse, har man været vidne til disse forskellige tendenser og udviklinger i hjemløsepopulationen, fortæller han. Før organisationens eksistens bestod populationen primært af ældre mænd, som var gået lidt i hundene, og som drak eller var småkriminelle. Efterhånden kom de ind på plejehjem og væk fra gaden. Derefter skete der en afinstitutionalisering i psykiatrien, som sendte psykisk syge på gaden, og senere igen kom stofmisbrugere til, nogle af dem ligeledes med psykiske sygdomme. Indtil starten af 1990’erne var alle brugere af hjemløsetilbud

etnisk danske, fortæller Preben, men så begyndte nogle indvandrere og efterkommere at havne på gaden. De havde alle sammen sociale, psykiske, fysiske og helbredsmæssige problemer, men pludselig blev det gennemgående, at det var mennesker af anden etnisk baggrund. Nu ser man så, at der er der flere udenlandske hjemløse og relativt færre traditionelle danske hjemløse på gaden. Den nye population er fattigdomshjemløse, og vi taler ikke nok om de problemer, som er knyttet til det, for i den fagsociale verden er der meget begrænset tradition for at se på andet end individet, siger han og holder en lille pause. *"Min pointe i det her er, at der er hele tiden en ny gruppe undervejs"*.

Hentydningen til, at der ikke er tradition i den fagsociale verden for at anskue hjemløshed som drevet af faktorer over det individuelle plan, samt tendensen til at sætte social og psykisk udsathed over andre former for udsathed, der – som argumenteret i første kapitel - kan være genereret af fattigdom, kommer ligeledes til udtryk i Cecilia Hansen Löffstrands sociologiske studie af det svenske hjemløseområde. Her argumenterer hun for, at det eksisterende syn på hjemløshed som en individuel patologi er hæmmende for langsigtede løsninger: *"Regardless of the type of service supplier (municipal, for profit or non-profit), measures to counteract homelessness in Sweden have remained dependent on a general premise equating homeless with addiction, mental illness and deviance more broadly"* (Löffstrand 2010:19).

Det er desuden en udbredt idé, at hjemløse skal "behandles", før der kan tages stilling til andre problemer som eksempelvis mangel på bolig (ibid:21). Antropologen Vincent Lyon-Callo, som i mange år har arbejdet og gennemført feltarbejde på hjemløseherberger i USA, tager ligeledes det dominerende fokus på behandling op i en del af sin etnografi. Gennem tendensen - både blandt socialarbejdere og i samfundet generelt - til at se hjemløshed som affødt af individuelle problematikker skabes der hvad Lyon-Callo (2004:51) kalder "a medicalized hypothesis of deviancy". Synet på afvigelse som sygdom og en medfølgende medikalisering af hjemløshed som socialt problem, mener Lyon-Callo, er medvirkende til at legitimere eksisterende klassestrukturer og afpolitisere et problem, som i bund og grund er politisk, strukturelt og økonomisk (ibid.:15, 51).

5.2 Hvordan defineres udsathed?

Projekt UDENFORs målgruppe, både hvad angår de danske og de udenlandske hjemløse, er *de særligt sårbare*. Det er denne gruppe, organisationen yder en længerevarende indsats overfor, og som fylder mest i det daglige arbejde. Hvis man antager, at denne kategori af *særligt sårbare* som udgangspunkt udgøres af individer med sociale, mentale og somatiske problemer, som diskuteret i første afsnit, er det dog tydeligt, at det i praksis er svært at opretholde målgruppen i det frivillige tilbud. Især taget i betragtning, at projekt UDENFOR lægger vægt på over for de frivillige, at det ikke er deres opgave at vurdere, hvem der skal have mad, og hvem der ikke skal. De frivillige må meget gerne gøre opmærksom på, at det er et tilbud for hjemløse, hvis nogen, som ikke umiddelbart ser ud til at være det, stiller sig i kø til mad. Hvornår brugere ikke *ser ud til* at være hjemløse er uundgåeligt en subjektiv vurdering, som ofte baseres på vedkommendes udseende og tøj, selvom der til frivilligmøderne jævnligt mindes om, at det at være velsoigneret ikke er ensbetydende med, at man ikke er hjemløs. På frivilligmøder er det et tema, som til tider er oppe og vende, for det kan være svært at gennemskue, om enkelte brugere virkelig har behov for hjælpen baseret på projekt UDENFORs forudsætning, at de ikke har ressourcer til eller mulighed for at få hjælpen andetsteds. Konklusionen fra projektets frivilligkoordinator er, at hvis de, som stiller sig i kø, selv synes, at de er kvalificeret til et måltid, så skal de have det.

På trods af at projekt UDENFOR anerkender de ændrede behov hos brugerne, og at fattigdomshjemløshed, som driver mange arbejdsmigranter, er det store nye problem, insisteres der stadig på, at Den Mobile Café skal være et "eksklusivt" tilbud for den målgruppe, man har defineret - *de særligt sårbare*. Det betyder også, at man følger mængden af brugere på det enkelte stop med Den Mobile Café tæt og reagerer ved at diskutere muligheden for at flytte et stop til et nyt sted, hvis der begynder at komme for mange. Dermed kan man kontrollere, at det kun er de brugere, som er indviede af gadeplansmedarbejdere og frivillige, der ved, hvor det nye stop er. Det opretholder samtidig ideen om, at maden er midlet til at komme i kontakt med individer, som har en socialt isoleret adfærd – på trods af at en relativt lille del af brugergruppen er så socialt isolerede, at de kræver en særlig opsøgende indsats - og at hjemløse arbejdsmigranter oftest er ressourcestærke nok til at få mad andetsteds. Selvom de frivillige ikke bliver bedt om at vurdere, hvem der har ret til

en portion mad, kan brugergruppen på denne måde reguleres og målrettes efter projekt UDENFORs principper. Til gengæld sker det, at al den tilberedte mad ikke når at blive delt ud på de fire faste stop, og hvis de frivillige ikke har held med at finde aftagere ved at køre opsøgende på forskellige steder i Indre København, bliver maden kørt til væresteder for socialt udsatte. Flere af disse steder er dog for brugere, som ikke er projekt UDENFORs erklærede målgruppe, eksempelvis stofmisbrugere.

Et andet paradoks, som udspringer af problemet med at opretholde en målgruppe, der består af *de mest udsatte*, er de forskellige opfattelser af, hvem denne kategori udgøres af. Når jeg har spurgt mine informanter, socialarbejdere såvel som frivillige, hvem de mener er de mest udsatte på gaden, har jeg fået forskellige svar. Det tager jeg som et tegn på, at der ikke er en konvergerende idé om, hvordan udsathed konkret ser ud. Både projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde ser deres målgruppe som *de mest udsatte*, men hvordan defineres det, hvem der er *mest udsat*, når der ikke er konsensus omkring, hvad udsathed vil sige? Da jeg spørger Bo, om projekt UDENFORs forståelse af begrebet *udsathed* har ændret sig med brugergruppen, svarer han, at det har den helt sikkert. Men han mener desuden, at synet på udsathed uundgåeligt varierer blandt individuelle socialarbejdere og frivillige: ”Ligesom at alle pædagoger nede i børnehaven har et yndlingsbarn, som ikke er det samme, sådan er det også, når man arbejder med de her mennesker. Men det er sjældent, at det er dem, der er mest kaotiske og mest mørke i huden, der får mest kærlighed. Altså jo mere besværlig du er, og jo mørkere du er, jo sværere er det at begå sig [i hjemløsemiljøet].”, forklarer han og understreger, at han selv foretrækker arbejdet med de udenlandske hjemløse, og helst ser at det er dem, som får det største fokus hos projektets lavtærskeltilbud. Andre i organisationen, derimod, ser et større samfundsproblem i det stigende antal unge danske hjemløse og deres oplevelser af at blive svigtet af systemet.

Med udgangspunkt i ovenstående citat vil jeg igen bringe Erving Goffmans rammeteori i spil (Goffman 1974). Ligeså vel som hjemløse benytter sig af kontekstuelle rammer til at give mening til oplevelser, benytter socialarbejdere og frivillige sig af samme for at skabe en fortælling om deres brugere og give mening til den målgruppe, de har vedtaget. I interaktionen med hinanden influerer de rammer, som hjemløse, socialarbejdere og frivillige hver især benytter sig af hinanden. De rammer, som skabes individuelt, er desuden formodentlig influeret af samme

samfundsdiskurs. Et eksempel herpå er, at der i frivilligdagbogen ofte henvises til *romagruppen*, som kommer næsten dagligt på et af de faste stop. Den *gruppe*, som de frivillige refererer til, består af hjemløse migranter fra primært Rumænien og i mindre grad fra Bulgarien og Albanien, og mit indtryk er, at den langt fra udelukkende udgøres af romaer⁸. Derfor foreslår jeg, at der fra de frivilliges side refereres til *romagruppen* på baggrund af den forestillede gruppes afvigende opførsel og et mørkere udseende end andre central- og østeuropæiske hjemløse, hvilket Bo ligeledes antyder.

For at skabe en struktur gennem orden frem for kaos på de daglige stop, hvilket mange af de frivillige henviser til som en nødvendighed for, at Den Mobile Café kan fungere efter hensigten, må de frivillige ved de faste stop bede brugerne om at rette sig ind efter nogle uskrevne regler såsom at stille sig i kø for at få mad, vente til maden er uddelt med at få tøj og varme drikke og at rydde op efter sig selv, så der ikke ligger affald på gaden. Samtlige af de fire frivillige, jeg har gennemført interviews med, har givet udtryk for, at den gruppe, som afviger mest fra den opførsel, de er vant til at se hos danske hjemløse, er den østeuropæiske, og at de derfor til tider finder det svært eller frustrerende at arbejde med denne gruppe. Det er blandt andet påtrængende opførsel, overskridelse af de frivilliges intimsfære og mangel på køkultur, der fremhæves som afvigende opførsel.

Det kan være svært at gennemskue, hvordan de frivillige skelner mellem kultur i forhold til brugernes adfærd og kultur som nationalt betinget af disse brugeres tilhørsforhold til et bestemt hjemland. Der opstår uundgåeligt en hjemløsekultur i Danmark, som definerer *rigtig* og *forkert* adfærd, og som skal tillæres af nytilkomne hjemløse, der er vant til andre måder at være hjemløs på. Samtidig bidrages der ved at opretholde en forestilling om fundamentale kulturforskelle mellem egen og anden nationale kultur til en allerede eksisterende diskurs omkring den østeuropæiske migrantgruppe som uforenelig med den opførsel, man gerne ser, som er med til at skubbe gruppen længere væk fra samfundsnormen. Konsekvensen er samtidig, at hvis mad og tøj helst gives til dem, som opfører sig som de ”bør”, medvirker lavtærskeltilbud til at vurdere en bestemt opførsel negativt og dermed skabe kategorier af værdigt og uværdigt trængende samt yderligere marginalisering.

---

⁸ Jf. diskussionen om roma-kategorien i kapitel 3.

Flere forhold, som synliggør den indflydelse, hjemløsetilbud har på udformningen af hjemløshed som et socialt problem, kan fremhæves. En del af den eksisterende litteratur om hjemløshed er fokuseret på det magtforhold, som opstår i relationen mellem væresteder og deres praksisser og de hjemløse individer (Lyon-Callo 1998; Desjarlais 1997; Glasser 1988; Glasser & Bridgman 1999; Järvinen 2003). Dette magtforhold bliver især portrætteret som et udfald af, at hjemløshed i et internationalt socialfagligt perspektiv ofte fremstilles som en patologi, der bunder i individuel afvigelse – som tidligere argumenteret. I etnografien *Braving the Streets* fremlægges væresteder som en form for *totale institutioner*, et begreb som Erving Goffman anvender på psykiatrien, hvor brugerne disciplineres på baggrund af et striks regelsæt (Glasser & Bridgman 1999:54).

På trods af et udtrykt fokus på menneskelige kvaliteter og værdighed hos både projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde opstår der utvivlsomt et ulige magtforhold i relationen mellem socialarbejdere og hjemløse. Et magtforhold, der eksempelvis kommer til udtryk ved, at socialarbejdere og frivillige til tider ser det nødvendigt at opdrage på brugerne. Det tydeliggøres i Justines erindring af, at der var behov for at gøre det klart for brugerne, hvilken opførsel der var acceptabel i Den Sorte Gryde, da man første gang oplevede den nye gruppe af hjemløse arbejdsmigranter: *”Der var meget sådan en opdragende måde at være her på i starten, som krævede rigtig meget energi og ressourcer af personalet, men som har gjort, at der er skabt... jeg tror ikke, at folk nødvendigvis bryder sig om hinanden, men de respekterer hinanden indenfor den ramme, når vi er her”*.

5.3 Én kategori af hjemløse

En af de udefrakommende påstande, som socialarbejdere ofte møder, er den, at lavtærskeltilbud er medvirkende til at fastholde sine brugere i hjemløshed. En lignende kritik præsenteres ifølge et forskningsstudie i social eksklusion (Lane & Power 2009:8) for koordinatore og frivillige på lavtærskeltilbud i England, som dog ikke anerkender dette forhold. Påstanden afvises også hos projekt UDENFOR, hvor den beskrives som en udbredt politisk usandhed. Her er man overbevist om, at jo hurtigere og bedre hjælp, de hjemløse migranter får, jo bedre bliver de i stand til at klare sig selv og eventuelt vende tilbage til hjemlandet (projekt UDENFOR 2012a:21). Hos Justine i Den Sorte Gryde er der samme tro på, at det betaler sig at

hjælpe hjemløse migranter for hurtigst muligt at få dem på fode: ”Jeg mener, at mad og sovepladser burde være de basale behov, og jeg tror ikke, at folk bliver her i København på grund af det. Tværtimod, jo længere tid man lever under de her forhold, jo dårligere bliver man, og jo dårligere man er, jo færre gode beslutninger tager man i sit liv. Så hele den her optik med, at vi gør det lukrativt, hvis vi skaber sovepladser og steder, at så skulle vi få flere hjemløse til København, den tror jeg simpelthen ikke på”.

Det paradoksale forhold er dog, at ikke alle hjemløse får hjælp, fordi en del af dem ses som ”for ressourcestærke”. Der kan derfor argumenteres for, at den grundlæggende præmis, at lavtærskeltilbud som udgangspunkt ikke fastholder eller lokker flere til, kan erstattes af en bekymring over, om *karakteren* af lavtærskeltilbuddene kan fastholde hjemløse. Det er det, som antydes, når Justine siger, at der burde ydes mere hjælp, mens Bo samtidig mener, at man risikerer at fastholde brugere ved at behandle alle hjemløses problemer ens: ”Så sker der det, at alle de stærke arbejdsmigranter ryger ind i akutte hjemløsetilbud i København, og så overtager de en hjemløseadfærd. Det vil sige, de begynder at drikke, de begynder at miste deres ting, de begynder at glemme deres egenomsorg, alt det som gør, at de aldrig får et arbejde og til sidst bliver kronisk hjemløse. Så hvis vi ikke deler det, hvilket det ikke er blevet gjort i København de sidste 5 år, så sker der faktisk det, at vi ikke hjælper nogen af grupperne”.

Brugerne af de forskellige hjemløsetilbud har også mærket til den hektiske stemning, som er opstået ud af den nye situation. I mit interview med Alex falder snakken på, at den hjælp, der tilbydes i øjeblikket, er for overfladisk. Jeg spørger ham, om han synes, at hjemløseprojekterne skal blive bedre til at målrette deres tilbud til de forskellige brugere. Han nikker; ”Ja, jeg synes, de burde gøre mere end at dele mad ud. Det er socialt arbejde, ikke kun humanitært arbejde. Humanitært arbejde er at give mad til hjemløse, og socialt arbejde er meget mere. Man bliver nødt til at arbejde med hjemløse og konkret hjælpe dem ud af deres situation. Men det er meget svært, når folk siger, at der kommer flere og flere mennesker, og så giver de [hjemløseprojekterne] måske op. De giver dem bare mad (min oversættelse)”.

Samtidig undrer Nemo sig over, hvorfor hjælpen tilfalder dem, som allerede er faldet ind i en permanent hjemløshedstilstand: ”Okay, det er meget fint, at man samler folk op

fra bunden, men man bliver nødt til at begynde at samle dem op, som ikke er helt nede på bunden (min oversættelse)".

Vincent Lyon-Callo har i sine studier af hjemløshed bevæget sig ind i en aktivistisk etnografi, hvor et gennemgående tema er den humanitære tanke, som ligger bag meget arbejde med hjemløse; at velfungerende samfundsborgere har et ansvar for og et ønske om at gøre noget for socialt og økonomisk marginaliserede individer. Trods den gode intention, som driver det sociale arbejde, ser Lyon-Callo (2012:218) de dominerende praksisser i socialt arbejde med fokus på behandling af individuelle problemer som utilstrækkelig for at løse de fundamentale problemer, der er roden til hjemløshed. Disse fundamentale problemer er skabt ud af systemiske uligheder i økonomi og politik – eksempelvis med hensyn til boligpriser, skattepolitik og international handel. Det aktivistiske element i Lyon-Callos etnografi er drevet af spørgsmålet om, hvorvidt antropologien kan bidrage med mere end blot produktion af viden. Dette *mere* er for Lyon-Callo (2004:21) et politisk engagement for at søge at influere meningsdannelse i de samfund, hvor hjemløshed opleves som et fremtrædende socialt problem for at skabe opmærksomhed omkring dets strukturelle frem for patologiske karakter. Samtidig ser han det som problematisk, at de fleste bevægelser omkring hjemløshed arbejder *for* hjemløse i stedet for at være genereret af hjemløse (Lyon-Callo 2012:217).

5.4 Målet og midlet

Lad os for en stund vende tilbage til de to organisationers erklærede formål med lavtærskeltilbuddene og spændingen mellem, hvad man anskuer som midlet kontra målet med dem. På trods af, at Den Mobile Café omtales som et middel til at komme i kontakt med hjemløse individer i håbet om, at de på længere sigt kan blive trygge ved at modtage yderligere hjælp, er jeg i løbet af feltarbejdet ikke blevet afklaret med, hvad det egentlige mål med tilbuddet og denne *yderligere hjælp* er. Preben er forbeholden over for at fremhæve et mål med indsatsen. Han mener i stedet, at formålet med det frivillige tilbud skal være at tilbyde en relation til brugerne, som ikke nødvendigvis skal føre til noget: *"Vi kalder det Den Mobile Café, for vi vil ikke kalde det et suppekøkken. Der ligger i det, at man har kontakt, at der står nogle mennesker, der er villige til at tale. Det er ikke for at opnå et eller andet. At der så kommer nogle resultater ud af det engang imellem, det er en bivirkning"*. Dette udsagn kan dog virke

modstridende i forhold til socialarbejdernes fokus på tilbuddet som led i en mulig indsats for den enkelte bruger.

Da jeg spørger Bo, om det er svært at finde motivation i arbejdet med hjemløse, når mange af dem ifølge ham aldrig kommer ud af hjemløsheden, svarer han: *”Hvis mit mål var, at de skulle ud af deres misbrug eller ud i arbejde, eller at de skulle bo i Hellerup med kone og to biler, så ville jeg være kørt død nu og gået ned med stress, men det er derfor, man skal forstå, hvad det er for nogle mennesker, vi arbejder med. Mit arbejde handler i virkeligheden ikke så meget om, hvad der kommer ud i sidste ende, det handler meget mere om at putte noget selvværd ind i de her mennesker, noget tro på at de faktisk kan noget”.*

Som vist i tidligere eksempler omtaler flere socialarbejdere den nuværende situation i det sociale arbejde som kendetegnet ved den nye hjemløsepopulations basale behov med den effekt, at man ikke længere udelukkende kan bruge maden som middel. Ikke desto mindre er det ikke synligt i hjemløseindsatsen, at maden skulle være blevet et mål – hverken midlertidigt eller fremadrettet. Hos Den Mobile Café opretholdes ideen om en indskrænket brugergruppe med særlige problematikker gennem evaluering af mængden af brugere og efterfølgende flytning af de faste stop, som kunde delagtiggjorte kender til. I Den Sorte Gryde fortæller Justine, at de har set sig nødsaget til at begynde at regulere maden i forhold til det antal af brugere, der er kapacitet til. Det seneste stykke tid har der været så travlt, at der stort set kun har været tid til at uddele mad, hvorimod kontakten til de enkelte brugere er blevet forsømt. Kontakten mellem ansatte og brugere nævnes ofte som et vigtigt formål med arbejdet, da man ser det som centralt for de hjemløse at have et socialt netværk, uagtet at dette består af socialarbejdere. Projektets fokus på netværk skal ses i lyset af, at man også her karakteriserer socialt isolerede som nogle af de mest udsatte. Derfor vil man hellere koncentrere sig om relationsarbejdet og om at opbygge brugernes sociale formåen end at uddele mad til så mange som muligt.

Kapitel 6

Politik som formuleret og politik som praktiseret

”De vil gerne have skemaer. Hvor mange har vi fået igennem, og hvorhen har vi fået dem? Det nægter jeg. Det smutter ind engang imellem mod min vilje. Men jeg vil helst ikke have det, for jeg tror, det forurener. Når først ting kommer ind, så forurener de det, der ellers foregår” – Preben.

Han ryster først genert på hovedet, da vi tilbyder ham noget at spise. Det er svært at gennemskue, om han ikke er sulten, eller om han er tilbageholdende, fordi han endnu ikke har stiftet bekendtskab med nogen af de tilgængelige hjemløsetilbud i København. Han ser kold og træt ud, og min erfaring er, at de fleste, som bliver tilbudt mad rundt omkring på gaden i det vinterkolde København, tager imod det. Om ikke andet for at kunne gemme det til senere. Det viser sig også, at det nok mest er genertheden og det stadig sparsomme kendskab til, hvordan livet på gaden fungerer i København, som får den unge dreng til at afvise tilbuddet om en portion mad. En af de andre mænd, han er sammen med, og som øjensynligt er mere erfaren udi livet på gaden, tager dog imod det på hans vegne. Han takker også ja til en tykkere sweater til drengen, som kun er iklædt en tynd hættetrøje i det kolde danske vintervejr. Den interimistiske lille lejr, de har arrangeret på nogle stykker pap under et halvtag, ser ikke ud til at give meget ly eller varme.

Da jeg og mine to frivilligkollegaer kører derfra, diskuterer vi, hvor gammel drengen kan have været. Hvis han er under 18, forklarer de, er projekt UDENFOR forpligtet til at kontakte de sociale myndigheder. Derefter er det op til dem at vurdere, hvad der videre skal ske med ham. Det er min første tur med den Mobile Café, og jeg kender ikke til reglerne og retningslinjerne i hjemløsemiljøet. Jeg spørger de to andre mere erfarne frivillige, hvad der vil ske med ham, hvis han er under 18 år, og sagen bliver overladt til socialforvaltningen. De mener, at han nok bliver sendt retur til sit oprindelsesland, som vi umiddelbart vurderer er Rumænien.

Nogle uger senere, da jeg også er begyndt at arbejde frivilligt på ugentlig basis hos værestedet Den Sorte Gryde, lægger jeg mærke til, at drengen, som jeg mødte på min første tur med den Mobile Café, også er begyndt at komme her engang imellem for at få lidt mad, en kop kaffe, eller blot for at hyggesnakke med nogle af de andre

brugere, som han kan tale rumænsk med. Da jeg diskuterer drengens situation med Justine, fortæller hun mig, at det som socialarbejder kan være svært at vurdere, hvordan man skal gribe ind. I teorien er man forpligtet til at kontakte de sociale myndigheder, hvis man ser nogen, man vurderer til at være under 18 år. Socialarbejderne vil samtidig gerne passe på ikke at blive for restriktive, for de ved ikke, om det tjener til den pågældende brugers fordel at blive fjernet fra gaden og måske blive sendt tilbage til hjemlandet. Justine nævner, at da hun startede i Den Sorte Gryde, forsøgte hun at holde sig helt til reglerne. Hun opdagede dog hurtigt, at hendes regelrette fremgangsmåde med blandt andet at bede om at se brugernes dokumentation for at kende deres alder og baggrund, ikke tjente noget formål. ”*Det kunne jeg ikke drømme om at gøre i dag*”, understreger hun. Hun er tværtimod overbevist om, at det er bedre at skabe tillid til brugerne først, for derefter at kunne spørge til deres alder på et senere tidspunkt. Hvis det er familier med små børn, ville hun sende dem direkte til et herberg, som kan tage sig af dem. På den måde kan man som socialarbejder undgå at sende brugere, som ikke ligger indenfor målgruppen, direkte til myndighederne.

Ovenstående episode fyldte en del i projekt UDENFORs arbejde gennem en kort periode. På et frivilligmøde blev de frivillige bedt om at rapportere tilbage til frivilligkoordinatoren, hvis de så drengen. Gadeplansmedarbejderne ville gerne finde frem til, hvor gammel han var, og om han havde brug for hjælp. Det stod ligeledes som et tidligt eksempel for mig på, at projekt UDENFOR og andre organisationer af privat karakter har andre muligheder i det sociale arbejde, end kommunale og statslige projekter har. Den ret til at modtage sociale ydelser, som omtales i introduktionen, og som ligger til grund for velfærdsstatens tilblivelse, er ikke tilgængelig for alle, som lever et udsat liv i landet. Det hul, som staten efterlader, søges derfor udfyldt af velgørende organisationer, der ser det som deres formål at sørge for, at de mennesker, som efter organisationernes begreber er mest udsatte, får den basale hjælp, de ikke ellers ville modtage. Dette kapitel vil derfor, som en tilføjelse til centrale debatter i de forrige, åbne op for en diskussion om, hvorvidt private, filantropiske organisationer kan bidrage til at udfordre eksisterende retningslinjer, politik og praksis på hjemløseområdet.

6.1 Filantropisk frihed

”Det varede længe, før det gik op for mig, men et af de sociale områder, der længst har været privatiseret og stadig er det, det er hjemløseområdet”, fortæller Preben og refererer hermed til opblomstringen af privatstyrede organisationer, hvis formål er at tilbyde assistance på hjemløseområdet. Mange af disse er, som projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde, lavtærskeltilbud funderet på et filantropisk grundlag – nogle hører til kirkerne, mens andre tager afsæt i en godgørende, humanitær tanke, som er adskilt fra religion. Med denne form for organisationer er der derfor tale om en sideløbende indsats som en tilføjelse til den, velfærdsstaten yder. Ved ikke at udføre udliciteret arbejde for staten og kun at modtage støtte herfra i en relativt lille målstok, har organisationer som projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde frihed til at udføre deres arbejde efter et eget filantropisk ideal og kan omgå officielle regler og retningslinjer til en vis grad.

Geografen Magdalena Mostowskas artikel om hjemløse migranter i København trækker ligeledes på erfaringer fra blandt andre projekt UDENFOR (Mostowska 2014:24). Her foreslås det, at socialarbejdere, der har med hjemløse migranter at gøre, benytter sig af forskellige strategier som respons på de regler, som har præget og defineret hjemløseområdet de seneste år⁹. En af disse strategier kalder Mostowska *submissive strategy*. Det, der gør sig gældende for denne fremgangsmåde, er, at hjemløsetilbud underkaster sig de statslige retningslinjer og eksempelvis kræver at se bevis for lovligt ophold hos brugerne. Mit indtryk er, at denne strategi især kommer til udtryk hos kommunalt støttede tilbud, hvorimod *subversive strategies*, som i højere grad søger at underminere statslige regler, benyttes af private og uafhængige organisationer som projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde. Når man, som disse to tilbud, ikke er afhængig af statslig støtte, er det samtidig lettere at sno sig uden om de officielle retningslinjer, der måtte være. Som et eksempel på en underminerende strategi nævner Mostowska anonyme tilbud. Den Mobile Café er et sådant tilbud, hvor en del af finansieringen kommer fra statsstøtte, som kan bruges på at hjælpe udenlandske hjemløse uanset deres status, da der ikke er krav om, at de skal registreres. Der er dog ikke noget hemmeligt i, at projekt UDENFOR benytter sig af denne strategi, fortæller Bo;

---

⁹ Disse regler henviser til praksissen med at afvise udenlandske hjemløse uden sygesikringskort, som beskrevet i indledningen.

”Det er en måde at komme udenom det, men som er godkendt af staten. Der er ikke noget hokusfokus i det, de ved godt, at vi giver mad til udenlandske hjemløse. Kommunen må ikke gøre det, for de må ikke lave anonyme tilbud, men man må godt give penge til det”. Hermed kan private hjemløseorganisationer arbejde uafhængigt og løsningsorienteret med gruppen af udenlandske hjemløse, som ellers ikke får meget hjælp. Ifølge Mostowska gives der hos Københavns Kommune udtryk for, at det kommunale socialområde ligeledes kan drage nytte af private organisationers adgang til erfaring og viden, som deres undergravende strategier faciliterer (ibid.:25). Det er Preben enig i:

”Hvis jeg skal være helt ærlig, så tror jeg, at politikerne og embedsmændene i socialministeriet egentlig synes, det er meget rart, at der er nogle, der kører lige på kanten og er lidt provokerende. Bare det ikke bliver for meget af det gode, og der er for mange, der gør det, så tror jeg faktisk, de synes, at det er lidt interessant”

Selvom de fleste af de socialarbejdere, jeg har talt med, udtrykker fortrydelse over, at staten og kommunen ikke tager mere ansvar i arbejdet med udenlandske hjemløse, virker det også til, at organisationernes private karakter gør det lettere at arbejde udenom bureaukratiet med hensyn til at skulle dokumentere. Man kan i højere grad selv forme og definere sit arbejde. Hos projekt UDENFOR debatteres det ofte, hvordan indsatsen tilrettelægges for at fungere efter hensigten, og om der kan opstå problemer i det arbejde med udenlandske hjemløse, som løses for de få offentlige midler, organisationen modtager: *”Vi diskuterer ofte, og nogle er mere bange for end andre, hvis vi giver hjælp til udenlandske hjemløse, at vi så kan komme i klemme. Det kan vi selvfølgelig. Vi kan komme i klemme med hvad som helst. Kortet der bliver trukket hele tiden om, at man ikke må hjælpe, det er jo i henvisning til serviceloven, at man skal have lovligt ophold i Danmark, men da vi ikke laver ydelser efter serviceloven, men vi får nogle penge til at lave socialt arbejde med de allerdårligste, så kan vi jo sådan set ikke vide, om han er rumæner, eller vi kan ikke vide, om han har et green card, så det spørger vi ikke om”* – Preben.

6.2 Forurenende effektivisering

Set i lyset af velfærdsstatens opfattede mangler er en tungtvejende fordel ved organisationernes private karakter ifølge socialarbejdere, at man kan yde en indsats for hjemløse ved at tage udgangspunkt i individet frem for at tage udgangspunkt i det resultatbaserede i at få flest muligt ud på den anden side af en

”normaliseringsbehandling”. Når Preben i det indledende citat siger, at det *forurener*, når projektets arbejde skal måles på en effektiviseringskala, som kommer ind med den støtte, der modtages fra statslig side, kan det ses som et udtryk for, at det filantropiske projekt opfattes som mere *rent* eller mere menneskenært end de statslige og kommunale initiativer. Når man modtager offentlige midler til en indsats, forklarer Preben, skal man fremvise de resultater, man har opnået for pengene. Men han er ikke meget for at kvantificere arbejdet: *”Jeg tror mange steder at de [sociale institutioner og organisationer] bliver mere og mere DJØF’iseret, hvis man kan bruge det udtryk, eller kommunaliseret. Det bliver registreringssteder, hvor man har kontrol med tingene”*.

Justine fortæller ligeledes, at hun under et samarbejde mellem Den Sorte Gryde og Københavns Kommune fik øjnene op for den større arbejdsbyrde, som arbejde for offentlige midler kræver i form af dokumentation: *”På den måde er det meget mere krævende rent tidsmæssigt, fordi jeg skal dokumentere så mange ting for de køb, modsat hvis vi får en stor donation fra en kirke, så skal der ikke dokumenteres i samme grad. Og det skal man selvfølgelig have med i sine overvejelser i forhold til, hvor meget tid vi bruger på dokumentationsdelen frem for på selve arbejdet. På den måde er jeg faktisk glad for, at vi er selvstyrende”*. Selve arbejdet er i Den Sorte Gryde relationsarbejdet med brugerne, som Justine i forrige kapitel gjorde det klart ved at fortælle, at de har valgt at skære ned på det daglige antal personer for at få mere tid til at fokusere på hver enkelt gæst.

De seneste år har været præget af et fokus på evidens og effektivitet i de danske velfærdsinstitutioner. Udgangspunktet for produktionen af evidens er ifølge et antropologisk studie af den evidensbaserede tilgang i velfærdsinstitutioner baseret på ønsket om at kunne identificere og måle virkningen af forskellige initiativer i socialt arbejde (Rod & Jöhncke 2015:45). En antologi udarbejdet af Rådet for Socialt Udsatte beskriver dette nye evidensparadigme som ”en tilgang, hvor mål- og resultatopfyldelse er styrende for statsadministrationens beslutning om, hvilken indsats der stilles til rådighed, og hvor der tilstræbes mest mulig viden om – ideelt set evidens for – at indsatsen har den effekt, man ønsker at opnå” (Rådet for Socialt Udsatte 2016:9).

Den største kontrast i forholdet mellem det evidensbaserede arbejde i velfærdsinstitutioner og det arbejde, som udføres i mit felt, er formentlig, at hvor

evidensparadigmet lover at kunne levere indsatser, som virker, og som får problemet til at forsvinde (ibid.:11), er der hos mine informanter ikke en forventning om, at man kan få brugernes problemer til at forsvinde. Det er det, Bo henviser til, når han siger, at han og hans kollegaer ikke har noget mål om, at deres brugere skal *normaliseres* ved at komme i arbejde og heller ikke nødvendigvis skal løse misbrugsproblemer eller lignende, men at de derimod skal hjælpes til at få mere personlig værdi i deres hverdag. Ved at følge denne forudsætning for det sociale arbejde kan det større fokus på evidens i hjemløsemiljøet være decideret skadeligt i og med, at det stiller urimelige krav til mennesker, som ikke nødvendigvis kan hjælpes gennem et fokus på *normalisering*, hvilket en mål- og løsningsorienteret tilgang lægger op til ved at være centreret omkring resultater. Et fokus på evidens kan derfor betyde en nedprioritering af de enkelte individer og deres komplekse og meget forskellige problemstillinger, og en kritik af denne arbejdsmetode går på, at der på socialområdet er behov for pragmatiske arbejdsmetoder, da man ikke kan forvente, at fremgangsmåden i ét succesfuldt forløb vil kunne overføres til et andet (Rod & Jöhncke 2015:47).

6.3 Politik på gadeniveau

På trods af at private og offentlige aktører i det sociale arbejde i form af deres uoverensstemmende strategier trækker i forskellige retninger, skal politiske praksisser ikke ses som sort-hvide, men som gensidigt influerede på forskellige samfundsniveauer. I en antropologisk ph.d.-afhandling om bosteder for hjemløse trækker Charlotte Siiger på sociolog Michael Lipskys indflydelsesrige teori om, at politik skabes nedefra af de mennesker, som beskæftiger sig med sociale problematikker i praksis (Lipsky 2010[1980]). Her argumenteres der for, at politik skal ses som "situerede, uofficielle normative retningslinjer, der opstår og udvikler sig i lokale kontekster" (Siiger 2009:8) gennem såkaldte *frontlinjearbejdere* (oversat fra Lipskys begreb *street-level bureaucrats* af Järvinen & Mik-Meyer 2003:17), som er dem, der i sidste ende implementerer politik på lokalt niveau. Disse *frontlinjearbejdere*, uddyber Lipsky, udgøres af offentligt ansatte, eksempelvis socialarbejdere, som interagerer direkte med borgere gennem deres arbejde, og som baserer deres indsats på de vurderinger, de foretager (Lipsky 2010[1980]:3). I kraft af deres vurderinger er de derfor ligeledes medvirkende til at strukturere og afgrænse menneskers liv, hvilket fører til skabelse af politisk praksis og til, at eksempelvis socialarbejdere

bliver *de facto policy makers* (ibid.:24). Samtidig splittes de ofte mellem love og regler oppefra, normer og praksisser i deres fag samt behovet for at se deres "patienter" som individer med forskellige problematikker (ibid.:4). Dette opstilles af Siiger som et dilemma mellem politik som formuleret og politik som praktiseret (Siiger 2009:15). Det samme afspejler Mostowskas tidligere nævnte strategier. Således kan man drage paralleller mellem henholdsvis underkastende strategier, som trækker på elementer af indordning under officielle retningslinjer – politik som formuleret – og underminerende strategier som på den anden side søger at påvirke eksisterende retningslinjer – politik som praktiseret. Jeg vil med afsæt i dette argumentere for, at spørgsmålet om, hvordan politik skabes i mit felt, kan ses som en spænding mellem disse to niveauer.

6.4 Behov: Objektive eller subjektive vurderinger?

Med den indflydelse på hjemløseområdet, som både velfærdsinstitutioner og private organisationer på hver deres måde udøver, er det uundgåeligt, at der samtidig skabes forskellige vurderinger af, hvor behovet for hjælp ligger. Mens velfærdsinstitutioner baserer deres vurderinger på et rettighedsgrundlag, som definerer, hvilke individer der kvalificerer sig til offentlige ydelser, har private, filantropiske organisationer egne forestillinger om, hvilke individer der har mest behov for den hjælp, de yder. I et interview med projekt UDENFORs frivilligkoordinator spørger jeg ind til, hvordan man kommunikerer projektets målgruppe til de frivillige, og om der eventuelt er en grad af egen overbevisning om og fortolkning af, hvem denne indbefatter. *De særligt sårbare* kan være en udefinerbar størrelse at udgå fra for de frivillige. Hun forklarer, at man på projektet forsøger at præge de frivilliges tilgang til arbejdet gennem indledningsvise samtaler og frivilligmøder, men at man også har respekt for, at det er et frivilligt stykke arbejde, som udføres, og at der kan være svære vurderinger i det, når man ikke har samme erfaring som de professionelle. *"Selvfølgelig har man et ønskescenarie, at alle frivillige bare kunne spotte den mest sårbare i en gruppe og altid ville prøve at hjælpe den person først"*, tilføjer hun.

Hermed er vi tilbage ved spørgsmålet om, hvem der i så fald *er* de mest sårbare på gaden. Baseret på den forståelse for udsathed, jeg tidligere har påpeget, at socialarbejdere anvender, som er underforstået *psykisk* sårbarhed og *social* sårbarhed,

er det mit forslag, at det er denne kategori, der henvises til, når frivilligkoordinatoren her omtaler *de mest sårbare*. I løbet af feltarbejdet har jeg talt med mange frivillige, både gennem interviews og uformelle samtaler, og jeg har ofte spurgt ind til, hvem de personligt ser som de mest udsatte på gaden og ofte fået forskellige svar. Som tidligere argumenteret tager jeg det som et tegn på, at den forståelse for sårbarhed, som socialarbejdere arbejder ud fra, langt fra er klart defineret eller rationelt baseret.

For Vincent Lyon-Callos har en udfordring ved arbejdet på hjemløseherberger netop været situationer, hvor vurderinger af hjemløses relative nød har været nødvendige. Vurderinger af hvem der har mest behov for en seng, og hvem er mest berettiget til hjælp baseret på de ansattes opfattelse af, hvem af de hjemløse, som er bedst på vej tilbage til en samfundsnorm udgjort af arbejde og bolig, og som dermed ifølge de ansatte vil have mest gavn af hjælp (Lyon-Callos 2004:140-41). Lyon-Callos kritik af denne praksis er, at man ved at prioritere nogle hjemløse frem for andre på herberger og i det øvrige sociale arbejde er medvirkende til at (gen)skabe kategorier af værdigt og uværdigt trængende baseret på de hjemløses placering på en normativ skala (ibid.).

Den diskussion, som Lyon-Callos engagerer sig i, åbner op for, om man overhovedet skal prioritere nogle hjemløse frem for andre, eller om elementet af personlig eller professionel vurdering af graden af nød hos brugerne slet ikke skal være til stede. Hans feltarbejde undersøger ideer blandt socialarbejdere om, at man ved at prioritere kan hjælpe dem der har *mest behov for det* i forhold til deres reelle mulighed for at komme ud af hjemløshed (ibid.:140-144), men det opstiller igen svære dilemmaer om, hvorvidt professionelle har ret til at vurdere og konkludere på brugernes behov, samt om *de, der har mest behov for hjælp*, vurderes på baggrund af en samfundsnorm, hvor de, der bedst indordner sig, foretrækkes. Mens de to kategorier, ”dem der har mest behov for hjælp” og ”dem der har mulighed for at bevæge sig ud af hjemløshed”, er overensstemmende i Lyon-Callos felt, er de modsætninger i mit eget felt. Som tidligere nævnt ser de socialarbejdere, jeg har talt med, ikke en sandsynlig løsning i at hjælpe deres brugere ud af hjemløshed. I stedet arbejder de for at stille et konkret behov for mad, varme og menneskelig kontakt.

Det fokus, projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde har på at stille en række menneskelige behov hos brugerne, udtrykkes også gennem organiseringen af lavtærskeltilbud. Hos begge projekter har jeg ofte hørt den frivillige rekruttering begrundet med, at frivillighed skaber et uformelt og uforpligtende møde med brugerne, som oplever at have en relation til mennesker, der ikke har nogen økonomisk eller professionel interesse i kontakten, men tværtimod er der af egen fri vilje. Det frivillige aspekt kan på den anden side også problematiseres, mener Bo: ”Jeg mener jo, at især de særligt udsatte udenlandske hjemløse, det er de mennesker i hele det danske samfund, som har det allerdårligst. Og det er den gruppe af mennesker, som får mest hjælp af frivillige uuddannede”.

Denne diskussion synliggør det paradoksale forhold mellem professionalisme og personlig relation i det sociale arbejde. I forhandlingen om, hvordan brugernes behov bedst muligt imødekommes, opstår der en spænding mellem de to modsatfaldte tilgange, som er svær at skabe balance i, fordi der af socialarbejdere på den ene side efterlyses specialiseret hjælp, mens der på den anden side synes at være et behov for at kunne arbejde pragmatisk og personligt med brugerne.

6.5 Koordineret hjemløseindsats

Det syn på deres brugeres behov, som både projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde arbejder ud fra, står de to organisationer ikke alene med. Mange lavtærskeltilbud i København har til formål at dække umiddelbare behov som mad og menneskelig kontakt, men den store diversitet i hjemløsepopulationen i København taget i betragtning må det antages, at ikke alle brugere har de samme behov. Her tager vi tråden op, hvor vi slap den i forrige kapitel, hvor Nemo undrede sig over, hvorfor det kun er de hjemløse, der gennem tid er faldet ind i en tilstand af permanent hjemløshed, som hjælpes. Over for mig uddyber han, at han oplever, at hjemløseorganisationerne nærmest modarbejder hinanden: “*De her sociale institutioner, det er næsten som om de kæmper mod hinanden. De har ikke en tidsplan, som gør, at man kan komme til morgenmad, frokost og aftensmad på normale tidspunkter*”, siger han og ryster på hovedet. Han er træt af, at de fleste væresteder tilbyder mad i samme tidsrum, og at der er meget få steder, man kan få lov at sidde på andre tidspunkter af dagen.

Hvis socialarbejdere og øvrige aktører på hjemløseområdet har en ambition om at forhindre, at flere og flere ender i en permanent hjemløshedssituation, må de langsigtede behov samt initiativer til samarbejde på området tages mere seriøst. Behovet for et bredt samarbejde på tværs af offentlige og private projekter anerkender Bo også som helt centralt, hvis man skal gøre sig forhåbninger om at hjælpe de hjemløse på de områder, hvor de har behov for hjælp: *"Du kan jo opleve nogle hjemløse i dag, som kommer fem eller seks eller syv forskellige steder i løbet af et døgn. Og der er ikke nogen, der hjælper. Jo, de giver dem mad eller giver dem seng, men der er ikke nogen, der går ind i sagen og tager ansvar og siger 'skal vi ikke gøre noget andet end det her?', og i værste tilfælde oplever vi også, at der er nogle, der trækker i forskellige retninger. Hvor det kunne være, at kommunen arbejder på, at der er en person, der skal sendes hjem, jeg arbejder på ikke at fastholde dem, eller stabilisere dem i København, og et tredje sted prøver at sige 'du skal gemme dig for kommunen, for du skal da ikke hjem, du skal have et arbejde i byen'. Altså det er fuldstændig vanvittigt. Og det er sådan, virkeligheden er lige nu".*

Som eksempel på denne praksis fortæller han, at han jævnligt holder møder med andre hjemløseorganisationer for at skabe grobund for et bedre samarbejde. En del af disse er kirkelige organisationer, som får midler til arbejdet med hjemløse af byens kirker. En barriere for samarbejdet er dog at organisationerne på trods af en enighed om, at det mest optimale ville være at dele hjemløsepopulationen op i grupper for at kunne skabe målrettet hjælp på baggrund af de hjemløses forskellige problemstillinger, ikke kan føre dette ud i livet grundet de kirkelige organisationers princip om åbne døre for alle. Hermed spænder den filantropiske grundtanke hos nogle organisationer ben for en indsats, som har mulighed for at komme brugerne til gode.

Kapitel 7

Tilbage til gavegiveri? – Konkluderende tanker

Da Preben og jeg kommer til at tale om, hvordan projekt UDENFORs forståelse for hvad det vil sige at være udsat i Danmark har udviklet sig gennem organisationens eksistens, spørger jeg ham ind til den bagvedliggende tanke med skabelsen af projekt UDENFOR. ”*Det kan egentlig opsummeres så kort, at det er at give noget til nogen, som ikke får noget i øvrigt*”, forklarer han og fortsætter efter en lille tænkepause; ”*Mauss, ham der har forsket i det [Marcel Mauss med sit essay, Gaven], han siger, at der altid er en bagtanke, men vi er jo ikke en kristen organisation, det er vi slet ikke. Vi er en humanistisk ideologi. Vi giver gaven på et andet grundlag, vi giver den som en betingelsesløs gave, for det hører med det gode*”.

Men hvad er *det gode*? Og er *det gode* som filantropien kan give efterstræbelsesværdigt i det sociale arbejde?

Af de frivillige fra projekt UDENFOR som jeg har interviewet, har størstedelen besvaret spørgsmålet om, hvad deres motivation for det frivillige arbejde er, med at de gerne vil gøre noget godt for samfundets svageste. De kan derfor ses som bevis på, at der i det sociale arbejde er en tendens til at arbejde *for* hjemløse og ikke *med* hjemløse. De kan også ses som et tegn på, at arbejdet med hjemløse er baseret på ideen om at *give noget*, en idé som desuden er fundamentet for organisationer som projekt UDENFOR og Den Sorte Gryde.

Baggrunden for at indføre en socialpolitik hvor retten til hjælp for samfundets fattigste og svageste var givet beroede på tanken om, at ingen skulle være afhængig af almisser. Måske man kan gå så vidt som til at sige, at ved at indføre rettighedsbaserede ydelser til dem, der ikke havde mulighed for at leve for egne midler, anerkendte man dermed deres plads i samfundet. På trods af at det at give *det gode* til mennesker, der har brug for det, ikke implicerer en fysisk udveksling, som Preben siger, så sker der en symbolsk udveksling, som betyder, at filantropiske organisationer kan forvente en bestemt opførsel samt kan vælge deres målgruppe – kort sagt hvem der er mest værdige til deres hjælp. K.K. Steinckes indledende ord fra beskrivelsen af socialreformen tjener til at skildre dette forhold; ”*Barmhjertighed*

er en Følelse vedrørende Personen, men Ret og Retfærdighed er Samfundets Basis” (K.K. Steincke 1912: 9).

Vi må dog også anerkende, at det danske samfund har gennemgået en forandring siden socialreformen i 1960'erne. Ikke mindst grundet indvandring og åbne grænser som er rammen for dette studie. Når en gadeplansmedarbejder hos projekt UDENFOR omtaler det sociale arbejde som nødhjælp, er det et tegn på, at man på hjemløseområdet står over for en ny, uforudset udfordring. Flere mennesker er kommet til og har ændret sammensætningen i den københavnske hjemløsepopulation. En stor del af de hjemløse har nu fattigdom som deres primære problem. Selvom tilkomsten har ændret præmissen for og presset på de eksisterende lavtærskeltilbud, forbliver præmissen for den grundlæggende indsats den samme: at hjælpe de *særligt sårbare*. På trods af at der er kommet flere af disse *særligt sårbare* til med psykosociale problemer ændrer det ikke ved, at der er en stor gruppe fattigdomshjemløse, der af socialarbejdere ikke ses som kvalificerede til hjælp, før de ryger ind i en spiral af ”rigtig hjemløseadfærd”; psykiske problemer, misbrug og social isolation – individuelle problematikker som jeg har argumenteret for, at socialarbejdere anskuer som tungestvejende i henhold til at få hjælp og som derfor er kommet til at udgøre en *ideel kategori* i det sociale arbejde. Mit forslag er, at der er et stort behov for initiativer, der kan skabe samarbejde omkring variation og målretning af hjemløseindsatsen. På nuværende tidspunkt tilbydes der en så ensformig hjælp til en alsidig gruppe mennesker, at indsatsen må omstruktureres for på længere sigt at kunne skabe varige ændringer.

Igennem de fire analysekapitler har jeg søgt at vise, hvordan forskellige kategorier af værdighed og uværdighed opstår i det sociale arbejde med hjemløshed. Både som en måde at retfærdiggøre ressourcefordelingen blandt socialarbejdere og frivillige og en måde for brugerne af tilbuddene at retfærdiggøre deres værd, og andres mangel på samme, til at modtage assistance. Ligeså vel blandt brugere som blandt socialarbejdere findes en diskurs, om end ikke konsensus, omkring hvem *de rigtige hjemløse* eller *de rigtig udsatte* er. Hos de hjemløse lægges der vægt på moralske brister hos udenlandske hjemløse, der indtager en lavere plads i det interne hierarki som forandres og forhandles jævnlige, men hvor de danske hjemløse altid indtager de øverste pladser. Blandt frivillige er fokus på *rigtig* og *forkert* adfærd hos de

hjemløse, mens socialarbejdere udtrykker behovet for hjælp gennem en *ideel kategori* af hjemløse hvor social isolation og psykisk ustabilitet dominerer.

Teoretisk opsummering

Jeg vil ligeledes gøre et forsøg på at binde kapitlerne teoretisk sammen, og vise hvordan de valgte teorier komplementerer hinanden i fortællingen. De første to analysekapitler har med udgangspunkt i brugerne set på de sociale mekanismer, som sættes i gang, når mange mennesker pludselig skal deles om få ressourcer. Et af mine argumenter er, at mine informanternes narrativer kan ses som strategiske i den forstand, at de tjener til at udtrykke et behov for eller ret til den hjælp, som tilbydes hos de to lavtærskeltilbud. Gennem anvendelse af Erving Goffmans rammebegreb hvori kognitive rammer tjener til at skabe meningsfyldte erfaringer, ønsker og synspunkter (Goffman 1974:11), kan narrativerne ses som udgørende en konstituerende rolle i skabelsen af individuelle virkelighedsbilleder - eller rammer. Henrik Vighs navigationsbegreb trækker på samme sociale dynamikker, som træder i kraft gennem organiseringen af oplevelser og erfaringer (Vigh 2009). Det repræsenterer en analytisk tilgang til, hvordan individer i et ustabil socioøkonomisk og politisk miljø orienterer sig efter deres omgivelser og indretter sig på forskellige måder derefter. Selvom Vighs begreb i sit udgangspunkt indtager en mere strategisk bevidst position end Goffmans rammebegreb, kan man drage paralleller mellem de to måder at arrangere sociale omstændigheder i en egen virkelighed. Ifølge Robert Desjarlais (1997:248) er de erfaringer, man gør sig altid gennemsyret af politik. Det er mit felt et eksempel på.

Vighs sociale navigation bygger analytisk på Pierre Bourdieus udvikling af samme fænomen i den praksisteoretiske ånd. Men hvor strukturer hos Bourdieu er relativt fasttømrede og udgør de hindringer, man som individ søger strategier til at overkomme, indtager strukturer hos Vigh en mere flydende og påvirkelig rolle. Vighs subjekter agerer *med* strukturerne og påvirker dem løbende. På trods af at mine informanter benytter sig af en række overlevelsesstrategier i deres dagligdag og i deres kontakt med sociale institutioner, som beskrevet i andet kapitel, udviser de en generel accept af, at strukturer sætter grænser.

Forholdet mellem struktur og individ er centralt i en stor del af teorien og optræder i forskellige betydninger. I de første to analysekapitler diskuteres strukturer primært som led i et struktur/aktørperspektiv på de hjemløses muligheder for at påvirke eller interagere med de eksisterende samfundsstrukturer mens struktur i de sidste to analysekapitler tager udgangspunkt i de retningslinjer, aktører i det sociale arbejde kan indordne sig efter eller søge at udfordre. Et gennemgående tema er desuden det individfokus, sociale institutioner og organisationer anlægger i det sociale arbejde på bekostning af en diskussion om de strukturelle årsager til hjemløshed, som vi skal se her under.

I de to sidste analysekapitler indtog jeg et socialpolitisk fokus, som viste, hvordan den nye hjemløsepopulation har ændret præmissen for det sociale arbejde hos de to organisationer, samt hvordan denne nye udfordring gribes an. Patologidiskursen som til stadighed dominerer i en del af arbejdet med hjemløse vurderer hjemløshed som et umiddelbart problem skabt af individuelle begrænsninger for at leve et *normalt* liv. Gennem Vincent Lyon-Callos aktivistiske etnografi har vi dog set, at en individorienteret indsats er utilstrækkelig, og i værste fald skadelig, i forsøget på, at komme det sociale problem til livs (Lyon-Callo 2004:51). Derudover er den humanitære tanke som ligger bag det at *gøre noget godt* for hjemløse, om end velment, ikke i stand til at generere de langsigtede, strukturelle ændringer, som er nødvendige i bekæmpelsen af hjemløshed. I en lokal kontekst har jeg givet eksempler på, at det kan ses som en forstærkende effekt af denne diskurs at placere hjemløse i én samlet kategori, hvori den samme hjælp tilbydes i stedet for at målrettes de strukturelle begrænsninger, som er roden til forskellige former for hjemløshed.

Vi har dog også gennem de fire analysekapitler set, at den humanitære, filantropiske tanke kan udfordre den rettighedsbaserede tilgang til fattigdom og hjemløshed, som velfærdsstaten udgår fra. I det evidensparadigme som er kommet til at dominere i sociale institutioner og dikterer en effektiv behandling, som får problemer til at forsvinde i en standardiseret proces, hvor afvigende individer kommer ud på den anden side og er *normale*, opretholdes der ligeledes en stærk patologidiskurs. Det er tydeligt at socialarbejdere, der beskæftiger med hjemløse individer ikke forestiller sig, at de skal eller kan løse problemer med normalitet til følge, og mens det reelle formål med det sociale arbejde ofte forbliver uklart – udover at *gøre noget godt* –

bidrager private, filantropiske organisationer i større og større grad til at skabe politik gennem deres frihed til at influere og igangsætte nye indsatser hvor velfærdsstaten ikke gør.

Som en sidste afrunding vil jeg henvise til en udtalelse fra en socialarbejder i projekt UDENFOR, der står som en meget præcis beskrivelse af de dilemmaer, arbejdet på hjemløseområdet står over for: ”*Det står i vores vedtægter, at vi skal tage os af dem, som ingen andre gør, og det ændrer sig jo hele tiden. Men begrebet ’særligt sårbare’ eller ’særligt udsatte’ har vi jo fundet på i forhold til de her EU-migranter som kommer, fordi vi synes, de er dårligt stillede. De har de samme problemstillinger som de dårligste af de danske. Det vil sige stærkt misbrug af alkohol og stoffer, psykisk sygdom, men samtidig kan de ikke få hjælp. Så det er derfor, vi mener, de er særligt udsatte*”

I dette ligger både tendensen til at anskue hjemløshed ud fra en *ideel kategori*, som beskrevet tidligere, samt en protest over velfærdssamfundets begrænsninger i forhold til at hjælpe de individer, der har mest behov for det. Den rettighedsbaserede hjælp som K.K. Steincke advokerede for beror på et inkluderende velfærdssystem, og med privatiseringen af hjemløseområdet, som ifølge socialarbejdere i mit felt skyldes en eksklusion af den nye generation af hjemløse, bevæger man sig igen tilbage mod en tilstand, hvor samfundets svageste og fattigste er afhængige af velgørenhed.

Litteratur

Amster, Randall

2003. Patterns of Exclusion: Sanitizing Space, Criminalizing Homelessness. *Social Justice*, 30, 1(91): 195-221.

Barth, Fredrik

1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.

Benjaminsen, Lars & Heidi Hesselberg Lauritzen

2015. *Hjemløshed i Danmark 2015: National kortlægning*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Biehl, Joao

2004. Life of the Mind: The Interface of Psychopharmaceuticals, Domestic Economies, and Social Abandonment. *American Ethnologist*, 31(4): 475-496.

Bourdieu, Pierre

1990 [1989]. *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. USA: Stanford University Press.

Bruun, Maja Hojer

2011. Egalitarianism and Community in Danish Housing Cooperatives: Proper Forms of Sharing and Being Together. *Social Analysis*, 55(2): 63-83.

Bruun, Maja Hojer, Gry Skrædderdal Jakobsen & Stine Krøijer

2011. The Concern for Sociability – Practicing Equality and Hierarchy in Denmark. *Social Analysis*, 55(2): 1-19.

Cahn, Claude & Guild, Elspeth

2010 [2008]. *Recent Migration of Roma in Europe*. Commissioner for Human Rights, Council of Europe.

Clapham, David

2003. Pathway Approaches to Homelessness Research. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13: 119-127.

Crapanzano, Vincent

2010. "At the Heart of the Discipline": Critical Reflections on Fieldwork. I: James Davies & Dimitrina Spencer. 55-78. *Emotions in the Field: The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Californien: Stanford University Press.

Daly, Gerald

1996. Migrants and Gatekeepers: The Links Between Immigration and Homelessness in Western Europe. *Cities*, 13(1): 11-23.

Desjarlais, Robert

1994. Struggling Along: The Possibilities for Experience Among the Homeless Mentally Ill. *American Anthropologist*, 96(4): 886-901.

1997. *Shelter Blues: Sanity and Selfhood Among the Homeless*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Doherty, Joe, Volker Busch-Geertsema, Vita Karpuskiene, Jukka Korhonen, Eoin O'Sullivan, Ingrid Sahlin, Antonio Tossi, Agostino Petrillo & Julia Wygnanska

2008. Homelessness and Exclusion: Regulating Public Space in European Cities. *Surveillance & Society*, 5(3): 290-314.

Eastmond, Marita

2007. Stories as Lived Experience: Narratives in Forced Migration Research. *Journal of Refugee Studies*, 20(2): 248-264.

Egelund, Tine & Turf Böcker Jakobsen

2006. *Behandling i socialt arbejde. Begreb og praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.

Engbersen, Godfried & Erik Snel

2013. Liquid Migration: Dynamic and Fluid Patterns of Post-accession Migration Flows. I: Birgit Glorius, Izabela Grabowska-Lusinska & Aimee Kuvik. 21-41. *Mobility in Transition: Migration Patterns after EU Enlargement*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

European Commission

2004. *The Situation of the Roma in an Enlarged European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Gardner, Katy

2002. Ways of Telling. I: Katy Gardner. 41-63. *Age, Narrative and Migration: The Life Course and Life Histories of Bengali Elders in London*. Oxford, New York: Berg.

Glasser, Irene

1988. *More Than Bread: Ethnography of a Soup Kitchen*. USA: University of Alabama Press.

Glasser, Irene & Rae Bridgman

1999. *Braving the Streets: The Anthropology of Homelessness*. New York/Oxford: Berghahn Books.

Goffman, Erving

1963. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Prentice Hall.

1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.

Gullestad, Marianne

2002. Invisible Fences: Egalitarianism, Nationalism and Racism. *Royal Anthropological Institute*, 8: 45-63.

Hammersley, Martyn & Paul Atkinson

2007. *Ethnography: Principles in Practice*. USA/Canada: Routledge.

Hume, Lynne & Jane Mulcock

2004. *Anthropologists in the Field: Cases in Participant Observation*. New York: Columbia University Press.

Järvinen, Margaretha

2003. Negotiating Strangerhood: Interviews with Homeless Immigrants in Copenhagen. *Acta Sociologica*, 46(3): 215-230.

Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer

2003. *At skabe en klient: Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

Jöhncke, Steffen

2009. Kritisk omtanke: Et forsvar for etiske dilemmaer i akademisk og anvendt antropologi. I: Kirsten Hastrup. 249-274. *Mellem mennesker: En grundbog i antropologisk forskningsetik*. København: Hans Reitzels Forlag.

2011. Integrating Denmark: The Welfare State as a National(ist) Accomplishment. I: Karen Fog Olwig & Karsten Pærregaard. 30-54. *The Question of Integration: Immigration, Exclusion and the Danish Welfare State*. UK: Cambridge Scholars Publishing.

Lane, Laura & Anne Power

2009. *Soup Runs in Central London: 'The Right Help in the Right Place at the Right Time?'*. London: The London School of Economics and Political Science.

Lipsky, Michael

2010[1980]. *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.

Lyon-Callo, Vincent

1998. Constraining Responses to Homelessness: An Ethnographic Exploration of the Impact of Funding Concerns on Resistance. *Human Organization*, 57(1): 1-7.

2000. Medicalizing Homelessness: The Production of Self-Blame and Self-Governing within Homeless Shelters. *Medical Anthropology Quarterly*, 14(3): 328-345.

2004. *Inequality, Poverty, and Neoliberal Governance: Activist Ethnography in the Sheltering Industry*. Toronto: Broadview Press, Ltd.

2012. Homelessness or the Violence of Poverty and Exploitation: Does It Matter? *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 24(2): 215-220.

Löfstrand, Cecilia Hansen

2010. Reforming the Work to Combat Long-Term Homelessness in Sweden. *Acta Sociologica*, 53(1):19-34.

Madden, Raymond

2010. *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*. London: Sage Publications Ltd.

Marcus, George E.

1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24: 95-117.

Marushiakova, Elena & Veselin Povov

2011. Between Exoticization and Marginalization: Current Problems of Gypsy Studies. *BEHEMOTH A Journal on Civilisation*, 4(1): 86-105.

Mostowska, Magdalena

2014. "We Shouldn't but We Do...": Framing the Strategies for Helping Homeless EU Migrants in Copenhagen and Dublin. *British Journal of Social Work*, 44(1): 18-34.

Pedersen, Ove K.

2011. *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.

Pleace, Nicholas

2010. Immigration and Homelessness. I: Bill Edgar & Joe Doherty. 143-163. *Homelessness Research in Europe*. Bruxelles: FEANTSA.

Projekt UDENFOR

2012a. *Rapport om hjemløse migranter, del 1 - Migranternes problematikker og behov*. København: Fonden projekt UDENFOR.

2012b. *Nød har ingen nationalitet: Erfaringer fra udeliggerprojektet – Socialt arbejde med hjemløse migranter*. København: Fonden projekt UDENFOR.

Rapport, Nigel & Joanna Overing

2000. *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*. Routledge, London.

Rod, Morten Hulvej & Steffen Jöhncke

2015. The Social Life of Evidence: Rationalising Professional Practice in the Welfare State. I: Vibeke Steffen, Steffen Jöhncke & Kirsten Marie Raahauge. 43-70. *Between Magic and Rationality: On the Limits of Reason in the Modern World*. Danmark: Museum Tusulanum Press.

Romme Larsen, Birgitte

2012. Becoming Part of Welfare Scandinavia: Integration through the Spatial Dispersal of Newly Arrived Refugees in Denmark. I: Karen Fog Olwig, Birgitte Romme Larsen & Mikkel Rytter. 163-174. *Migration, Family and the Welfare State: Integrating Migrants and Refugees in Scandinavia*. London & New York: Routledge.

Rådet for Socialt Udsatte

2016. *Udsat for evidens - en antologi om evidensbølgens indtog på området for socialt udsatte.*

Scullion, Lisa, Peter Somerville, Phillip Brown & Gareth Morris

2015. Changing Homelessness Services: Revanchism, 'Professionalisation' and Resistance. *Health and Social Care in the Community*, 23(4): 419-427.

Marie Nordfeldt

2000. De frivilliga organisationernas roll för de hemlösa. I: Weddig Runquist & Hans Swärd. 151-168. *Hemlöshet: En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Siiger, Charlotte

2009. Politik og praksis i hverdagen: En antropologisk undersøgelse af intentioner og pragmatik i det sociale arbejde på boformer for hjemløse. Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Spradley, James P.

2000 [1970]. *You Owe Yourself a Drunk: An Ethnography of Urban Nomads*. Illinois: Waveland Press, Inc.

Swärd, Hans

2006. Hjemløshed og det moderne behandlingslandskab. I: Tine Egelund & Turf Böcker Jakobsen. 101-120. *Behandling i socialt arbejde. Begreb og praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.

Steincke, K.K.

1912. *Almisser eller rettigheder: En populær kritik af vort forsørgelsesvæsen og hjælpekassesystemet*. København: Gyldendal.

Vigh, Henrik E.

2009. Motion Squared: A Second Look at the Concept of Navigation.

Anthropological Theory, 9(4): 419-438.

2011. Vigilance: On Conflict, Social Invisibility, and Negative Potentiality.

Social Analysis, 55(3): 93-114.

Nyhedsartikler

Engen, Stine

24/5 2016. De værdigt trængende. *Atlas*. <http://atlasmag.dk/samfund/de-vaerdigt-traengende>

Gudmundsson, Sune

20/12 2013. Er den danske velfærdsstat under pres udefra. *Berlingske*.

<http://www.b.dk/politiko/er-den-danske-velfaerdsstat-under-pres-udefra>

Janniche, Rikke Museth

7/2 2016. Ragnvald efter DR-show: Brækker mig over at høre om flygtninge

– vi glemmer de hjemløse. *TV2*. <http://nyheder.tv2.dk/samfund/2016-02-07-ragnvald-efter-dr-show-braekker-mig-over-at-hoere-om-flygtninge-vi-glemmer-de>

Kirkens Korshær, Projekt Udenfor, Hovedstadens Røde Kors, Missionen blandt Hjemløse

13/12 2011. Hjemløseorganisationer: Staten svigter de hjemløse

østeuropæere. *Politiken*.

<http://politiken.dk/debat/kroniken/art5463668/Hjaelpeorganisationer-Staten-svigter-de-hjemloese-osteuropaeere>

Kjær, Anne

27/2 2014. Kirkens Korshær: Offentlige herberger afviser EU-borgere ulovligt. *DR*. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/kirkens-korshaer-offentlige-herberger-afviser-eu-borgere-ulovligt>

Nilsson, Kirsten

9/5 2014. Hjemløse EU-borgere ulovligt afvist på herberger. *Politiken*. <http://politiken.dk/indland/art5515060/Hjemløse-EU-borgere-ulovligt-afvist-på-herberger>

Internetsider

EUR-Lex

24/9 2015. EU's frie bevægelighed og ophold. *EUR-Lex*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/?uri=cellar:3b6a1b4e-637c-4419-83e2-837d0634b498>

Larsen, Jørn Neergaard

2/10 2016. I Danmark skal det kunne betale sig at arbejde. *Venstre*. <http://www.venstre.dk/nyheder/i-danmark-skal-det-kunne-betale-sig-at-arbejde>

Liberal Alliance

2016. Det skal kunne betale sig at tage et arbejde. *Liberal Alliance*. <https://www.liberalalliance.dk/det-skal-kunne-betale-sig-at-tage-et-arbejde/>

Neville, Darren

2016. Fri bevægelighed for personer. *Europa-Parlamentet*. [http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/da/displayFtu.html?ftuId=F](http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/da/displayFtu.html?ftuId=F<u>TU_2.1.3.html</u>)
[TU_2.1.3.html](http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/da/displayFtu.html?ftuId=F<u>TU_2.1.3.html</u>)

Projekt UDENFOR

1/12 2014. Er kernen i social ulighed i sundhed et resultat af utilsigtede fordomsfulde handlinger mennesker imellem? *Projekt UDENFOR*.

<http://udenfor.dk/er-kernen-i-social-ulighed-i-sundhed-i-virkeligheden-et-resultat-af-utilsigtede-fordomsfulde-handlinger-mennesker-imellem/>

Socialministeriet

2011. Vejledning om servicelovens formål og generelle bestemmelser i loven (Vejledning nr. 1 til serviceloven). Socialministeriets vejledning nr. 12 af 15/2 2011, pkt. 11. *Socialjura*. <http://www.socialjura.dk/content-storage/regler/2011/vejl-12-af-152-2011/#c74633>

Andet

Københavns Kommune, Socialforvaltningen

16/2 2015. *Københavns Kommunes bemærkninger til henvendelse fra Kirkens Korshær til Statsforvaltningen om kommunernes instruktion og vejledning af lederne på herberger for hjemløse, jf. servicelovens § 110.*

<https://www.kk.dk/sites/default/files/edoc/a5a81e9d-f520-4664-95fa-cc45301a8734/5c09d613-664d-498e-832d-6b0d34f481d5/Attachments/12536216-13572151-1.PDF>

Abstract

This study sets out to examine how the conditions created by the growing number of homeless migrants in Copenhagen has generated a need for users of homeless services to position themselves as more deserving in respect to other users as well as how categories of deservingness and marginalization are apprehended and communicated by service providers working with homelessness.

Controlled by Christian philanthropists, social assistance in Danish society was through the 18th to 20th centuries based on categories of deserving and undeserving poor to determine who, based on Christian moral and values, was qualified to receive economic aid from the church. In 1933, in the wake of economic recession and rising unemployment, a political agreement was reached to make it a state matter to care for society's weakest and poorest. An underlying reason for this was the belief that the poor should not depend on alms but instead should be able to receive social assistance as a right based on certain objective criteria.

Although categories of deserving and undeserving poor have never completely diminished and have continued to influence ways of thinking about social assistance in Danish society the distinctions have been given a renewed significance in light of the past years' influx from new member states of the European Union. In 2004 and 2007 respectively, twelve countries in Central and Eastern Europe were incorporated into the union and were thus subject to the same general rules as the rest of the member states – one of them being the principle of free movement within the union. This motivated many from the, generally poorer, eastern states to seek employment in Western Europe and as a consequence, a large amount of people who did not immediately succeed in finding work are living as homeless in the receiving countries. In the streets of Copenhagen, this new group of homeless migrants has prompted a change – both for homeless people who have been using the homeless services before the EU enlargement and for those who provide these services.

In the course of four months, fieldwork was carried out at projekt UDENFOR, an organisation working with homelessness on both a practical level through a volunteer driven project handing out food and clothes every day and on a more theoretical level with research in different aspects of homelessness. Den Sorte

Gryde, a soup kitchen founded and funded by the church, cooperates with projekt UDENFOR on certain areas to exchange knowledge about the users and their needs. Therefore, part of the fieldwork has also taken place here. Both organisations offer low threshold-services, characterised by providing essential necessities such as food, clothes, and human contact without registering the users of the services. This makes them able to provide basic assistance to immigrants who are otherwise not likely to receive any help.

I show that the way my informants position themselves as worthy of help in contrast to others through their narratives must be taken as a sign of the context and reality that they live in. While some users see worthiness as connected to a belonging to Danish society, others see themselves as more deserving based either on their difficulties with finding employment or, contrastingly, based on the effort they show through the little work they have. Intertwined beliefs of deservingness and undeservingness are communicated through an emphasis on the *right* and the *wrong* kinds of behaviour. This is expressed in both the homeless' and the volunteers' approach to low-threshold services. I argue that good behaviour is determined by those on top of the internal hierarchy among the homeless - often the natives. Having knowledge of practices in social institutions and organisations from being in the homeless environment through time and of the values that are emphasised by the welfare state is crucial for understanding what is seen as *good behaviour*.

Privately funded organisations founded on philanthropic and religious ideologies have gained dominance on the homeless area as the state is seen as insufficient in terms of providing assistance for society's weakest and most marginalised individuals. Philanthropic projects do not necessarily have to comply with official regulations. They enact their own policies and practices on the area they work in - thereby in certain aspects becoming policy makers themselves. Their independent status makes private organisations able to base their work on the individuals struggling with homelessness and to avoid the generalising and result-oriented approaches that the welfare institutions are regarded as advocates for. It also gives homeless organisations and social workers freedom to work with their definition of *those in need*, thereby deciding which individuals are deserving of their help and which not.

I suggest that the focus by homeless organizations on an *ideal category* of homelessness that entails being socially isolated or mentally ill excludes those that are otherwise marginalised, as seen in the strong hierarchical structure where East Europeans and Romani people are perceived as belonging to the bottom based on a behaviour that is too deviant from the dominant (homeless) culture in Denmark while they are often not seen as *marginalised enough* to receive help by social workers. While service providers emphasise the on-going changes in the homeless population, especially driven by poverty, the effort from organisations largely remains the same. Whereas the services provided used to be focused principally on native homeless individuals with social and/or mental complications, the work is now largely aimed at homeless migrants – however, homeless migrants with the same general problems of social isolation and mental illness. There is a realisation among social workers of the need to diversify homeless services as to make sure that people are not only offered help once they have reached a permanent state of homelessness. Nevertheless, such a diversification demands a broad cooperation between homeless services as well as public institutions and should see its main objective as a focus on structural reasons for homelessness instead of on a discourse of deviance and pathology in those suffering from homelessness.